

חלק ב:
החינוך הממלכתי-דתי

3. החינוך הממלכתי-דתי: נתונים כלליים

מבוא ומתודולוגיה

החינוך הממלכתי-דתי מהווה מסגרת חינוך נפרדת בתוך מערכת החינוך בישראל הזכאית לאוטונומיה חלקית בתחומי החינוך. החינוך הממלכתי-דתי הוא זרם החינוך של החברה הדתית-לאומית והוא מהווה למעשה המשך ישיר של זרם החינוך של תנועת המזרחי הדתית-לאומית שנוסד לפני קום המדינה. עם זאת, החינוך הממלכתי-דתי קולט גם תלמידים שאינם בהכרח מבתים דתיים-לאומיים, ובפרט בגילאי הגן והחינוך היסודי, ומגד ישנו מיעוט בחברה הדתית-לאומית שאינם לומדים בחינוך הממלכתי-דתי.

בפרק זה מוצגים נתונים כלליים על החינוך הממלכתי-דתי בהשוואה לשאר הזרמים במערכת החינוך בישראל ובעיקר למערכת החינוך הרשמית. ככלל במחקר זה כל אזכור של "החינוך הממלכתי" כוונתו לתלמידי החינוך היהודי הממלכתי, ללא החינוך הממלכתי-דתי וללא החינוך הערבי.

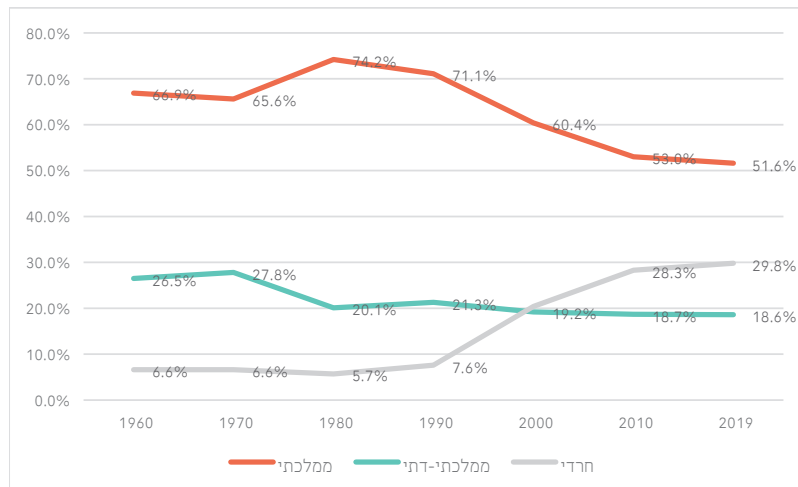
אלו הם הנושאים הנסקרים בפרק: היקף התלמידים בחינוך הממלכתי-דתי לאורך השנים, מאפייני התלמידים (הגדרה דתית של בית ההורים, רקע חברתי-כלכלי, שיעור העולים), גודל המוסדות, הבעלות על המוסדות והיקף התקצוב. הנתונים בפרק זה מבוססים על מקורות שונים ומגוונים ולפיכך בתחילת כל סעיף אפנה בהערות השוליים למקור הנתונים.

3.1. היקף התלמידים בחינוך הממלכתי-דתי⁵⁹

בתרשים הבא מוצגת התפלגות התלמידים בחינוך היהודי בישראל בבתי הספר היסודיים החל משנת 1960.

⁵⁹ הנתונים בסעיף זה מבוססים על לוח 4.7 ולוח 4.14 בשנתון הסטטיסטי של הלמ"ס לשנת 2019.

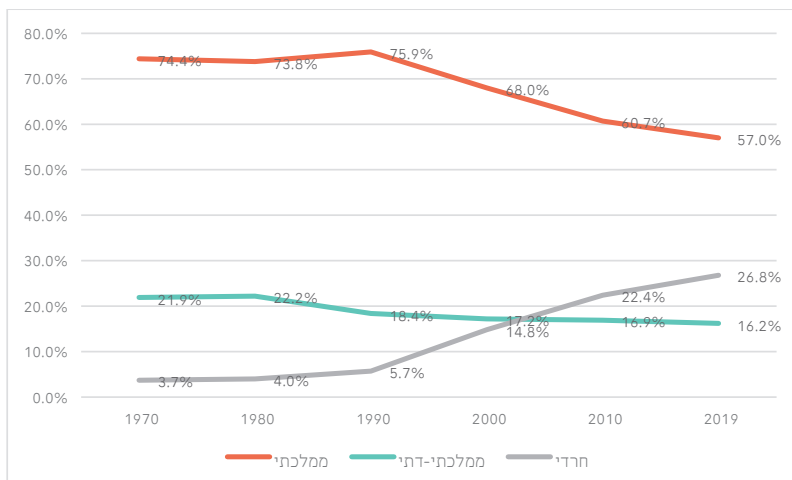
תרשים 3.1: תלמידים יהודים בחינוך היסודי בישראל בשנים 1960-2019, לפי פיקוח

בשנות ה-70 ניתן לראות ירידה משמעותית בשיעור התלמידים הלומדים בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי, מ-27.8% בתחילתן ל-20.1% בסיומן. החל משנת 1980 שיעור התלמידים בחינוך הממלכתי-דתי נשאר יציב למדי סביב ה-20%, ובשנת 2019 הוא עמד על 18.6%. יציבות זו באה במקביל לירידה משמעותית בשיעור התלמידים הלומדים בחינוך הממלכתי, לעומת עלייה משמעותית בשיעור התלמידים הלומדים בחינוך החרדי, שהתרחשה בשנות ה-90 ובעשור הראשון של שנות ה-2000, וקשורה ככל הנראה להתפתחות של החרדיות הספרדית שלוותה בהקמת רשת מעיין החינוך התורני על ידי תנועת ש"ס.

בתרשים הבא מוצגת התפלגות התלמידים בחינוך היהודי בישראל במוסדות התיכון החל משנת 1970.

תרשים 3.2: תלמידים יהודים במוסדות התיכון בישראל בשנים 1970-2019, לפי פיקוח

כהמשך לירידה המשמעותית בשיעור התלמידים בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי בשנות ה-70, ניתן לראות בתרשים זה ירידה משמעותית בשיעור התלמידים במוסדות התיכון בחינוך הממלכתי-דתי בשנות ה-80. לאחר מכן ישנה יציבות עם ירידה מתונה במשך 30 שנה, כך שבשנת 2019 שיעור תלמידי החינוך הממלכתי-דתי מבין כלל התלמידים היהודים במוסדות התיכון עמד על 16.2%. גם בגילאי התיכון ישנה עלייה בשיעור התלמידים במוסדות החרדים החל משנות ה-90 במקביל לירידה משמעותית בשיעור התלמידים בחינוך הממלכתי בשנים אלו. כמו כן, ניתן לראות ששיעור התלמידים בחינוך הממלכתי-דתי נמוך יותר במוסדות התיכון מאשר בחינוך היסודי, ותופעה דומה ניתן לזהות גם בחינוך החרדי. מחקרים שונים הראו שהדבר נובע ממעבר של תלמידים מהחינוך הממלכתי-דתי לחינוך הממלכתי שמתרחש במקרים רבים בסיום בית הספר היסודי.⁶⁰ בחלק גדול מהמקרים התלמידים העוברים משתייכים ככל הנראה למשפחות חילוניות או מסורתיות.

⁶⁰ ראו למשל: בלס ובליוך, 2016.

3.2. מאפייני התלמידים⁶¹

לתלמידי החינוך הממלכתי-דתי מאפיינים שונים ומגוונים. בסעיף זה אבחן שלושה פרמטרים מרכזיים: ההגדרה הדתית של הורי התלמידים, הרקע החברתי-כלכלי של התלמידים ושיעור העולים.

3.2.1. הגדרה דתית של ההורים

כידוע, בחינוך הממלכתי-דתי ישנו שיעור לא מבוטל של תלמידים שבית הוריהם אינו דתי. עם זאת, עד היום לא פורסמו נתונים המפלחים את תלמידי החינוך הממלכתי-דתי לפי ההגדרה הדתית של בית הוריהם. בלוח הבא מוצגים לראשונה נתונים מסוג זה, המבוססים על הצלבה בין נתוני ההגדרה הדתית של הנדגמים בסקר כוח אדם של הלמ"ס זה ובין הנתונים המינהליים על סוג הפיקוח שבו הם למדו ושאליו הם שלחו את ילדיהם.⁶² לצערי, בנתונים הזמינים כיום ניתן לבצע חישוב זה רק לגבי תלמידים בכיתות ט' ולגבי מסיימי תיכון בחינוך הממלכתי-דתי (תלמידי י"ב ותלמידים שנשרו ממערכת החינוך במהלך כיתה י' או כיתה י"א). הנתונים מוצגים על מדגם רחב מאוד של 18,107 תלמידים בחינוך הממלכתי-דתי בכיתות ט' בשנים 1988-2018 ו-20,771 מסיימי תיכון בשנים 1991-2018. במקביל מוצגת ההתפלגות של ההגדרה הדתית של תלמידי כיתות ט' ומסיימי התיכון בחינוך הממלכתי (על בסיס מדגם רחב של 64,547 ו-85,771 תלמידים בהתאמה).

לוח 3.1: ההגדרה הדתית של הורים של מסיימי תיכון ותלמידי כיתות ט' בשנים 1991-2018 (ילידי 1973-2000), לפי פיקוח

סך הכל	אחר	מעורב	חרדי	דתי מאוד	דתי	מסורתי	חילוני		
100%	0.8%	3.5%	0.4%	0.3%	4.9%	35.3%	54.9%	כיתות ט'	ממלכתי
100%	0.8%	3.4%	0.5%	0.4%	5.8%	35.1%	54.1%	מסיימי תיכון	
100%	0.6%	4.3%	6.4%	8.4%	54.5%	21.2%	4.6%	כיתות ט'	ממלכתי-דתי
100%	0.6%	4.0%	6.4%	8.2%	54.6%	21.2%	4.9%	מסיימי תיכון	

⁶¹ נתוני הרקע החברתי-כלכלי של בתי הספר המוצגים בסעיף זה מבוססים על עיבודי המחבר לנתוני אתר "שקיפות בחינוך" של משרד החינוך. נתוני התלמידים העולים מבוססים על מענה לבקשת חופש מידע שהתקבלה מהמשרד עבור מחקר זה ועל הפרסום הבא: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2019.

⁶² להצגת המתודולוגיה במלואה ראו לעיל בפרק הקודם בסעיף 2.4.

ההבדלים בין נתוני תלמידי כיתות ט' ונתוני מסיימי התיכון הינם זניחים: בשניהם נמצא כי 30.1% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי הינם ילדים למשפחות שאינן מגדירות את עצמן דתיות: 21.2% מהתלמידים הם ילדים להורים מסורתיים, ו-8.9% הנותרים מתחלקים בין הורים חילונים והורים המקיימים אורח חיים מעורב. חשוב לציין שלפי ההערכות השונות העולות מהשטח בבתי הספר היסודיים שיעור התלמידים המגיעים מבתיים לא דתיים גבוה בהרבה מאשר בכיתות ט' ובתיכונים, ומכאן שיתכן ששיעור זה אף מגיע ל-40% ואולי אף למעלה מכך.

בנוסף, ניתן לראות ש-6.4% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי בחטיבות הביניים ובתיכונים הינם ילדים להורים חרדים: ככל הנראה חלק גדול מהתלמידים הללו הם ילדים למשפחות המשתייכות לחסידות חב"ד: בכל שנתון בחינוך הממלכתי-דתי לומדות בחטיבות הביניים ובתיכונים כ-500 תלמידות בבתי ספר המזוהים במובהק עם חב"ד. תלמידות אלו לבדן מהוות כ-7% מהנשים בחינוך הממלכתי-דתי, וכ-3.5% מכלל מסיימי התיכון בחינוך הממלכתי-דתי בכל שנה.⁶³ בנוסף נמצא כי שיעור התלמידים מבתיים דתיים מאוד נמוך בהשוואה לשיעור התלמידים מבתיים דתיים: 8.2% מבין מסיימי התיכון בהשוואה ל-54.6%, כך שמבין הדתיים שאינם חרדים הלומדים בתיכונים בחינוך הממלכתי-דתי 13.1% הינם בנים להורים המגדירים את עצמם כדתיים מאוד ו-86.9% הינם בנים להורים המגדירים את עצמם כדתיים.

ממצא מעניין נוסף העולה מהנתונים הוא השיעור של תלמידים מבית דתי הלומדים בחטיבות הביניים בחינוך הממלכתי: בכיתות ט' בחינוך הממלכתי 5.2% מהתלמידים הם מבתיים דתיים (4.9% דתיים רגילים ו-0.3% דתיים מאוד) ובתיכונים 6.2% מהתלמידים (5.8% דתיים רגילים ו-0.4% דתיים מאוד), זאת מלבד כ-0.5% של תלמידים מבתיים חרדים. בנוסף, נמצא כי כ-35% מהתלמידים בכיתות ט' וממסיימי התיכון בחינוך הממלכתי הינם ילדים להורים מסורתיים.

3.2.2. רקע חברתי-כלכלי

מאפיין מעניין נוסף של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי הוא הרקע החברתי-כלכלי שלהם. מדד הטיפוח "שטראוס" הוא המדד הנהוג במערכת החינוך בישראל החל משנת 2007 לבחינת הרקע החברתי-כלכלי של התלמידים. במדד זה משוקלים המאפיינים הבאים: השכלת אם ואב, הכנסה, פריפריאליות ועלייה מארצות מצוקה. במסגרת

⁶³. בבתי הספר היסודיים ישנו גם שיעור גבוה של מוסדות חב"ד לבנים הפועלים במסגרת החינוך הממלכתי-דתי, כך שלאורך שני העשורים האחרונים כ-7% מתלמידי בתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי (בנים ובנות) לומדים בבתי ספר המזוהים עם חב"ד, אם כי לא כל התלמידים במוסדות אלו הם חב"דניקים. לפירוט בנושא זה ראו להלן בחלק המבוא והמתודולוגיה הפותח את פרק 6.

המדד נקבעה התפלגות לעשירונים של ערכי המדד האישי של כלל התלמידים בבתי הספר בארץ ובהתאם כל בית ספר סווג לעשירון. שלושת העשירונים הגבוהים (1-3) מוגדרים כל ידי משרד החינוך כרקע חברתי-כלכלי גבוה, שלושת העשירונים הנמוכים (4-7) כרקע חברתי-כלכלי נמוך והעשירונים שבתווך (4-7) כרקע חברתי-כלכלי בינוני. בלוח הבא מוצגת החלוקה של בתי ספר לפי שכבות הגיל השונות והרקע החברתי-כלכלי.

לוח 3.2: בתי הספר, לפי פיקוח, שכבת גיל ורקע חברתי-כלכלי בשנת 2019

	ממלכתי-דתי			ממלכתי		
	תיכון	חטיבת ביניים	יסודי	תיכון	חטיבת ביניים	יסודי
נמוך	17.2%	13.8%	11.0%	22.0%	11.5%	14.5%
בינוני	44.7%	56.0%	55.9%	33.1%	40.8%	29.9%
גבוה	38.1%	30.3%	33.1%	44.9%	47.7%	55.6%
סך הכל	100%	100%	100%	100%	100%	100%

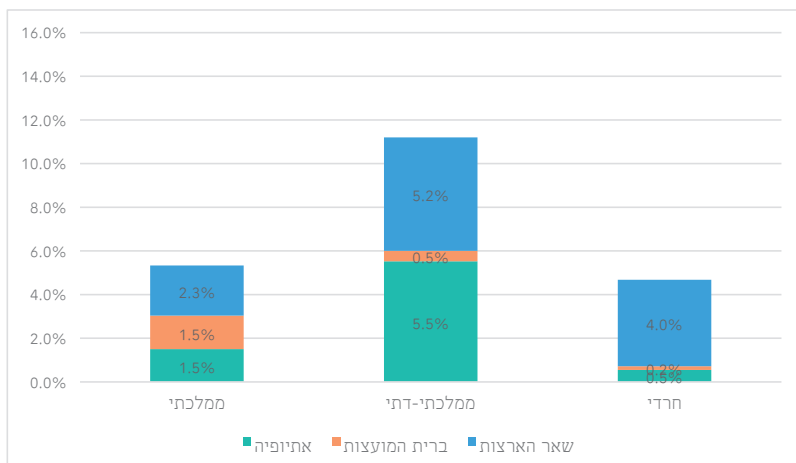
התמונה העולה מהלוח מורכבת. מחד, בחינוך הממלכתי ישנו שיעור גבוה באופן ניכר של תלמידים בבתי ספר מרקע גבוה, ובעיקר בבתי הספר היסודיים ובחטיבות הביניים. מנגד, בחינוך הממלכתי-דתי ישנו שיעור גבוה בהרבה של תלמידים בבתי ספר מרקע בינוני. כך, שיעור התלמידים בבתי ספר מרקע נמוך בחינוך הממלכתי-דתי גבוה במעט מאשר בחינוך הממלכתי בחטיבות הביניים ונמוך יותר בבתי הספר היסודיים ובתיכונים.⁶⁴ באופן כללי ניתן לומר שהפרופיל החברתי-כלכלי של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי נמוך יותר בבתי הספר היסודיים ובחטיבות הביניים, אך בתיכונים התמונה מאוזנת יותר. ממצא זה עולה בקנה אחד עם התופעה של מעבר של תלמידים מרקע מסורתי מהחינוך הממלכתי - דתי לחינוך הממלכתי.

⁶⁴. באשר לבתי הספר היסודיים הראו בלייך ובלייך (2018, עמ' 11) על פי ניתוח ברמת התלמיד כי בחינוך הממלכתי ישנו שיעור גבוה בהרבה של תלמידים בחמישון 1, הגבוה ביותר (45% לעומת 23% בחינוך הממלכתי-דתי), ובחמישון 5, הנמוך ביותר, גם כן שיעור התלמידים בחינוך הממלכתי גבוה יותר (7% לעומת 5%). מאידך בחמישונים 2, 3, 4- ישנו שיעור גבוה יותר של תלמידים בחינוך הממלכתי-דתי.

3.2.3. תלמידים עולים

מאפיין ייחודי נוסף של החינוך הממלכתי-דתי הוא קליטת עלייה, כפי שמוצג בתרשים הבא.

תרשים 3.3: שיעור התלמידים ממשפחות שעלו לארץ בבתי הספר היסודיים והעל-יסודיים בשנת 2020, לפי ארץ מוצא ופיקוח

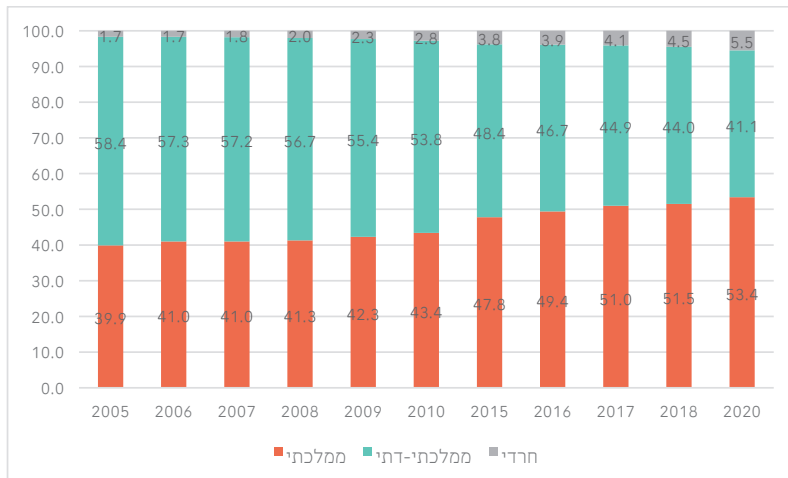
שיעור התלמידים העולים⁶⁵ בחינוך הממלכתי-דתי גבוה מכל סוגי הפיקוח והוא עומד על 11.2% מהתלמידים לעומת 5.3% בחינוך הממלכתי ו-4.7% בחינוך החרדי. בחינוך הממלכתי-דתי ישנו שיעור גבוה במיוחד של תלמידים ממוצא אתיופי (5.5%), ומנגד שיעור נמוך יחסית של תלמידים שמוצאם מברית המועצות (0.5%). גם מארצות אחרות ישנו שיעור גבוה יחסית של תלמידים עולים בחינוך הממלכתי-דתי.

למרות השיעור הגבוה של תלמידים ממוצא אתיופי בחינוך הממלכתי-דתי בשנת 2020, הרי ששיעור התלמידים ממוצא אתיופי בחינוך הממלכתי-דתי מצוי לאורך השנים במגמת ירידה, כפי שניתן לראות בתרשים הבא.

⁶⁵ השימוש במונח תלמידים עולים הוא כללי והכוונה גם לתלמידים שהוריהם עלו לארץ ונחשבים כעולים, וזאת על פי ההגדרות של משרד החינוך.

תרשים 3.4: התפלגות התלמידים ממוצא אתיופי בבתי הספר היסודיים והעל-יסודיים בין סוגי הפיקוח בשנים 2005-2020

בעוד שבשנת 2005 למדו 58.4% מהתלמידים ממוצא אתיופי בחינוך הממלכתי-דתי, בשנת 2020 למדו 41.1% מהתלמידים ממוצא אתיופי בפיקוח זה.

השיעור הגבוה של תלמידים יוצאי אתיופיה בחינוך הממלכתי-דתי מוסבר באופן טבעי ברקע המסורתי-דתי של אוכלוסייה זו. בנוסף, מחלק מיוצאי אתיופיה נדרש גיור "לחומרא" על ידי הרבנות הראשית שכלל גם דרישה ללימודים במסגרת חינוך דתית. ייתכן שהיירידה בשיעור התלמידים ממוצא אתיופי בחינוך הממלכתי-דתי מוסברת באמצעות תהליכי חילון שעברו על יוצאי אתיופיה בישראל, והגידול במספר התלמידים שהינם בנים לעולים מאתיופיה, ולפיכך לא נדרשים לעבור גיור שבמסגרתו ישנה חובת לימודים במסגרת חינוך דתית. כמו כן, עלו השערות שהדבר נובע מהחלטה של משרד החינוך למנוע ריכוז גבוה של תלמידים ממוצא אתיופי באותו בית הספר, ואולי אף מתהליכי היבדלות על רקע תורני שעוברים על מוסדות בחינוך הממלכתי-דתי, הגורמים לדחיקה של יוצאי אתיופיה מהחינוך הממלכתי-דתי.⁶⁶

השיעור הנמוך של יוצאי ברית המועצות בחינוך הממלכתי-דתי נראה טבעי לאור הרקע החילוני יחסית של אוכלוסיית עולי ברית המועצות. השיעור הגבוה יחסית של

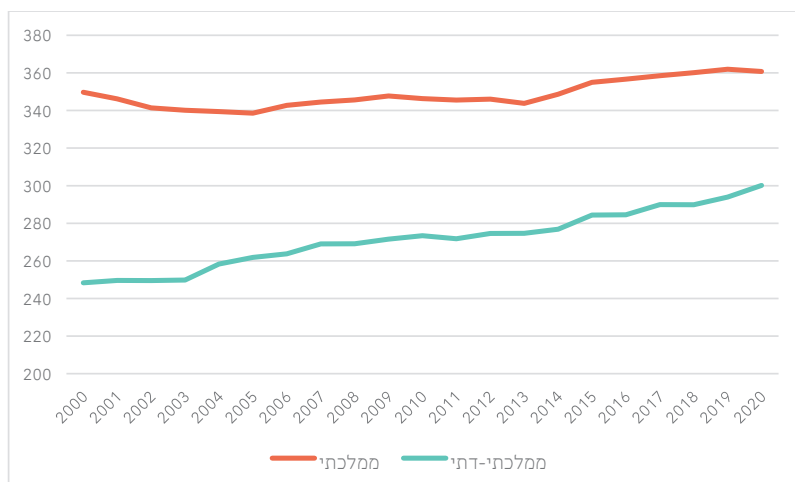
66. ראו על כך אצל ברגר, 2015, עמ' 108.

עולים מארצות אחרות הוא ככל הנראה תוצאה של שיעור גבוה יחסית של עולים אורתודוקסים או בעלי זיקה דתית מבין העולים מארצות הברית ומצרפת.⁶⁷

3.3. גודל המוסדות⁶⁸

מאפיין משמעותי נוסף של החינוך הממלכתי-דתי הוא המספר הקטן של תלמידים בממוצע למוסד. בשני התרשימים הבאים מוצג מספר התלמידים הממוצע בבתי הספר היסודיים ובבתי הספר העל-יסודיים לאורך השנים, בהשוואה בין החינוך הממלכתי לחינוך הממלכתי-דתי.

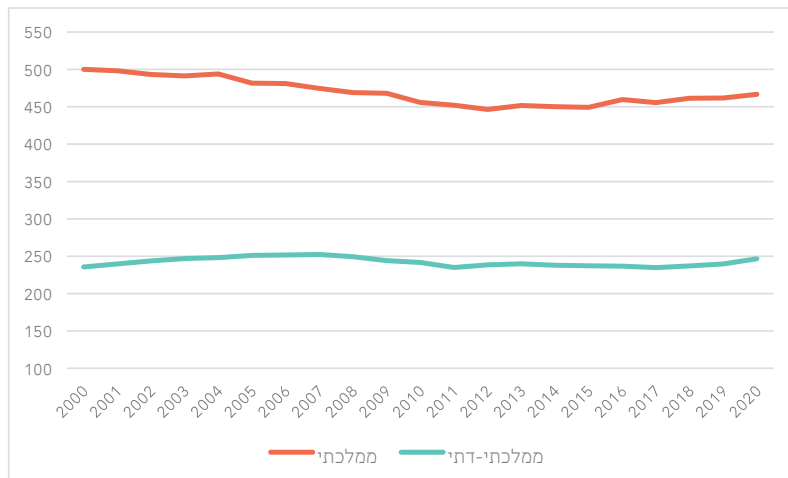
תרשים 3.5: מספר תלמידים ממוצע בבתי הספר היסודיים בשנים 2000-2020, לפי פיקוח

⁶⁷ למחקרים שונים המראים את השיעור הגבוה של עולים אורתודוקסים מארצות הברית ראו: סגל, 2020, עמ' 123.

⁶⁸ הנתונים בסעיף זה מבוססים על עיבודי המחבר למידע שהופק ממערכת "במבט רחב" של משרד החינוך.

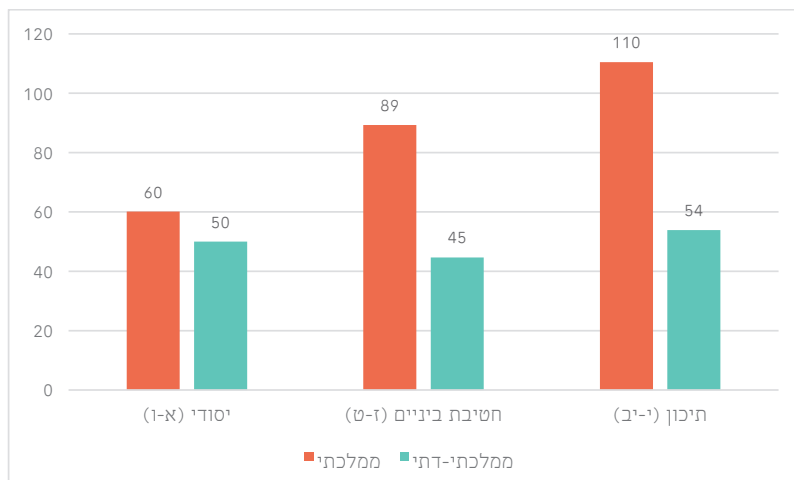
תרשים 3.6: מספר תלמידים ממוצע בבתי הספר העל-יסודיים (חטיבות ותיכונים) בשנים 2000-2020, לפי פיקוח

בשני סוגי הפיקוח ישנה עלייה לאורך השנים במספר התלמידים הממוצע למוסד בבתי הספר היסודיים, ובחינוך הממלכתי-דתי העלייה משמעותית יותר. עם זאת, גם בשנת 2020 ישנו הבדל במספר התלמידים הממוצע בבתי הספר היסודיים בין שני סוגי הפיקוח: בחינוך הממלכתי-דתי ישנם 300 תלמידים בממוצע בבית ספר יסודי לעומת 361 בחינוך הממלכתי. בחינוך העל-יסודי ניתן לראות יציבות במשך שני עשורים במספר התלמידים הממוצע במוסד בחינוך הממלכתי-דתי וירידה קלה במספר התלמידים הממוצע במוסד בחינוך הממלכתי, ועם זאת, הפער בחינוך העל-יסודי בין שני סוגי הפיקוח רחבים מאוד גם בשנת 2020: בעוד בחינוך הממלכתי-דתי מספר התלמידים הממוצע בבית ספר על-יסודי עומד על 247 תלמידים, בחינוך הממלכתי מספר התלמידים הממוצע בבית ספר על-יסודי עומד על 467 תלמידים, כמעט פי שניים.

בתרשים הבא מוצגים הנתונים לשנת 2020 בחלוקה לפי שכבת גיל (ולא לפי מוסד).

תרשים 3.7: מספר תלמידים ממוצע בשכבה בשנת 2020, לפי פיקוח ושלב חינוך

בעוד בבתי הספר היסודיים מספר התלמידים הממוצע לשכבה בחינוך הממלכתי-דתי נמוך רק במעט מאשר בחינוך הממלכתי (50 לעומת 60), בחטיבות הביניים ובתיכונים מספר התלמידים הממוצע לשכבה בחינוך הממלכתי גבוה פי שניים מאשר בחינוך הממלכתי: בשכבה ממוצעת בחטיבות ביניים בחינוך הממלכתי לומדים 89 תלמידים לעומת 45 תלמידים בשכבה ממוצעת בחטיבת ביניים בחינוך הממלכתי-דתי; ובשכבה ממוצעת בתיכון ממלכתי לומדים 110 תלמידים לעומת 54 תלמידים בשכבה ממוצעת בתיכון ממלכתי-דתי.

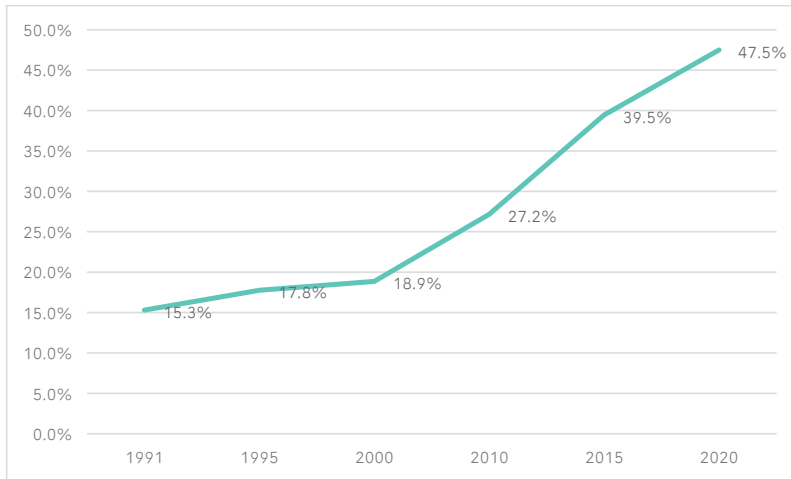
3.4. בעלות על מוסדות⁶⁹

אחת התופעות המאפיינות את החינוך הממלכתי-דתי היא הפעלת בתי ספר על ידי רשתות חינוך. בעוד בבתי הספר היסודיים ובחטיבות הביניים מוסדות החינוך מצויים בבעלות משרד החינוך, בגילאי התיכון הרשויות המקומיות רשאיות למסור את הניהול והבעלות על המוסדות התיכוניים בתחומן לגופים המתמחים בניהול מוסדות חינוך,

⁶⁹ הנתונים בסעיף זה מבוססים על עיבודי המחבר למידע שהופק ממערכת "במבט רחב" של משרד החינוך.

כדוגמת רשתות או עמותות.⁷⁰ בתרשים הבא מוצג שיעור בתי הספר בחינוך הממלכתי-דתי בבעלות רשתות החל משנת 1991.

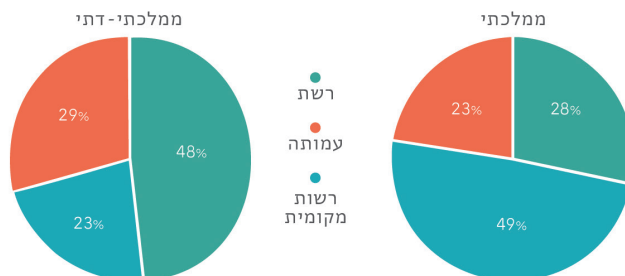
תרשים 3.8: שיעור בתי הספר התיכוניים בחינוך הממלכתי-דתי המצויים בבעלות רשת חינוך בשנים 1991-2020

במשך שלושת העשורים האחרונים עלה בהדרגה שיעור בתי הספר המנוהלים על ידי רשתות חינוך, והוא קפץ במיוחד בעשור האחרון, כך שנכון לשנת 2020 כמעט מחצית מבתי הספר התיכוניים בחינוך הממלכתי-דתי מצויים בבעלות של רשת חינוך. בתרשים הבא מוצגות התפלגויות הבעלויות על המוסדות התיכוניים בשנת 2020, לפי בעלות ופיקוח.

70. הנושא היה בעבר מורכב יותר ופחות ממוסד והוא עובר הסדרה בשנים האחרונות. במסגרת זו אין צורך להרחיב מעבר לכך.

תרשים 3.9: בתי הספר התיכוניים בשנת 2020, לפי בעלות פיקוח

שיעור בתי הספר התיכוניים הנשארים בבעלות של רשויות מקומיות בחינוך הממלכתי-דתי נמוך מאוד ועומד על 23% בלבד לעומת 49% בחינוך הממלכתי. הדבר נובע מכך שבחינוך הממלכתי-דתי ישנו גם שיעור גבוה (29%) של בתי ספר המצויים בבעלות של עמותות פרטיות.⁷¹

3.5. תקצוב לתלמיד⁷²

נתוני משרד החינוך מאפשרים להציג תמונת מבט רוחבית על היקף המימון הממשלתי של תלמידים בחינוך הממלכתי-דתי בהשוואה לשאר התלמידים במערכת החינוך. בשל מורכבות מבנה התקציב במערכת החינוך המשרד עצמו מתקשה לפלח את כל ההעברות התקציביות שלו, אך יש בידו נתונים על רובו המוחלט של התקציב, ובתוך כך על שכר עובדי ההוראה המהווה 73% מתקציב המשרד (38.6 מיליארד ש"ח בשנת תשע"ט), וכן על חלק מהתקציבים המועברים לרשויות מקומיות ומוסדות בגין רכישות והקצבות.⁷³ בנוסף, הנתונים מתייחסים רק לתקצוב של משרד החינוך, אך לא לתקצוב המוענק למוסדות על ידי רשויות מקומיות מיוזמתן, וכמו כן הנתונים אינם מתייחסים למימון מוסדות חינוך על ידי המגזר השלישי או תשלומי הורים.

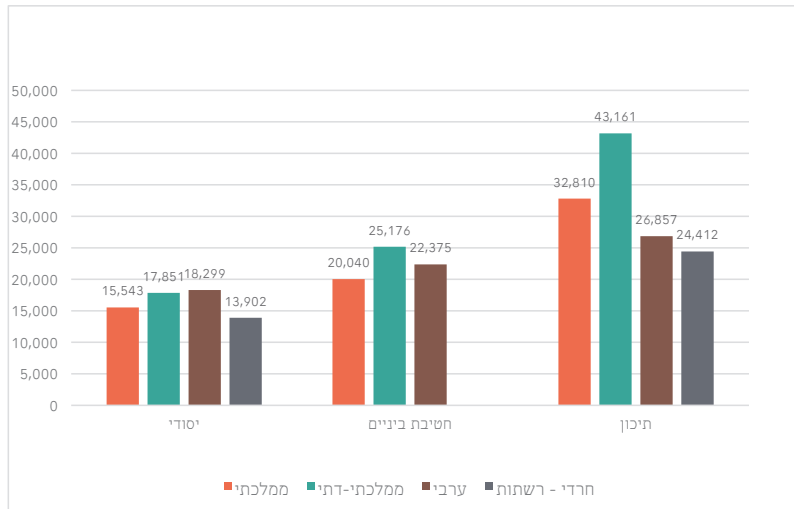
71. 10 מוסדות המהווים כמות מ-1% מכלל המוסדות העל-יסודיים בחינוך הממלכתי ובחינוך הממלכתי-דתי הם מוסדות מפת"ן (מפעל תעסוקה לנוער). מוסדות אלו מהווים מסגרת טיפולית חינוכית ל"שיקום נוער מנותק", המופעלת על ידי השירות לשיקום נוער במשרד הרווחה באמצעות הרשויות המקומיות, ובשיתוף משרד החינוך. מוסדות אלו הוגדרו בתרשים כמוסדות בבעלות רשות מקומית.

72. הנתונים בפרק זה מבוססים על המצגת "ממצאים מרכזיים של המערכת לשיקוף תקציב החינוך – תשע"ט" שפרסם משרד החינוך באוגוסט 2020 במקביל לפרסום נתוני אתר שקיפות בחינוך בשנה זו.

73. בנוגע לחלק מתקציב המשרד שלא מופו לא הייתה בעיה של חוסר מידע, אלא הדבר נבע מכך שמדובר בפעילויות רוחביות או מינהליות שלא ניתנות לשיוך מלכתחילה.

להלן מוצגים הנתונים על הזרמים השונים במערכת החינוך, ללא תלמידי החינוך החרדי במוסדות הפטור ובמוסדות ה"מוכר שאינו רשמי", מלבד תלמידי רשתות מעיין החינוך התורני והחינוך העצמאי, המתקצבים יותר משאר התלמידים החרדים באופן ניכר.

תרשים 3.10: תקצוב משרד החינוך לתלמיד בשנת תשע"ט (2018/19) לפי פיקוח ושכבת גיל (בש"ח)

התקציב לתלמידי החינוך הממלכתי-דתי גבוה יותר באופן ניכר מאשר בשאר מערכת החינוך בישראל. הפער בולט במיוחד במוסדות התיכון שבהם תלמיד בחינוך הממלכתי-דתי מתקצב ב-43,161 ש"ח לשנה, גבוה יותר ב-31.5% מהתקציב לתלמיד בחינוך הממלכתי וב-60.7% יותר מהתקציב לתלמיד בחינוך הערבי. בחטיבות הביניים ההבדלים פחות משמעותיים, אם כי עדיין ניכרים: התקציב לתלמיד בחינוך הממלכתי-דתי עומד על 25,176 ש"ח, גבוה ב-25.6% מהתקציב לתלמיד בחינוך הממלכתי וב-12.5% מהתקציב לתלמיד בחינוך הערבי. בחינוך היסודי תלמיד בחינוך הממלכתי-דתי מתקצב ב-15,543 ש"ח לשנה, גבוה ב-14.8% יותר מאשר בחינוך הממלכתי ובחינוך החרדי, אך נמוך ב-2.5% מאשר בחינוך הערבי.

בחינוך היסודי ובחטיבות הביניים מודל התקצוב מושפע בחלקו ממאפיינים חברתיים-כלכליים, ולפיכך משרד החינוך מפרסם את הנתונים גם בפילוח לחמש קבוצות של רקע חברתי-כלכלי, כפי שמוצג בלוח הבא.

לוח 3.3: תקצוב משרד החינוך לתלמיד בשנת תשע"ט (2018/19) לפי פיקוח, שכבת גיל ורקע חברתי-כלכלי

	חטיבת ביניים			יסודי			
	ערבי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	חרדי - רשתות	ערבי	ממלכתי-דתי	
נמוך	23,031	39,614	28,493	16,904	18,971	23,305	21,197
נמוך-בינוני	21,884	29,912	24,217	15,420	17,547	20,374	18,401
בינוני	20,789	26,448	21,705	13,651	16,289	18,922	17,281
בינוני-גבוה	-	23,762	19,032	12,847	15,027	17,388	15,429
גבוה	-	20,283	19,032	11,395	-	14,948	13,787

בהשוואה על פי הרקע החברתי-כלכלי תלמידי החינוך הממלכתי-דתי זוכים לתקצוב הגבוה ביותר גם בחינוך היסודי, וזאת בשל הרקע החברתי-כלכלי הנמוך של תלמידי החינוך הערבי.

התקצוב הגבוה יותר הניתן לתלמידים בחינוך הממלכתי-דתי נובע ממגוון סיבות הקשורות למבנה התקצוב. בחלקו הוא נובע מסיוע תוספתי ייעודי לחינוך הממלכתי-דתי כדוגמת שעות תפילה, מימון רב לבית הספר ותוספת שעות לתלמידים המחוויבים בלימודי יהדות לבגרות בבחינות הבגרות. סיבות אחרות קשורות לגורמים שאינם נובעים בהכרח מהמאפיינים הדתיים של החינוך הממלכתי-דתי, כדוגמת ריבוי התלמידים העולים בחינוך הממלכתי-דתי, שונות בצפיפות הכיתות וכדומה. ככל הנראה גם להיקף ההצטרפות לתוכניות כדוגמת "אופק חדש" ולהיקף ההכשרה של המורים יש השפעות על התקצוב העודף של החינוך הממלכתי-דתי. בחלק משכבות הגיל העדיפות התקציבית גם מושפעת מכך שבתי הספר בחינוך הממלכתי-דתי קטנים יותר מבחינת מספר התלמידים.⁷⁴

העדיפות התקציבית הניתנת לתלמידי החינוך הממלכתי-דתי מעוררת בשיח הציבורי קריאות לצמצום אי השוויון באמצעות העברת תקציבים מהחינוך הממלכתי-דתי לחינוך הערבי והחינוך הממלכתי. מנגד, מוסדות החינוך הממלכתי-דתי טוענים כי התקצוב העודף ניתן להם בשל צרכים אובייקטיביים ועל בסיס קריטריונים שוויוניים, ולכן לדבריהם הוא מוצדק ולא מהווה פגיעה בשוויון.

⁷⁴. מבנה התקצוב של מערכת החינוך מורכב מאוד והוא משתנה בין שכבות הגיל השונות. הגורמים השונים לתקצוב הגבוה יותר של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי מוזכרים במסמכים שונים של משרד החינוך ושל מרכז המחקר והמידע של הכנסת, אך מבלי להעמיק בהם ולבחון את ההשפעות השונות של כל גורם על גובה התקצוב. עבודה מקיפה הבוחנת את ההשפעות של הגורמים השונים על תקצוב התלמידים בזרמים השונים במערכת החינוך נכתבה עד היום רק על החינוך היסודי. ראו: בלס ובליוך, 2018.

סיכום ודין

פרק זה מצביע על מספר מאפיינים ומגמות מרכזיות בחינוך הממלכתי-דתי:

1. שיעור התלמידים: בעשורים האחרונים שיעור התלמידים בחינוך הממלכתי-דתי מבין כלל התלמידים במערכת החינוך היהודית יציב למדי עם ירידה קלה, לעומת ירידה משמעותית בשיעור התלמידים בחינוך הממלכתי ועלייה משמעותית בשיעור התלמידים בחינוך החרדי. בחינוך היסודי היוו תלמידי החינוך הממלכתי-דתי 20.1% מהתלמידים בשנת 1980 לעומת 18.6% בשנת 2019 ובחינוך העל-יסודי הם היוו 18.4% בשנת 1990 לעומת 16.2% בשנת 2019.

2. מאפייני התלמידים: הפרופיל החברתי-כלכלי של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי נמוך יותר מזה של תלמידי החינוך הממלכתי בבתי הספר היסודיים ובחטיבות הביניים, אך בתיכונים התמונה מאוזנת יותר. בנוסף, בחינוך הממלכתי-דתי ישנו שיעור גבוה בהרבה של קליטת עלייה, ובפרט בקרב עולי אתיופיה, אם כי שיעור זה מצוי בירידה הדרגתית בעשור האחרון.

3. גודל המוסדות: בתי הספר בחינוך הממלכתי-דתי קטנים בהרבה מאשר בתי הספר בחינוך הממלכתי ובפרט בחינוך העל-יסודי.

4. בעלות על מוסדות: בבתי הספר העל-יסודיים בחינוך הממלכתי-דתי ישנו שיעור גבוה של בתי ספר בבעלות של רשתות חינוך ועמותות פרטיות, כך שרק 23% מצויים בבעלות של רשות מקומית לעומת 49% בחינוך הממלכתי.

5. תקצוב לתלמיד: התלמידים בחינוך הממלכתי-דתי זוכים לתקצוב הגבוה ביותר במערכת החינוך ובפרט בשכבות הגיל המבוגרות.

4. הישגים לימודיים

מבוא ומתודולוגיה

פרק זה מציג סקירה רחבה על הישגי תלמידי ובוגרי החינוך הממלכתי-דתי במקצועות לימודי החול בהשוואה לתלמידי ובוגרי החינוך הממלכתי. הפרק מחולק לשישה סעיפים: בסעיף הראשון מוצגים נתונים כלליים על הישגים במקצועות השונים ביחד, כדוגמת זכאות לתעודת בגרות והציון בבחינה הפסיכומטרית. לאחר מכן ישנם ארבעה סעיפים שכל אחד מהם עוסק בנפרד במקצוע אחר: מתמטיקה, אנגלית, מדעים ועברית (ביחד עם קריאה). הסעיף האחרון עוסק בכל המקצועות הנותרים.

בכל אחד מהסעיפים השונים בפרק מוצגים הנתונים בשלוש תצורות: בתחילה מוצגים הנתונים הכלליים על כלל תלמידי החינוך הממלכתי-דתי בהשוואה לתלמידי החינוך הממלכתי; לאחר מכן מוצגים הנתונים בפילוח לפי מגדר, מתוך רצון לבחון את הישגי הבנים והבנות בחינוך הממלכתי-דתי בנפרד; ולאחר מכן מוצגים הנתונים בפילוח לשלוש קבוצות של רקע חברתי-כלכלי. הפילוח לפי רקע חברתי-כלכלי נעשה בשל העובדה שיש קשר הדוק בין רמה חברתית-כלכלית לבין הישגים לימודיים, ולכן משרד החינוך נוהג לפרסם את דוחות בחינות המיצ"ב עם פילוח של חלוקה בין שלוש קבוצות רקע חברתי-כלכלי שונות. מכיוון שבחינוך הממלכתי-דתי ישנו שיעור גדול יותר של תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך, ומנגד שיעור קטן יותר של תלמידים מרקע חברתי-כלכלי גבוה, ישנה חשיבות להשוואה בין שני סוגי הפיקוח לצד השוואה לפי רקע חברתי-כלכלי.

הנתונים המוצגים בפרק זה מבוססים על הישגי תלמידי ובוגרי החינוך הממלכתי-דתי בארבעה סוגים של בחינות: בחינות המיצ"ב, המבחנים הבינלאומיים, בחינות הבגרות והבחינה הפסיכומטרית. להלן מוצג פירוט מתודולוגי נרחב על כל סוג של בחינה. הפירוט כולל רקע כללי על הבחינה וכן על הגיל ושלב הלימודים שבו התלמידים נבחנים בה. כמו כן, מפורט על מה מבוססים הנתונים שיוצגו בהמשך הפרק וכן האופן שבו מחושב הפילוח לפי רקע חברתי-כלכלי עבור כל סוג של בחינה.

בחינות המיצ"ב: בחינות המיצ"ב (מדד יעילות וצמיחה בית-ספרית) נערכות בישראל מאז שנת תשס"ב בכיתות ה' וכיתות ח' בארבעת המקצועות הבאים: מתמטיקה, אנגלית, מדע וטכנולוגיה (מדעים) ושפת אם (עברית או ערבית). תוצאות הבחינות משקפות את הישגי התלמידים ומסייעות באיתור פערים לימודיים בין תלמידים המשתייכים לקבוצות אוכלוסייה שונות בחינוך היסודי ובחטיבת הביניים.

בשנים תשס"ב-תשס"ו נערכו הבחינות כך שמחצית מתלמידי השכבה בכיתות ה'

ובכיתות ח' נבחנו בשנת לימודים אחת, והתלמידים במחצית המשלימה של בתי הספר נבחנו בשנה שלאחריה. בניית הבחינות המתייחס לשנים הללו יש להביא בחשבון כי ההבדלים בציונים בין הבחינות עשויים להיות קשורים לכך שלא נעשתה התאמה בין סולמות הציונים של הבחינות, ולפיכך ההבדל בציונים אינו משקף בהכרח הבדל ברמות הידע של התלמידים, אלא עשוי לנבוע משוני ברמת הקושי של הבחינות. משכך, בחרתי שלא להתייחס לנתונים אלו במחקר זה.

בשנת תשס"ז שונתה מתכונת בחינות המיצ"ב, ומשנה זו ועד שנת תשע"ג ואילך התבססו הבחינות על חקירת מדגם של רבע מתלמידי השכבה בכל שנת לימודים. כמו כן, על מנת לאפשר השוואה רב-שנתית של הציונים, הונהג מערך כיוול סטטיסטי של ציוני הבחינות, המתרגם את הציון הגולמי בכל שנה בכל תחום דעת ובכל דרגת כיתה לסולם חדש – סולם מיצ"ב רב-שנתי. הסולם החדש נועד לאפשר השוואה תקפה של הישגי בחינות המיצ"ב לאורך השנים, באותו מקצוע ובאותה דרגת הכיתה. שנת הבסיס להשוואה הרב-שנתית נקבעה להיות תשס"ח. סולם המיצ"ב הרב-שנתי נקבע כך שבשנת הבסיס הציון הממוצע של כל תחום דעת, בכל דרגת כיתה, היה 500, וסטיית התקן – 100. הציונים מכוילים מדי שנה ומדווחים על סולם רב-שנתי זה. בשלושה מקצועות – מתמטיקה, אנגלית ושפת אם – נערכות בחינות הן בכיתות ה' והן בכיתות ח'. במקצוע המדעים, לעומת זאת, הבחינות נערכות בכיתות ח' בלבד.

בשנת הלימודים תשע"ד הקפיא שר החינוך את מבחני הישגים החיצוניים במיצ"ב והקים ועדת מומחים שבחנה את המתכונת הרצויה לשנים הבאות. בעקבות המלצות הוועדה, משרד החינוך החליט להחזיר את בחינות המיצ"ב במתכונת מעט שונה החל משנת הלימודים תשע"ה. לפי המתכונת החדשה, נבחנים בכל שנה שליש מהתלמידים. על כל פנים, הנתונים החל משנת תשע"ה ניתנים להשוואה לנתוני השנים תשס"ח-תשע"ג. בשנת תשע"ח נרשם שיעור חריג של תלמידים בכיתות ה' שהוגדרו עם צרכים מיוחדים ונבחנו בכיתות המותאמות, בהן תנאי ההיבחנות שונים מאלו הנהוגים בכיתות הרגילות. בנושא זה אף עלו חשדות לתרמית מכוונת מצד חלק ממנהלי בתי הספר.⁷⁵ על כל פנים, במבחנים באנגלית ובמתמטיקה לכיתות ה' הדבר הביא לפגיעה משמעותית באיכות הסטטיסטית של הנתונים, וכתוצאה מכך בתוקף ובאמינות שלהם, ולכן לא פורסמו נתונים לגביהם. ריבוי התלמידים שהוגדרו כבעלי צרכים מיוחדים ונבחנו בכיתות המותאמות הוביל לביקורת רבה על משרד החינוך ובחינות המיצ"ב, ובשנת תשע"ט עודכנה מדיניות ההיבחנות בכיתות מותאמות לתלמידים במבחני המיצ"ב. השינוי המשמעותי בתנאי ההיבחנות לא מאפשר למדוד את הישגים במקצועות אלו לפי אותו סולם שנעשה בו שימוש בעבר. על כן, בדיווחי המיצ"ב של שנת הלימודים תשע"ט הוצגו נתוני המיצ"ב בסולם רב-שנתי רק במבחן בשפת אם.

75. ראו: דטל, 2018א.

לעומת זאת, במקצועות מתמטיקה, אנגלית ומדע וטכנולוגיה הוצגו הנתונים בסולם חדש – "סולם תשע"ט". סולם זה נקבע כך שהציון הממוצע בשנת תשע"ט בכל מקצוע ובכל דרגת כיתה הוא 250 וסטיית התקן 50. לאור זאת שמדובר בסולם חדש לא ניתן להשוות הישגים בסולם זה להישגים בסולם המיצ"ב של שנים קודמות. כמו כן, באוקטובר 2019 התקבלה במשרד החינוך החלטה לבטל את בחינות המיצ"ב, כך שבשנת תש"ף לא נערכו כלל בחינות, ונקבע שבשנת תשפ"א ייערכו בחינות מסוג חדש במתכונת שונה לחלוטין.⁷⁶

לאור כל זאת, אתמקד בהצגת הנתונים החל משנת תשס"ח ועד השנה המאוחרת ביותר שיש לגביה נתונים ברי השוואה. כאמור, הדבר תלוי מקצוע: ישנם מקצועות שהנתונים המאוחרים ביותר הם משנת תשע"ז, ואילו ישנם מקצועות שבהם הנתונים המעודכנים ביותר הם משנת תשע"ט. כל נתוני בחינות המיצ"ב מבוססים על הדוחות השנתיים שמפרסמת ראמ"ה (הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך) על מבחני המיצ"ב, ובפרט על נתוני הדוח המקיף האחרון שפורסם בדצמבר 2018.⁷⁷

הפילוח לפי רקע חברתי-כלכלי נעשה על בסיס מדד הטיפוח "שטראוס" שהוא המדד הנהוג במערכת החינוך בישראל החל משנת 2007. במדד זה משוקללים המאפיינים הבאים: השכלת אם ואב, הכנסה, פריפריאליות, ועלייה מארצות מצוקה. נקבעה התפלגות לעשירונים של ערכי המדד האישי של כלל התלמידים בבתי הספר בארץ ובהתאם כל תלמיד סווג לעשירון. העשירונים עצמם מחולקים על ידי משרד החינוך לשלוש קבוצות המייצגות רמות שונות של רקע חברתי-כלכלי אישי: תלמידים מרקע נמוך – עשירונים 8-10; תלמידים מרקע בינוני – עשירונים 4-7; תלמידים מרקע גבוה – עשירונים 1-3.

מבחנים בינלאומיים: תלמידי ישראל נבחנו באופן שיטתי לאורך השנים בשלושה מבחנים בינלאומיים:

מבחן PISA (פיזה): מבחן פיזה (באנגלית: Programme for International Student Assessment, בראשי תיבות: PISA) הוא מבחן הנערך כחלק ממחקר בינלאומי בתחום החינוך, המתקיים אחת לשלוש שנים, מאז שנת 2000. המחקר נערך על ידי מינהל החינוך של הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי (OECD). במסגרת המחקר נבחנו בני נוער שגילם 15 במספר נושאי אוריינות לימודיים. למעשה, הגיל המדויק של משתתפי המחקר הוא מ-15 ושלושה חודשים ועד 16 ושלושה חודשים. ברוב המדינות מדובר בתלמידים בכיתה ט' וכיתה י'. בישראל רוב הנבחנו הם בכיתה י'.

⁷⁶ דטל, 2019. סביר להניח שבשל משבר הקורונה גם בשנת תשפ"א בחינות המיצ"ב לא ייערכו במתכונת שתוכנה.

⁷⁷ הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, 2018.

בודק את רמת האוריינות של התלמידים בשלושה נושאים: אוריינות קריאה, אוריינות מתמטיקה ואוריינות מדעים. במחקר משתתפות כל המדינות החברות בארגון ה-OECD לצד מדינות נוספות. בשל כך שבתוצאות המבחן נהוג להציג את ממוצע מדינות ה-OECD ניתן להציג ממוצע זה כנקודת השוואה ויחוס לציונים של תלמידי החינוך הממלכתי והחינוך הממלכתי-דתי. נתונים על הישגי תלמידי החינוך הממלכתי-דתי במבחן פיזה זמינים החל משנת 2006 ועד למבחן האחרון שנערך בשנת 2018.

מבחן TIMSS (טימס): מבחן זה נערך כחלק ממחקר בינלאומי בתחום החינוך המתקיים אחת לארבע שנים (החל מ-1995) ובודק הישגים לימודיים של תלמידים בתחומי המתמטיקה והמדעים (TIMSS ראשי תיבות של: Trends in International Mathematics and Science Study). המחקר נערך על ידי הארגון הבינלאומי להערכת הישגים בחינוך, ה-IEA, ונבחנים בו תלמידי בתי ספר בכיתות ד', בכיתות ח' ובכיתות י"ב. ישראל משתתפת במחקר עבור כיתות ח' בלבד. ישראל השתתפה במחקר באופן מלא בשנים 1999, 2003, 2007, 2011, 2019 ו-2015. תוצאות המבחן של שנת 2019 עדיין לא פורסמו ולפיכך אציג במחקר זה את תוצאות המבחנים בשנים 1999-2015. במבחן משתתפות עשרות מדינות ובהן מדינות מפותחות לצד מדינות מתפתחות.

מבחן PIRLS (פירלס): מבחן זה נערך גם הוא על ידי הארגון הבינלאומי להערכת הישגים בחינוך (ה-IEA). המבחן בודק אוריינות קריאה בקרב תלמידי כיתות ד' (PIRLS ראשי תיבות של: Progress in International Reading Literacy Study). מחקר זה נערך אחת לחמש שנים החל משנת 2001. נתונים על החינוך הממלכתי-דתי זמינים עבור מבחנים שנערכו בשנים 2006, 2011 ו-2016. עד מחקר 2016 המבחן הועבר לתלמידים כמבחן מודפס, ובמחקר פירלס 2016 התווסף למבחן המודפס מבחן משלים – PIRLS-e, הבודק את אוריינות הקריאה הדיגיטלית של התלמידים. המבחן הבא ייערך בשנת 2021 במתכונת ממוחשבת בלבד. במבחן משתתפות עשרות מדינות ובהן מדינות מפותחות לצד מדינות מתפתחות.

סולם הציונים בשלושת המבחנים דומה לזה של בחינות המיצ"ב: הציון הממוצע במבחן הראשון נקבע על 500 וסטיית התקן על 100.

חשוב לציין שבעוד בבחינות המיצ"ב כלל התלמידים בגיל הרלוונטי נדרשים להיבחן, הרי שבמבחנים הבינלאומיים נבחן רק מדגם קטן של תלמידים. כך למשל, במבחן פיזה שנערך בישראל בשנת 2018 נדגמו 7,545 תלמידים (מתוכם 1,029 מהחינוך הממלכתי-דתי) מבין 126,106 תלמידים רלוונטיים (6%), כאשר שיעור ההשתתפות מבין התלמידים שנדגמו עמד על 90.5%. במבחני פירלס וטימס שיעור התלמידים המשתתפים היה אף נמוך יותר: במבחן פירלס האחרון השתתפו בישראל כ-4,000 תלמידים ובמבחן טימס האחרון השתתפו בישראל כ-5,500 תלמידים.

במסגרת המבחנים הבינלאומיים נערך גם פילוח של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי

לפי מגדר, וכן פילוח לפי שלוש רמות של רקע חברתי-כלכלי (נמוך, בינוני וגבוה). עם זאת, בשל כך שקבוצת התלמידים המשתתפים מהחינוך הממלכתי-דתי בכל מבחן איננה גדולה ובדרך כלל אינה עולה על 1,000 תלמידים הרי שלא בכל הבחינות מוצג הפילוח הפנימי של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי, וזאת בשל בעיות של מהימנות הנובעות ממיעוט הנבחנים. לעתים אמנם מוצגים נתונים, אך ישנו אזכור לכך שמידת המהימנות נמוכה יחסית. במחקר זה אציג את הנתונים שניתן להציג ובמקרה שמידת המהימנות נמוכה אציין זאת במפורש.

נתוני הישגי תלמידי ישראל במבחנים הבינלאומיים בישראל, ובפרט נתוני תלמידי החינוך הממלכתי-דתי, מוצגים בדוחות מחקר מפורטים של ראמ"ה (הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך), וקודם לכן הוצגו בדוחות של חוקרי בית הספר לחינוך באוניברסיטת תל אביב. כל הנתונים המוצגים בפרק זה העוסקים במבחנים הבינלאומיים מבוססים על דוחות אלו.⁷⁸

בשלושת המבחנים ישנה חלוקה של ציוני התלמידים בפילוח לפי רקע חברתי-כלכלי, אך אופן הפילוח אינו אחיד. במבחני טימס ופירלס הפילוח נעשה על פי מדד שטראוס של משרד החינוך, באופן זהה לפילוח שנעשה בבחינות המיצ"ב כמתואר לעיל. לעומת זאת, במבחן פיזה ישנו מדד ייחודי שפותח עבור המבחן, המחושב על סמך דיווח עצמי של התלמידים בנוגע למידע על עיסוקם ורמת השכלתם של הורי התלמיד, נגישותם של משאבים חינוכיים, תרבותיים וכלכליים בבית, ועוד. הנבחנים בישראל חולקו לשלוש קטגוריות לפי שיעורם באוכלוסיית ישראל: רקע נמוך – אחוזונים 0-30; רקע בינוני – אחוזונים 31-70; רקע גבוה – אחוזונים 71-100.

בחינות הבגרות: בחינות הבגרות הן בחינות הנערכות בשלבי סיום התיכון. על מנת לקבל זכאות לתעודת בגרות על תלמיד להיבחן בשבעה מקצועות שונים המרכיבים לפחות 16 יחידות לימוד קבועות שלא ניתן לשנותן. נושאי הלימוד הנדרשים לתעודה מוגדרים ביחידות לימוד הנקבעות לפי היקף החומר הנלמד או רמת הקושי שלו. טווח הרמות למקצועות השונים הוא בדרך כלל בין יחידת לימוד אחת ל-5 יחידות לימוד.

בבתי הספר בחינוך היהודי ישנה חובה להיבחן בתחומים הבאים: מקצועות המתמטיקה והאנגלית, בהם יש להיבחן ב-3 יחידות לימוד לפחות (וניתן לעשות גם 4 או 5 יחידות לימוד), וחמישה מקצועות נוספים שבהם יש להיבחן ב-2 יחידות לימוד: הבעה עברית (לשון והבנת הנקרא), אזרחות, היסטוריה, ספרות ותנ"ך. בבתי ספר ממלכתיים-דתיים יש אפשרות להחליף יחידה אחת בספרות ביחידה במחשבת ישראל וכן יש חובה להיבחן בלפחות 3 יחידות לימוד בתנ"ך. נוסף על מקצועות אלו ישנה חובה ללמוד

⁷⁸ הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, 2019; הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, 2016; הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, 2018.

מקצוע אחד המוגדר "תרבות עולם", מקצוע אחד ברמה מוגברת (4 יחידות ומעלה), ולפחות 21 יחידות לימוד בסך הכל. בפועל, לרוב מספיק להיבחן במקצוע בחירה אחד ברמה של 5 יחידות על מנת לעמוד בדרישות הנוספות. עם זאת, ישנם כמה מקרים חריגים שבהם ניתן לקבל תעודת בגרות גם כאשר לא מתמלאים כל התנאים הללו.

הנתונים המוצגים בפרק זה על הישגי התלמידים בבחינות הבגרות מבוססים על עיבודי המחבר לנתונים שהתקבלו מהלמ"ס במיוחד עבור מחקר זה. בכמה מקומות בודדים ישנם נתונים המבוססים על בקשות חופש מידע ממשרד החינוך, והדבר מצוין במפורש.

בשל מגבלות של מסדי הנתונים של הלמ"ס הפילווח לפי רקע חברתי-כלכלי בנוגע להישגים בבחינות הבגרות נעשה על בסיס השכלת האם בלבד. מדד זה הוא מדד מקובל לבחינת הרקע החברתי-כלכלי, ומחקרים שונים של הלמ"ס וארגון ה-OECD משתמשים בו לשם כך. בחלוקה המוצגת בנוגע לבחינות הבגרות בקבוצת התלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך מצויים התלמידים שאינם לא השלימה 12 שנות לימוד, בקבוצת התלמידים מרקע חברתי-כלכלי בינוני מצויים התלמידים שאינם השלימה 12 שנות לימוד (סיימה לימודי תיכון) אך אין לה השכלה גבוהה יותר, ואילו בקבוצת התלמידים מרקע חברתי-כלכלי גבוה מצויים התלמידים שאינם למדה יותר מ-12 שנות לימוד (מי שלמדה לימודים אקדמיים).

הבחינה הפסיכומטרית: הבחינה הפסיכומטרית היא בחינה הנערכת בישראל החל משנת 1981 ומשמשת ככלי מיון לכניסה לאוניברסיטאות ולמכללות. הבחינה כוללת שלושה פרקים: פרק חשיבה כמותית, פרק חשיבה מילולית ופרק אנגלית. ניהול הבחינות נתון בידי המרכז הארצי לבחינות ולהערכה, מוסד ללא כוונת רווח אשר הוקם בשנת 1981 על סמך החלטת ועד ראשי האוניברסיטאות לצורך בנייה והפעלה של מערכת מבחנים לחיזוי הצלחה בלימודים אקדמיים.

הציון הסופי המינימאלי בבחינה הוא 200 והציון המקסימאלי הוא 800. הציון הסופי הוא יחסי, כלומר משקף את מיקומו של הנבחן ביחס ליתר הנבחנים. התפלגות הציונים היא התפלגות נורמלית, כך שממוצע הציונים ברוב השנים עמד על 530-535 ככל שמתרחקים מן הממוצע, הציון נעשה פחות שכיח. כאמור לעיל, כל בחינה מורכבת משלושה פרקים: חשיבה כמותית, חשיבה מילולית ואנגלית. בבחינה עצמה, לפרק האנגלית ישנו משקל של 20% בציון הסופי, ולשני הפרקים האחרים יש משקל של 40% כל אחד. הציון בכל פרק נע בטווח שבין 50 ל-150 נקודות, גם כן בהתפלגות נורמלית. במהלך השנים שנבדקו בעבודה זו (2000-2018) לא חלו שינויים בתכנים של פרק האנגלית ופרק החשיבה הכמותית. עם זאת, פרק החשיבה המילולית השתנה במעט כך שהחל ממועד אוקטובר 2012 הוא מכיל פרק של כתיבת חיבור, המהווה 25% מהציון בפרק החשיבה המילולית.

המרכז הארצי לבחינות ולהערכה מפרסם מדי שנה נתונים על הישגי הניגשים לבחינה

הפסיכומטרית בחתכים ופילוחים שונים (לפי דיווח של הניגשים), אך הוא אינו מפרסם נתונים ביחס להבדלים שבין בוגרי החינוך הממלכתי ובין בוגרי החינוך הממלכתי-דתי. במחקר שפורסם באפריל 2015 הצגתי לראשונה פילוחים מסוג זה שהתבססו על נתונים שהתקבלו מהלמ"ס.⁷⁹ ההתייחסות בפרק זה להישגי בוגרי החינוך הממלכתי-דתי בבחינה הפסיכומטרית מבוססת על עיבודי המחבר לנתונים חדשים שהתקבלו מהלמ"ס, ובכך היא מהווה למעשה עדכון והרחבה של נתוני המחקר מ-2015.

הנתונים המוצגים בפרק זה מתייחסים לתקופה של שני עשורים: 2000-2018. עד שנת 2018 התקיימו בכל שנה חמישה מועדי בחינה פסיכומטרית בכל שנה, והחל מ-2018 מתקיימים ארבעה מועדים בכל שנה. על כל פנים, לשם הנוחות מרוכזים הנתונים של כל שנה בנפרד, כך שלשינוי מספר המועדים אין חשיבות יתירה.

הפילוח לפי רקע חברתי-כלכלי של הנבחנים בבחינה הפסיכומטרית נעשה על בסיס החלוקה של הלמ"ס את הרשויות המקומיות השונות ואת האזורים השונים בתוך רשויות עם מעל 10,000 תושבים לאשכולות חברתיים-כלכליים. כך למשל, ההתייחסות לנבחנים מירושלים איננה על בסיס עירוני, אלא בהתאם לרקע החברתי-כלכלי של התושבים בכל אזור ואזור בעיר. הלמ"ס קבעה עשרה אשכולות שהנמוך ביותר מהם (1) מאפיין אזורים מהרקע החברתי-כלכלי החלש ביותר, ואילו האשכול הגבוה ביותר (10) מאפיין אזורים מהרקע החברתי-כלכלי הגבוה ביותר. בעבודה זו חולקו האשכולות השונים לשלוש קבוצות: אשכולות 1-4 – רקע חברתי-כלכלי נמוך, אשכולות 5-6 – רקע חברתי-כלכלי בינוני, אשכולות 7-10 – רקע חברתי-כלכלי גבוה. יצוין מראש כי התפלגות התלמידים בין האשכולות אינה אחידה כך שאשכולות 6-5 מרכזים כמחצית מהתלמידים הן בחינוך הממלכתי והן בחינוך הממלכתי-דתי.

4.1 נתונים כלליים

בסעיף זה אתמקד בנתונים כלליים על הישגי תלמידי ובוגרי החינוך הממלכתי-דתי. בבחינות המיצ"ב ובמבחנים הבינלאומיים אין התייחסות להישגים באופן כללי אלא רק לכל מקצוע בפני עצמו. לעומת זאת, נתוני הזכאות לבחינות הבגרות וכן נתוני הציון הסופי בבחינה הפסיכומטרית מאפשרים מבט אינטגרטיבי שאינו עוסק רק במקצוע ספציפי ולפיכך אתמקד בהם בשלב הראשון.

79. פינקלשטיין, 2015.

4.1.1 תמונה כללית

בתרשים הבא מוצג שיעור הזכאות לבגרות בכל אחד מסוגי הפיקוח לאורך השנים 2001-2018.

תרשים 4.1: שיעור הזכאות לתעודת בגרות בשנים 2001-2018, מבין כלל תלמידי י"ב, לפי פיקוח

בעוד בעשור הראשון של שנות ה-2000 הייתה יציבות ואפילו ירידה מסוימת בשיעור הזכאות לבגרות בשני סוגי הפיקוח, הרי שבעשור האחרון ישנו גידול משמעותי בשיעור הזכאות לבגרות: בעוד בשנת 2008 שיעור הזכאות עמד על כ-62% בשני סוגי הפיקוח, הרי שבשנת 2018 שיעור זה עמד כבר על 80% ואף למעלה מכך. גידול זה אינו ייחודי לעשור הנוכחי שכן שיעורי הזכאות לבגרות בישראל עולים בהדרגה כבר במשך עשרות שנים. חשוב לציין שמגמה זו לא מלמדת בהכרח על שיפור באיכות ההישגים של התלמידים במערכת, ויש הטוענים שהדבר מלמד – לפחות בצורה חלקית – על הורדת הרף של איכות הלימודים, על הקלות ללקויי למידה ועל שינויים ארגוניים וטכניים בבחינות הבגרות.⁸⁰

על כל פנים, השוואה של הפערים בין תלמידי החינוך הממלכתי ותלמידי החינוך הממלכתי-דתי מלמדת כי בשנים הראשונות של שנות ה-2000 היה פער משמעותי בשיעור הזכאות לבגרות לטובת תלמידי החינוך הממלכתי-דתי: בשנת 2001 עמד שיעור הזכאים בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי על 66.1% לעומת 61.8% בקרב

⁸⁰ ראו דברי ועדת דוברת בנושא זה: כוח המשימה הלאומי לקידום החינוך בישראל, 2005, עמ' 47. לדיון רחב יותר בסוגיה ראו: סחייק, 2003.

תלמידי החינוך הממלכתי. פער זה הצטמצם בהדרגה עד שבשנים 2005-2006 הפער נעלם לחלוטין. מאז ועד היום שיעור הזכאות קרוב יחסית בשני סוגי הפיקוח, ונכון לשנת 2018 הוא גבוה במעט בחינוך הממלכתי-דתי שבו הוא עומד על 82% לעומת 79.7% בחינוך הממלכתי.

נתון משמעותי נוסף הוא זכאות לתעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות. דרישות הסף של האוניברסיטאות כוללות בנוסף לזכאות לתעודת בגרות, ציון עובר ברמה של 3 יחידות במתמטיקה, 4 יחידות באנגלית ומקצוע מוגבר אחד (בנוסף לאנגלית).⁸¹ למעשה, מלבד מקרים חריגים, הדרישה המרכזית הנוספת של האוניברסיטאות על פני תעודת בגרות רגילה היא תעודת בגרות ברמה של לפחות 4 יחידות באנגלית.

בתרשים הבא מוצג שיעור הזכאות לתעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות, בשנים 2001-2018, לפי פיקוח.

תרשים 4.2: שיעור הזכאות לתעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות, בשנים 2001-2018, מבין כלל תלמידי י"ב, לפי פיקוח

בעוד בנוגע לזכאות לתעודת בגרות הראיתי לעיל שבתחילת שנות ה-2000 הייתה עדיפות ברורה לתלמידי החינוך הממלכתי-דתי, הרי שבנוגע לדרישות הסף של האוניברסיטאות בתחילת שנות ה-2000 הייתה דווקא עדיפות לתלמידי החינוך הממלכתי: כך, בשנת 2001 שיעור הזכאים לתעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות בקרב תלמידי החינוך הממלכתי עמד על 53% לעומת 50.3% בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי. לאורך השנים הפער הצטמצם עד שבשנת 2017

⁸¹ הגדרה זו מובאת בכל שנה בשנתון הסטטיסטי של הלמ"ס.

תלמידי החינוך הממלכתי-דתי עקפו את תלמידי החינוך הממלכתי. כך, בשנת 2018 עמד שיעור תלמידי החינוך הממלכתי-דתי הזכאים לתעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות על 72.9% לעומת 70% בקרב תלמידי החינוך הממלכתי. הדבר מלמד בעיקר על ירידה משמעותית בשיעור תלמידי החינוך הממלכתי-דתי הניגשים לבחינה של 3 יחידות באנגלית, תופעה שעליה ארחיב בהמשך בסעיף העוסק בהישגים במקצוע האנגלית.

בעוד שתמונת הזכאות לבגרות מלמדת על עדיפות קלה לתלמידי החינוך הממלכתי-דתי, הבחינה הפסיכומטרית מציגה תמונה שונה. בתרשים הבא מוצג הציון הממוצע בבחינה הפסיכומטרית לאורך השנים, לפי פיקוח.

תרשים 4.3: הציון הכולל הממוצע של הניגשים לבחינה הפסיכומטרית בשנים 2000-2018, לפי פיקוח

הציון הממוצע של בוגרי החינוך הממלכתי גבוה באופן קבוע מזה של בוגרי החינוך הממלכתי-דתי. הפער יציב מאוד והוא נע לאורך השנים מ-20 ל-30 נקודות. בחיבור כלל השנים ביחד הציון הממוצע של בוגרי החינוך הממלכתי עומד על 580 לעומת 556 בקרב בוגרי החינוך הממלכתי-דתי, פער של 24 נקודות.

ניתן לשער שהציון הנמוך יותר של בוגרי החינוך הממלכתי-דתי נובע משיעור גבוה יותר של ניגשים לבחינה הפסיכומטרית, אך למעשה שיעור הניגשים כמעט זהה בשני סוגי הפיקוח ועומד על כ-50% ממסיימי התיכון.⁸²

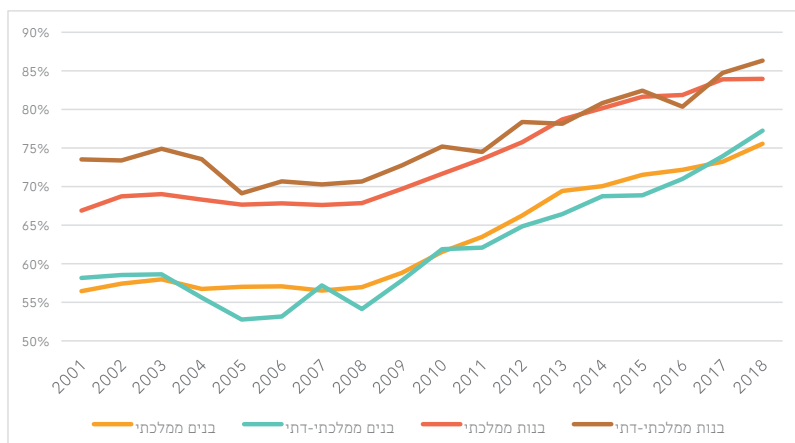
⁸² על מנת לחשב במשוער את שיעור הניגשים ערכתי השוואה בין מספר הניגשים בכל אחת מהשנים למספר מסיימי התיכון חמש שנים קודם לכן. ההשוואה מלמדת שכמות הניגשים לבחינה הפסיכומטרית מבין בוגרי החינוך הממלכתי עומדת על 49.8% ממסיימי התיכון לעומת 48.6% בחינוך הממלכתי. על כל פנים, יש לזכור שההשוואה איננה מושלמת והיא מלמדת רק בקירוב על שיעור הניגשים.

את ההבדלים בין העדיפות של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי בנתוני הזכאות לבגרות לבין הציון הנמוך שלהם בבחינה הפסיכומטרית לעומת החינוך הממלכתי, ניתן לתלות בכך שנתוני הזכאות לבגרות מציגים רף מינימום בלבד (כך שאין הבדל ממשי בין תעודת בגרות ברמה נמוכה לבין תעודת בגרות איכותית), ואילו ממוצע הציון בבחינה הפסיכומטרית מצביע באופן רחב יותר על איכות, ובפרט בתחומים ספציפיים כדוגמת אנגלית, וכפי שאראה להלן גם בבחינות הבגרות הישגי תלמידי החינוך הממלכתי-דתי בהם נמוכים יותר באופן מובהק. ניתן להציע הסבר חלופי או מקביל לפיו הפער בין בוגרי החינוך הממלכתי-דתי לבוגרי החינוך הממלכתי נובע מכך שבוגרי החינוך הממלכתי-דתי מכוונים לתחומים אקדמיים שדרישות הסף שלהם נמוכות יותר. במלים אחרות, מכיוון שבמקרים רבים הניגשים לבחינה הפסיכומטרית יודעים מראש מהו הציון שהם צריכים על מנת להתקבל לתואר שהם מעוניינים בו, הרי שהם מתאמצים פחות להוציא ציון גבוה כאשר הם אינם נדרשים לו. להלן אתייחס להשערה זו באופן ספציפי בנוגע לבוגרות החינוך הממלכתי-דתי.

4.1.2. מגדר

בתרשים הבא מוצג שיעור הזכאות לתעודת בגרות בשנים 2001-2018 לפי פיקוח ומגדר.

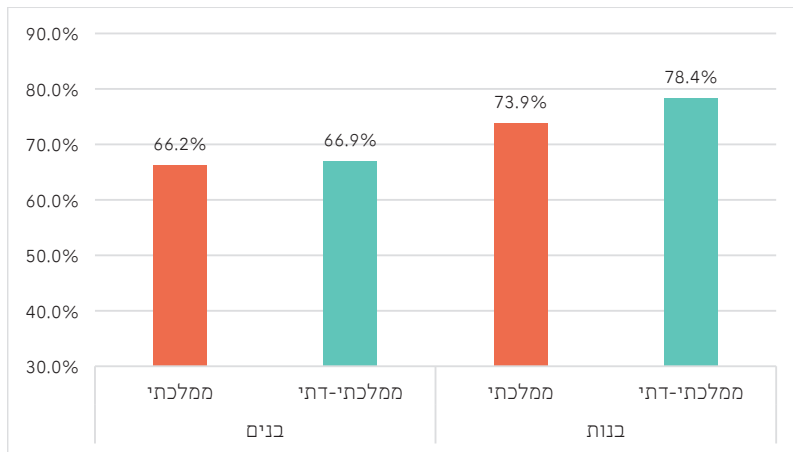
תרשים 4.4: שיעור הזכאות לתעודת בגרות בשנים 2001-2018, מבין כלל תלמידי י"ב, לפי פיקוח ומגדר

באופן כללי בשני סוגי הפיקוח ישנו פער משמעותי לאורך השנים בשיעור הזכאות לטובת הבנות, כך שנכון לשנת 2018 שיעור הזכאות של תלמידי חינוך ממלכתי-דתי גבוה מזה של תלמידי חינוך ממלכתי הן בקרב בנים והן בקרב בנות: שיעור הזכאות של בנות תלמידות החינוך הממלכתי-דתי עומד על 86.3% לעומת 84% בקרב תלמידות החינוך הממלכתי, ושיעור הזכאות של בנים תלמידי החינוך הממלכתי-דתי עומד על 77.2% לעומת 75.5% בקרב תלמידי החינוך הממלכתי.

בתרשים הבא מוצגים נתוני הזכאות לתעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות בשנת 2018 בשני סוגי הפיקוח, לפי מגדר.

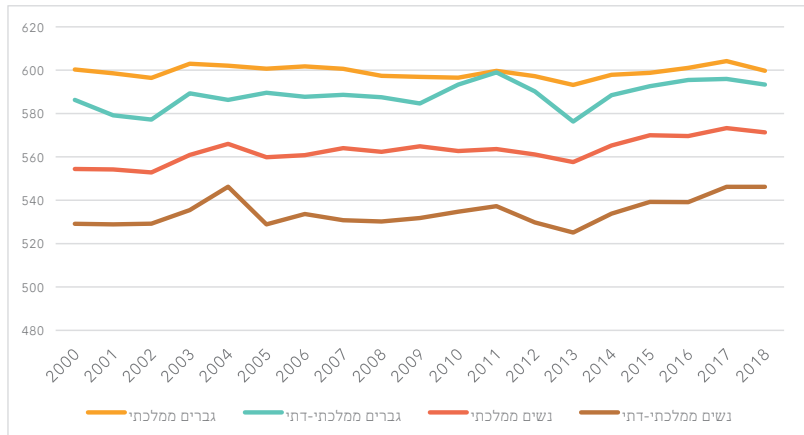
תרשים 4.5: שיעור הזכאות לתעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות בשנת 2018, מבין כלל תלמידי י"ב, לפי פיקוח ומגדר

בנוגע לתעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות הפערים בין בנים תלמידי החינוך הממלכתי-דתי לבנים תלמידי החינוך הממלכתי זניחים (0.7%), אך ישנו פער משמעותי בקרב הבנות: 78.4% מבין תלמידות החינוך הממלכתי-דתי זכאיות לתעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות לעומת 73.9% מתלמידות החינוך הממלכתי, פער של 4.5%.

בניגוד לכך, בבחינה הפסיכומטרית ניתן לראות מגמות אחרות. בתרשים הבא מוצג הציון הממוצע בבחינה הפסיכומטרית לאורך השנים, לפי פיקוח ומגדר.

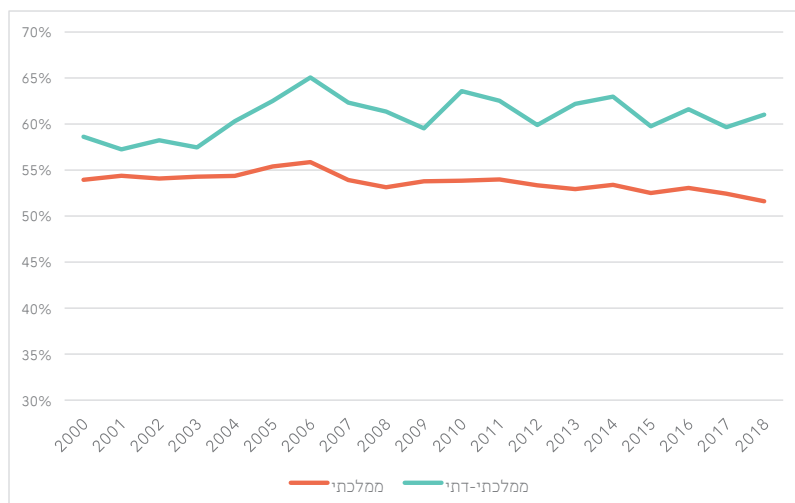
תרשים 4.6: הציון הכולל הממוצע של הניגשים לבחינה הפסיכומטרית בשנים 2000-2018, לפי פיקוח ומגדר

בבחינה הפסיכומטרית גברים מגיעים לתוצאות טובות יותר מנשים, ונשים בוגרות חינוך ממלכתי-דתי מגיעות להישגים פחות טובים מאלו של בוגרות החינוך הממלכתי. כך, הממוצע של גברים בוגרי החינוך הממלכתי בכלל השנים 2000-2018 עומד על 599 לעומת 589 בקרב גברים בוגרי החינוך הממלכתי-דתי, והממוצע של נשים בוגרות החינוך הממלכתי עומד על 563 לעומת 535 בקרב נשים בוגרות החינוך הממלכתי-דתי. כמו כן, ניתן לראות בתרשים שלאורך השנים מצטמצם הפער בין גברים בוגרי החינוך הממלכתי לגברים בוגרי החינוך הממלכתי-דתי, בעוד שהפער בין נשים בוגרות החינוך הממלכתי לנשים בוגרות החינוך הממלכתי-דתי נשאר יציב יחסית. על כל פנים, הפער הממוצע בין גברים ונשים בקרב בוגרי החינוך הממלכתי-דתי לאורך השנים עומד על 54 נקודות לעומת פער של 36 נקודות בין גברים ונשים בוגרי החינוך הממלכתי.

ניתן להעלות השערות בנוגע לשני גורמים חיצוניים-טכניים שיכולים להסביר את הציון הנמוך יחסית של בוגרות החינוך הממלכתי-דתי, שאינם נובעים מכך שהיכולות שלהן נמוכות יותר. הגורם הראשון נוגע לשיעור הנשים מבין כלל הניגשים לבחינה הפסיכומטרית בכל פיקוח, המוצג בתרשים הבא.

תרשים 4.7: שיעור הנשים הניגשות לבחינה הפסיכומטרית בשנים 2000-2018, לפי פיקוח

התרשים מצביע על פער ברור בין שני סוגי הפיקוח בשיעור הנשים מבין כלל הניגשים, פער שהולך ומעמיק לאורך השנים. בקרב החינוך הממלכתי-דתי הנשים מהוות רוב ברור מבין הניגשים: בשנת 2000 נשים היוו 58.6% מבין בוגרי החינוך הממלכתי-דתי שניגשו לבחינה הפסיכומטרית; בשנת 2006 הן הגיעו לשיא של 65% מהניגשים, ולאחר מכן נשמרה יציבות של מעל 60% מהניגשים. לעומת זאת, בחינוך הממלכתי בשנת 2000 נשים היוו 53.9% מהניגשים לבחינה הפסיכומטרית, ולאחר עלייה קלה עד שנת 2006 החלה ירידה הדרגתית עד שבשנת 2018 הנשים היוו רק 51.6% מכלל הניגשים. ניתן לשער שכלל שיעור הנבחנות גבוה יותר – כך ההישגים של כלל הנבחנות נמוכים יותר. כך למשל, סביר להניח שאילו כלל בוגרי החינוך הממלכתי-דתי היו ניגשים לבחינה הפסיכומטרית – הישגם הממוצע היה נמוך יותר מאשר המצב כיום, שבו רק כמחצית מהבוגרים ניגשים לבחינה. עם זאת, בהשוואה בין הישגי בוגרות החינוך הממלכתי-דתי בין השנים עצמן קשה לראות מתאם ברור בין שנים שבהן פער הציונים בין נשים וגברים גבוה ובין שיעור גבוה יותר של נשים הניגשות לבחינה הפסיכומטרית. בנוסף, ממצאי המרכז הארצי לבחינות והערכה מלמדים כי בקרב נבחנים ערבים בשנים 2005-2019 שיעור הנשים מבין כלל הניגשים עמד על כבין 60% ל-65% בשנים השונות, בדומה לשיעור הנשים מבין הניגשים בחינוך הממלכתי-דתי, אך פער הנקודות בין גברים ונשים עמד במוצע על 28 נקודות, נמוך

אפילו מהפער בין גברים ונשים בחינוך הממלכתי.⁸³ ממצאים אלו מלמדים כי יש לבחון בצורה מעמיקה ומקיפה יותר את ההשערה הזו.

הטיעון השני להסבר הפער נוגע לכך שהבחינה הפסיכומטרית מהווה באופן מובהק כלי לקבלה ללימודים באוניברסיטה, כך שהניגשים לבחינה יודעים לעתים לאיזה תחום לימוד ולאיזה מוסד לימודים הם מבקשים להתקבל. כך, יכול להיווצר מצב שבו תלמיד המבקש להתקבל למוסד לימודים או לתחום לימודים שתנאי הקבלה אליו אינם גבוהים – לא יתאמץ להשיג ציון גבוה בבחינה הפסיכומטרית. ייתכן שלתופעה זו ישנה השפעה על ציוני בוגרות החינוך הממלכתי-דתי בבחינה הפסיכומטרית, מכיוון שכפי שאראה להלן בפרק 9, בקרב בוגרות החינוך הממלכתי-דתי ישנה נטייה גבוהה יותר להמשיך ללימודי הוראה במכללות, כך שייתכן שתנאי הקבלה הנמוכים למקצועות מעין אלו מביאים לכך שהנשים לא מתאמצות להשיג ציונים גבוהים בבחינה הפסיכומטרית על אף שהן מסוגלות לכך. כנגד טענה זו ניתן לטעון כי קשה להכריד בין הסיבה לתוצאה, וייתכן כי דווקא ההישגים הנמוכים מביאים את הנשים ללמוד תחומי לימוד בעלי תנאי קבלה נמוכים יותר. כמו כן, במקרים רבים ציון גבוה בבחינה הפסיכומטרית מאפשר קבלת מלגות כך שישנו תמריץ לקבל ציון גבוה גם כאשר תנאי הקבלה אינם גבוהים. על כל פנים, בכדי לאשש או לדחות את ההשערה הזאת יש לערוך מחקר מקיף ופרטני שישווה בין הישגי בחינות הבגרות של כל בוגרת תיכון להישגי הבחינה הפסיכומטרית שלה. אם יעלה מן הממצאים כי בקרב נשים שציוני בחינות הבגרות שלהן גבוהים וציון הבחינה הפסיכומטרית שלהן נמוך ישנה נטייה גבוהה מהממוצע ללימוד תחומי לימוד עם תנאי קבלה נמוכים, הרי שתתחזק ההשערה שהועלתה.

על כל פנים, ייתכן כמובן שהציון הנמוך יחסית של בוגרות החינוך הממלכתי-דתי בבחינה הפסיכומטרית נובע – לפחות באופן חלקי – מסיבות עקרוניות יותר ולא רק מהגורמים ה"טכניים" שהצגתי כאן.

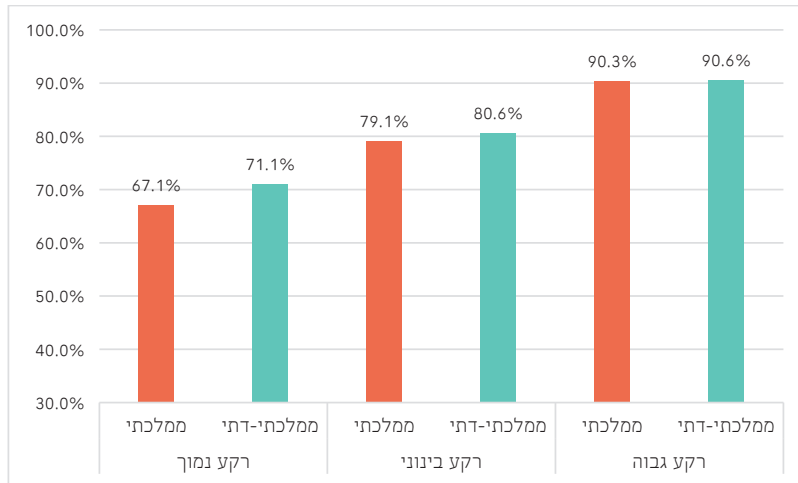
4.1.3. רקע חברתי-כלכלי

בתרשים הבא מוצגים נתוני הזכאות לבגרות בשני סוגי הפיקוח בשנת 2018, לפי רקע חברתי-כלכלי.

83. נתוני הניגשים הערבים מבוססים על: מרכז ארצי לבחינות והערכה, 2020, עמ' 25.

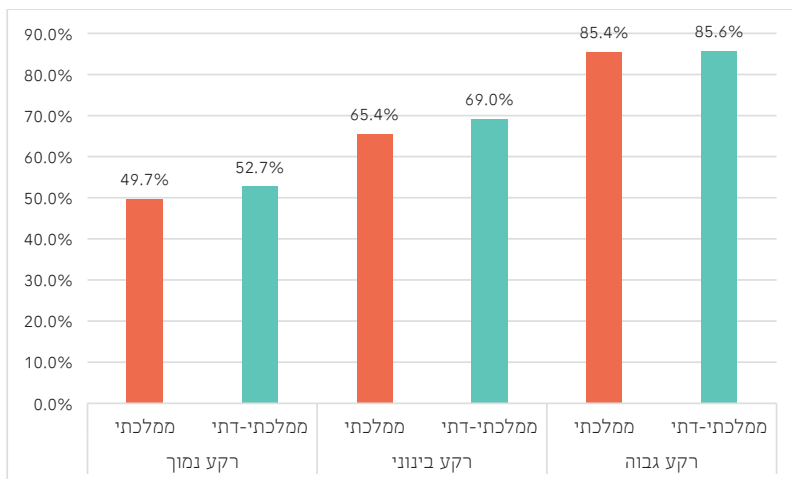
תרשים 4.8: שיעור הזכאות לתעודת בגרות בשנת 2018, מבין כלל תלמידי י"ב, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

בשני סוגי הפיקוח, ככל שהרקע החברתי-כלכלי גבוה יותר כך גם עולה שיעור הזכאות לבגרות. השוואה בין שני סוגי הפיקוח עצמם מלמדת שבכל קבוצות הרקע החברתי-כלכלי ישנו שיעור גבוה יותר של זכאים בחינוך הממלכתי-דתי. אלא שבעוד שבקרוב קבוצת התלמידים מרקע חברתי-כלכלי גבוה הפער הוא זניח ביותר (0.3%), ובקרוב קבוצת התלמידים מרקע חברתי-כלכלי בינוני הפער משמעותי יותר (1.5%), ובקרוב קבוצת התלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך הפער משמעותי באופן ניכר (4%).

בתרשים הבא מוצגים נתוני הזכאות לתעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות בשנת 2018 בשני סוגי הפיקוח, לפי רקע חברתי-כלכלי.

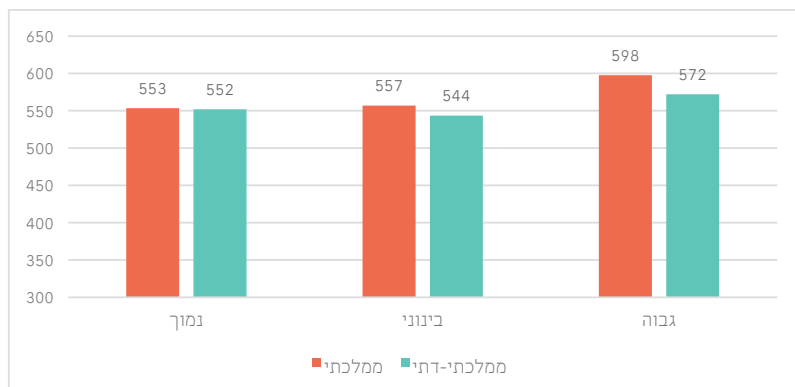
תרשים 4.9: שיעור הזכאות לתעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות בשנת 2018, מבין כלל תלמידי י"ב, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

בדומה לשיעורי הזכאות לתעודת בגרות, גם בשיעורי הזכאות לתעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות הפער בקרב תלמידים מרקע גבוה בשני סוגי הפיקוח הוא זניח (0.2%). לעומת זאת, בקרב תלמידים מרקע חברתי-כלכלי בינוני ישנו פער משמעותי יותר לטובת תלמידי החינוך הממלכתי-דתי (3.6%), וכך גם בקרב תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך (3%).

כאמור במבוא לפרק זה, נתוני הרקע החברתי-כלכלי בבחינה הפסיכומטרית מבוססים על אזור המגורים. הנתונים מעלים כי בקרב בוגרי החינוך הממלכתי-דתי שיעור הניגשים מתחלק באופן שווה בין שלוש קבוצות הרקע החברתי-כלכלי, ובכל אחת הוא מהווה כשליש מהניגשים. לעומת זאת, בקרב בוגרי החינוך הממלכתי, ישנו רוב של 56.7% ניגשים מרקע חברתי-כלכלי גבוה, לעומת 31.3% מרקע חברתי-כלכלי בינוני ו-11.9% מרקע חברתי-כלכלי נמוך. בתרשים הבא מוצג הציון הממוצע של הניגשים בבחינה הפסיכומטרית לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי.

תרשים 4.10: הציון הכולל הממוצע של הניגשים לבחינה הפסיכומטרית בשנים 2000-2018 (יחד), לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

כמו בנתוני הזכאות לבגרות, גם ציון הבחינה הפסיכומטרית מלמד כי באופן יחסי לחינוך הממלכתי התלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך בחינוך הממלכתי-דתי מגיעים להישגים הטובים ביותר. כך, הציון הממוצע של בוגרי החינוך הממלכתי מרקע גבוה עולה ב-26 נקודות על הציון של מקביליהם מקרב בוגרי החינוך הממלכתי-דתי; בקרב נבחנים מרקע בינוני הפער עומד על 13 נקודות לטובת בוגרי החינוך הממלכתי; ובקרב נבחנים מרקע נמוך ישנו פער מינורי של נקודה בלבד.

ממצא מעניין נוסף הוא שבקרב בוגרי החינוך הממלכתי-דתי הציון של תלמידים מרקע נמוך עולה ב-8 נקודות על זה של תלמידים מרקע בינוני, בעוד שבקרב בוגרי החינוך הממלכתי הפער הוא 4 נקודות לטובת התלמידים מרקע בינוני. נתון זה בקרב בוגרי החינוך הממלכתי-דתי הוא חריג יחסית שכן באופן עקבי בבחינות המיצ"ב ובמבחנים הבינלאומיים יש עדיפות לתלמידים מרקע בינוני על פני תלמידים מרקע נמוך. ייתכן כי השוני הזה של הישגים בבחינה הפסיכומטרית נובע מכך שבקרב תלמידים מרקע בינוני ישנו שיעור רב של תלמידים הניגשים לבחינה הפסיכומטרית, בעוד שבקרב תלמידים מרקע נמוך שיעור הנבחנים הוא נמוך יותר, כך שהנבחנים מקרב קבוצה זו הם התלמידים המצטיינים יותר באופן יחסי.⁸⁴

⁸⁴ במסגרת המצומצמת של מחקר זה לא ניתן לבחון טענה זו לעומק וזאת בשל היעדר סולם אחיד של רקע חברתי-כלכלי בין תלמידי התיכון והנבחנים בבחינה הפסיכומטרית כפי שהוסבר במבוא לפרק זה, ולכן הדברים מועלים רק כהשערה.

4.1.4. סיכום ודיון: נתונים כלליים

בחינת הזכאות לתעודת בגרות מלמדת על מגמה של עלייה בשיעורי הזכאות לבגרות בחינוך הממלכתי-דתי ובפרט בשנים האחרונות שבהן מתקבע שיעור זכאות גבוה במעט בחינוך הממלכתי-דתי. מגמה ברורה כזו מסתמנת בשיעור הזכאות לתעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות, שבעבר היה נמוך יותר בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי, ובשנים האחרונות המגמה התהפכה ושיעור זה גבוה יותר בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי. עם זאת, בבחינה הפסיכומטרית ישנה יציבות של פער העומד על בין 20 ל-30 נקודות לטובת בוגרי החינוך הממלכתי.

פילוח הנתונים לפי מגדר מלמד כי שיעורי הזכאות לבגרות גבוהים יותר בקרב בנות בחינוך הממלכתי-דתי, הן בהשוואה לבנים בחינוך הממלכתי-דתי והן בהשוואה לבנים ובנות בחינוך הממלכתי, ובפרט שיעורי הזכאות לתעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות. מנגד, בבחינה הפסיכומטרית בוגרות החינוך הממלכתי-דתי מגיעות להישגים נמוכים יותר הן מבנים בוגרי החינוך הממלכתי-דתי והן מבנים ובנות בוגרי החינוך הממלכתי. ניתוח הנתונים לפי פילוח רקע חברתי-כלכלי מעלה כי הן בבחינות הבגרות והן בבחינה הפסיכומטרית באופן יחסי קבוצת התלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך בחינוך הממלכתי-דתי מגיעה להישגים הגבוהים ביותר לעומת קבוצת התלמידים מרקע חברתי-כלכלי זהה בחינוך הממלכתי.

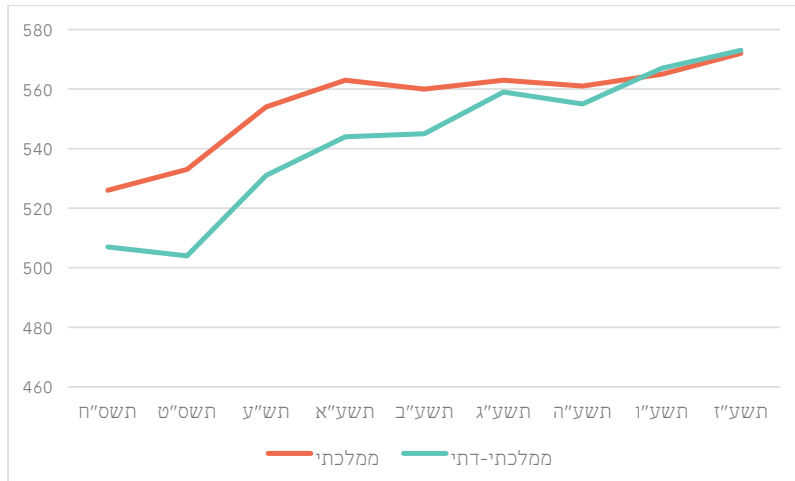
באשר לבחינה הפסיכומטרית הצגתי מספר השערות המייחסות את הציונים הנמוכים באופן יחסי של הבנות בחינוך הממלכתי-דתי ואת הציונים הגבוהים באופן יחסי של תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך, לאופייה המיוחד של הבחינה הפסיכומטרית: בחינה שרק מחצית מבוגרי מערכת החינוך הממלכתית ניגשים אליה, ובחינה הנערכת בדרך כלל בסמוך ללימודי התואר, כך שחלק מהתלמידים יודעים בבירור מה הציון הנדרש מהם בבחינה. עם זאת, לעת עתה מדובר בהשערות בלבד ונראה שיש צורך במחקר מעמיק יותר בנושא על מנת לקבוע מסקנות ברורות יותר.

4.2. מתמטיקה

4.2.1. נתונים כלליים

בשני התרשימים הבאים מוצגים הישגי התלמידים בבחינות המיצ"ב במתמטיקה בכיתות ה' וכיתות ח' לאורך השנים, לפי פיקוח.

תרשים 4.11: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב במתמטיקה בכיתות ה' בשנים תשס"ח-תשע"ז, לפי פיקוח

תרשים 4.12: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב במתמטיקה בכיתות ח' בשנים תשס"ח-תשע"ח, לפי פיקוח

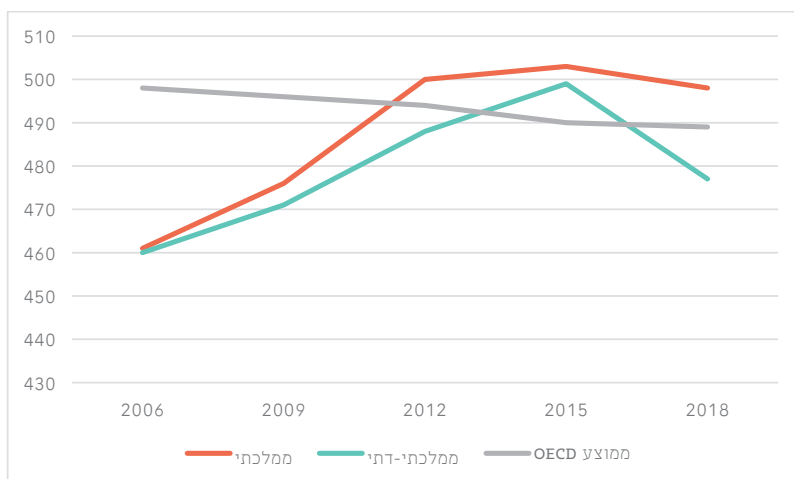

נתוני בחינת המיצ"ב במתמטיקה של כיתות ה' מלמדים על פער שעומד על 19 נקודות לטובת תלמידי החינוך הממלכתי בשנת תשס"ח ומגיע לשיא של 29 נקודות בשנת

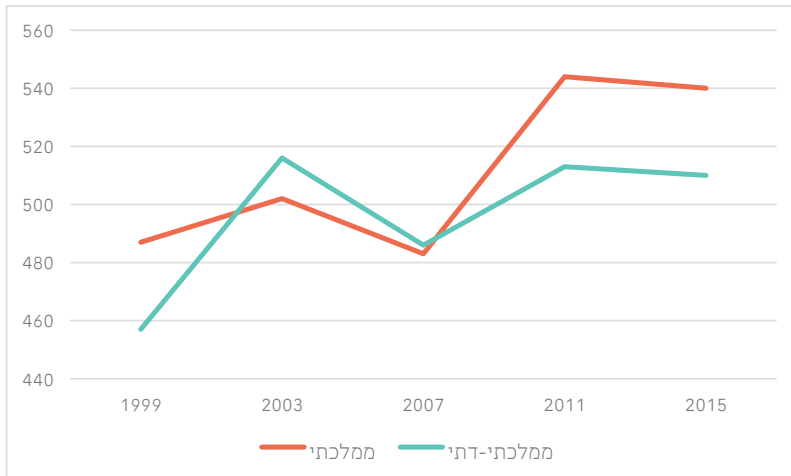
תשס"ט, אך הולך ומצטמצם בהדרגה עד שבשנים תשע"ו ותשע"ז ישנו אפילו יתרון קל של נקודה או שתיים לתלמידי החינוך הממלכתי-דתי. כך, הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב במתמטיקה של תלמידי כיתות ה' בחינוך הממלכתי-דתי בשנת תשע"ז עמד על 573 לעומת 572 בקרב תלמידי החינוך הממלכתי. בכיתות ח', לעומת זאת, מלכתחילה היה בשנת תשס"ח פער קטן יחסית של 8 נקודות לטובת תלמידי החינוך הממלכתי, אך הוא הלך והתרחב עד שהגיע ל-26 נקודות בשנת תש"ע. לאחר מכן הפער הצטמצם בהדרגתיות עד שהגיע לפער של 4 נקודות בשנת תשע"ח. על כל פנים, משמעות הנתונים היא שבבחינות המיצ"ב במתמטיקה הישגי תלמידי החינוך הממלכתי ותלמידי החינוך הממלכתי-דתי זהים כמעט לחלוטין.

בשני התרשימים הבאים מוצגים הישגי התלמידים במבחנים הבינלאומיים במתמטיקה לאורך השנים, לפי פיקוח.

תרשים 4.13: הציון הממוצע במבחן פיזה במתמטיקה (בני 15-16) בשנים 2006-2018, לפי פיקוח

תרשים 4.14: הציון הממוצע במבחן טימס במתמטיקה בכיתות ח' בשנים 1999-2015, לפי פיקוח

המגמה במבחנים הבינלאומיים היא של התרחבות מסוימת בפערים בין תלמידי החינוך הממלכתי לתלמידי החינוך הממלכתי-דתי, מגמה הופכית למגמה בבחינות המיצ"ב. במבחן פיזה הישגי תלמידי החינוך הממלכתי גבוהים מאלו של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי, ובפרט במבחן האחרון שנערך ב-2018 שבו הפער בין שני סוגי הפיקוח עמד על 21 נקודות: הציון הממוצע של תלמידי החינוך הממלכתי עמד על 498 לעומת 477 בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי. מעניין לציין שהממוצע של כלל תלמידי ה-OECD היה בתווך בין שני סוגי הפיקוח ועמד על 489. במבחן טימס בשנים 2003 ו-2007 הייתה עדיפות קלה לתלמידי החינוך הממלכתי-דתי, אך בשני המבחנים האחרונים, שנערכו ב-2011 וב-2015 ישנה עדיפות ברורה לתלמידי החינוך הממלכתי והפער בין שני סוגי הפיקוח עמד על 31 נקודות ב-2011 ו-30 נקודות ב-2015.

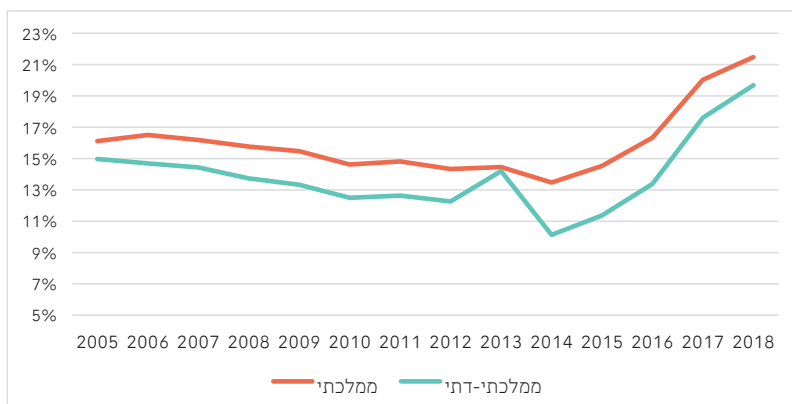
בהתאם לכך, במבחני פיזה וטימס האחרונים שיעור המצטיינים (על פי ההגדרות הרשמיות) בחינוך הממלכתי היה גבוה יותר מאשר בחינוך הממלכתי-דתי (13% בממלכתי לעומת 10% בממלכתי-דתי במבחן פיזה, ו-18% לעומת 10% במבחן טימס), ומנגד שיעור המתקשים היה גבוה יותר בחינוך הממלכתי-דתי (29% בממלכתי-דתי לעומת 24% בממלכתי במבחן פיזה, ו-13% לעומת 8% במבחן טימס).

נתוני בחינות הבגרות במתמטיקה מצביעים על מגמות מעורבות בהישגי תלמידי החינוך הממלכתי-דתי. בחינת הבגרות במתמטיקה מחולקת לשלוש רמות: הרמה הגבוהה ביותר היא רמה של 5 יחידות לימוד, הרמה הבינונית היא של 4 יחידות לימוד

והרמה הנמוכה היא של 3 יחידות לימוד. סוגיית לימודי המתמטיקה בישראל עלתה לדין ציבורי בעקבות דוח מבקר המדינה משנת 2014, שהצביע על ירידה של 35% בשיעור הניגשים לבחינת בגרות של 5 יחידות במתמטיקה בתקופה של שנים בודדות.⁸⁵ ממצא זה עורר ביקורת ציבורית רחבה בשל הטענה שהבסיס המדעי-טכנולוגי לפיתוחה של ישראל מצוי בעתודת תלמידים רחבה בעלת יכולות מתמטיות גבוהות המתבטאת בהיקף הלומדים ברמה של 5 יחידות במתמטיקה. בעקבות הביקורת השיק משרד החינוך ביולי 2015 ביוזמת שר החינוך דאז, נפתלי בנט, את תכנית "לתת חמש" במטרה להעלות את מספר התלמידים הנבחרים ברמה של 5 יחידות במתמטיקה. בשל כך, אעמיק במיוחד בפרק זה בשיעור הניגשים לבחינה ברמה של 5 יחידות. בנוסף, אתייחס גם להיקף התלמידים שאינם נבחרים אף ברמה של 3 יחידות לימוד, שכן הדבר מהווה תנאי סף לקבלת תעודת בגרות.

בתרשים הבא מוצג קו המגמה בלימודי 5 יחידות במתמטיקה לאורך השנים, לפי פיקוח.

תרשים 4.15: שיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות במתמטיקה בשנים 2005-2018, לפי פיקוח

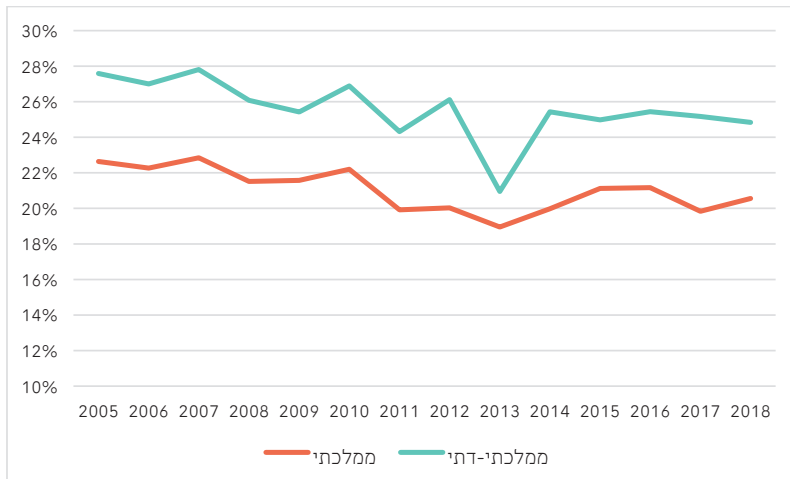
קווי המגמה בלימודי 5 יחידות במתמטיקה זהים בחינוך הממלכתי ובחינוך הממלכתי-דתי: החל משנת 2005 ניכרת ירידה בשיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות במתמטיקה עד לשנת 2014. מאידך, החל משנת 2015 ישנו זינוק מרשים בשיעור הניגשים שרובו הוא ככל הנראה תוצאה של השפעות הביקורת הציבורית בנושא בעקבות דוח מבקר המדינה והשקת תכנית "לתת חמש". לאורך כל השנים ישנו פער יציב של כ-2% לטובת

⁸⁵. מבקר המדינה, 2014, עמ' 943-996.

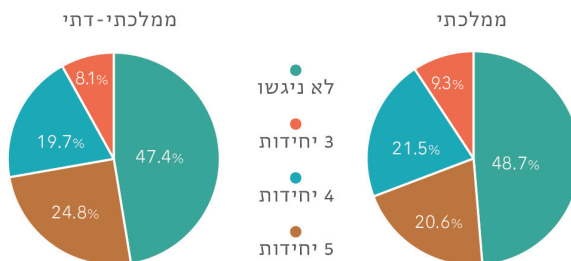
תלמידי החינוך הממלכתי בשיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות במתמטיקה, ובשנת 2018 עמד שיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות במתמטיקה בחינוך הממלכתי על 21.5% לעומת 19.7% בחינוך הממלכתי-דתי. בתרשים הבא מוצגים שיעורי הניגשים לבחינה של 4 יחידות במתמטיקה לאורך השנים.

תרשים 4.16: שיעור הניגשים לבחינת 4 יחידות במתמטיקה בשנים 2005-2018, לפי פיקוח

גם בשיעור הניגשים לבחינת 4 יחידות במתמטיקה ישנה מגמה אחידה של ירידה בשיעור הניגשים בשני סוגי הפיקוח ולאחר מכן עלייה, וכן קיים פער יציב של 4% - 5% לטובת תלמידי החינוך הממלכתי-דתי בשיעור הניגשים. בשנת 2018 עמד שיעור הניגשים לבחינת 4 יחידות במתמטיקה בחינוך הממלכתי על 20.6% לעומת 24.8% בחינוך הממלכתי-דתי. בתרשים הבא מוצגת החלוקה הפנימית בכל פיקוח של הניגשים לרמות השונות של בחינת הבגרות במתמטיקה בשנת 2018.

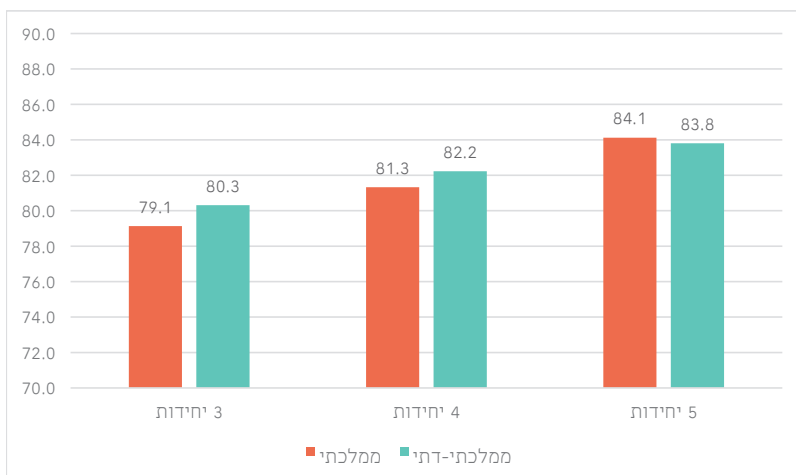
תרשים 4.17: ניגשים לבחינת הבגרות במתמטיקה בשנת 2018, לפי פיקוח

אם כן, על אף שבחינוך הממלכתי ישנו שיעור גבוה יותר של ניגשים לבחינת 5 יחידות במתמטיקה, הרי שהיקף הניגשים המשותף לבחינות 4 ו-5 יחידות גבוה יותר בחינוך הממלכתי-דתי. כמו כן, שיעור התלמידים שאינם ניגשים כלל לבחינת הבגרות במתמטיקה נמוך במעט בחינוך הממלכתי-דתי (8.1%) מאשר בחינוך הממלכתי (9.3%).

באשר לציונים, ככלל, אין שינויים משמעותיים בציוני התלמידים בבחינות הבגרות לאורך השנים, אם כי באופן ספציפי, לזינוק המשמעותי בשיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות במתמטיקה התלוותה באופן טבעי ירידה בציון הממוצע של הניגשים שהייתה דומה בשני סוגי הפיקוח.

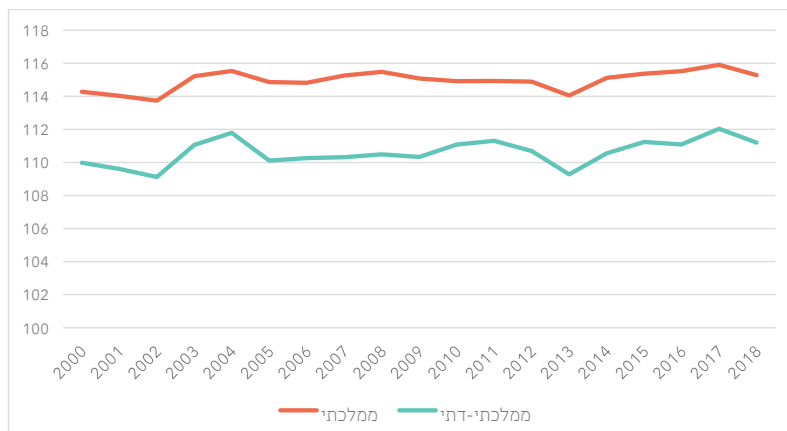
תרשים 4.18: ממוצע הציונים בבחינת הבגרות במתמטיקה בשנים 2018-2005 (יחד), לפי פיקוח ומספר יחידות לימוד

פערי הציונים בין שני סוגי הפיקוח הם מינוריים: לתלמידי החינוך הממלכתי ישנה עדיפות קלה של 0.3 נקודות בציון הממוצע בבחינת 5 יחידות, בעוד שלתלמידי החינוך הממלכתי-דתי ישנה עדיפות של 0.9 נקודות בבחינת 4 יחידות ו-1.2 נקודות בבחינת 3 יחידות.

בתרשים הבא מוצגים הישגי בוגרי החינוך הממלכתי-דתי בפרק החשיבה הכמותית בבחינה הפסיכומטרית לאורך השנים, לפי פיקוח.

תרשים 4.19: הציון הממוצע בפרק החשיבה הכמותית של הניגשים לבחינה הפסיכומטרית בשנים 2000-2018, לפי פיקוח

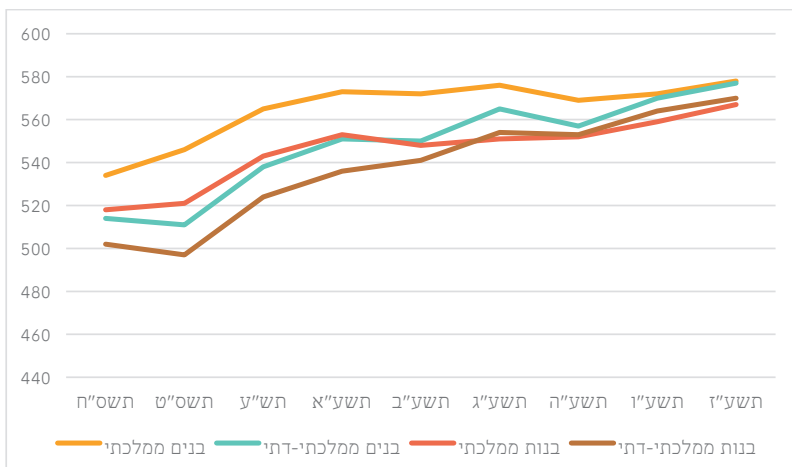

קווי המגמה של ציוני בוגרי החינוך הממלכתי ובוגרי החינוך הממלכתי-דתי בפרק החשיבה הכמותית בבחינה הפסיכומטרית זהים ממש לחלוטין, כך שהפער בין שני סוגי הפיקוח נשאר יציב. הציון הממוצע של בוגרי החינוך הממלכתי במהלך כלל השנים 2000-2018 עומד על 115 לעומת 110.6 בקרב בוגרי החינוך הממלכתי-דתי, כך שהפער הממוצע עומד על 4.4 נקודות.

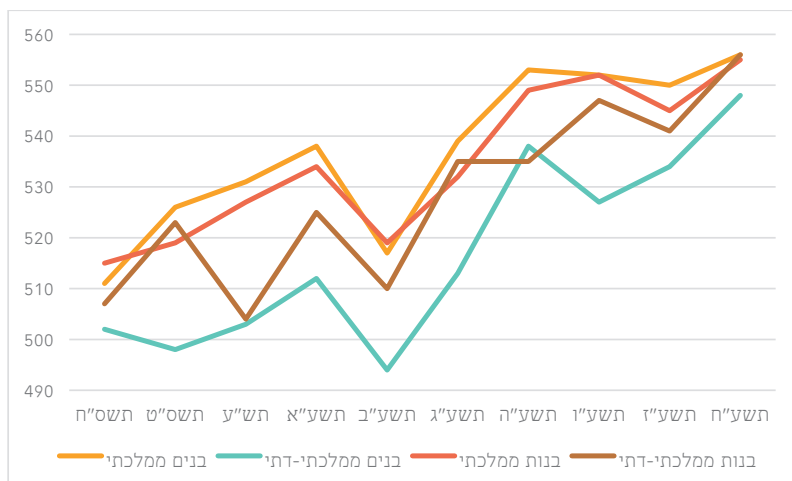
4.2.3. מגדר

בשני התרשימים הבאים מוצגים הישגי התלמידים בבחינות המיצ"ב במתמטיקה בכיתות ה' וכיתות ח' לאורך השנים, לפי פיקוח ומגדר.

תרשים 4.20: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב במתמטיקה בכיתות ה' בשנים תשס"ח-תשע"ז, לפי פיקוח ומגדר

תרשים 4.21: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב במתמטיקה בכיתות ח' בשנים תשס"ח-תשע"ח, לפי פיקוח ומגדר

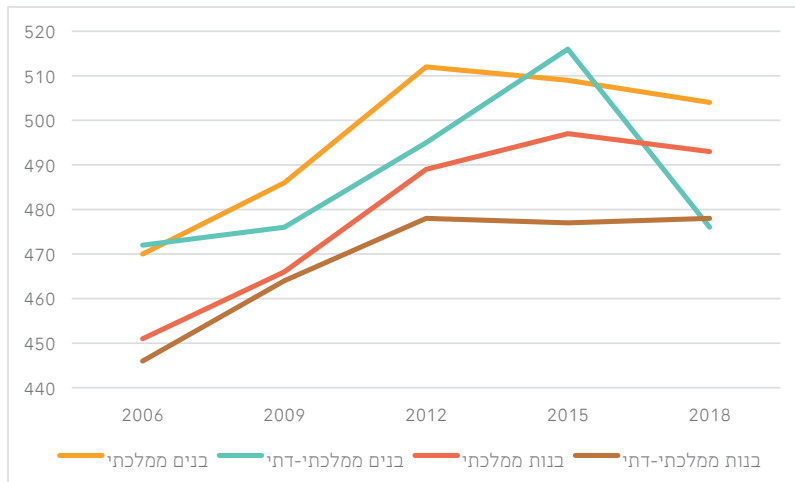

בבחינת המיצ"ב בכיתות ה' ישנו יתרון קל לבנים על הבנות בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי, אך הפער המקביל בין בנים ובנות בחינוך הממלכתי גבוה יותר; בחינוך

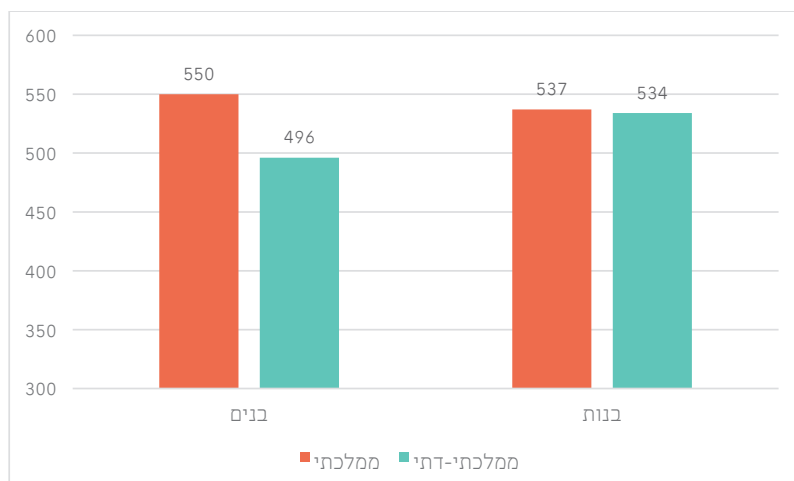
הממלכתי הפער הממוצע לאורך השנים בין בנים לבנות עומד על 19 נקודות לעומת פער ממוצע של 9 נקודות בין בנים לבנות בחינוך הממלכתי-דתי.

בשני התרשימים הבאים מוצגים הישגי התלמידים במבחנים הבינלאומיים במתמטיקה לאורך השנים, לפי פיקוח ומגדר. כמבואר במבוא לפרק זה, בשל מגבלות מתודולוגיות נתונים בפילוח לפי מגדר קיימים רק על חלק משנות הבחינה במבחנים הבינלאומיים, ובפרט במבחן טימס.

תרשים 4.22: הציון הממוצע במבחן פיזה במתמטיקה (בני 15-16) בשנים 2006-2018, לפי פיקוח ומגדר

תרשים 4.23: הציון הממוצע במבחן טימס במתמטיקה בכיתות ח' בשנת 2015, לפי פיקוח ומגדר

במבחן פיזה, החל משנת 2009 פער הנקודות לטובת הבנים היה גבוה יותר בחינוך הממלכתי באופן עקבי, מלבד בשנת 2015 שבה הציון של בנים תלמידי החינוך הממלכתי-דתי עלה באופן משמעותי. עם זאת, יש לסייג את נתוני שנת 2015 כיוון שעל פי דוח ראמ"ה, חלוקת מדגם התלמידים בפיקוח הממלכתי-דתי לבנים ובנות בשנה זו יוצרת טעות אומדן גדולה יחסית, ולכן רמת המובהקות של המדגם נמוכה. על כל פנים, בשנת 2018 ניתן לראות שינוי מגמה כך שבחינוך הממלכתי-דתי הבנות מגיעות לראשונה להישגים גבוהים משל הבנים (פער של 2 נקודות), ואילו בחינוך הממלכתי על אף שהפער בין בנים לבנות מצטמצם הוא עדיין נשמר כך שהציון של הבנים גבוה יותר ב-11 נקודות.⁸⁶ עם זאת, על אף שבחינוך הממלכתי-דתי הישגי הבנות במבחן פיזה 2018 במתמטיקה היו גבוהים ב-2 נקודות מהישגי הבנים, שיעור המצטיינים מקרב הבנים בחינוך הממלכתי-דתי היה גבוה יותר ועמד על 12% לעומת 9% מצטיינות מקרב הבנות.

בנתוני מבחן טימס ישנן מגמות הופכיות בין בנים לבנות בשני סוגי הפיקוח. בעוד שבחינוך הממלכתי ישנו פער של 13 נקודות לטובת הבנים (550 לבנים לעומת 537

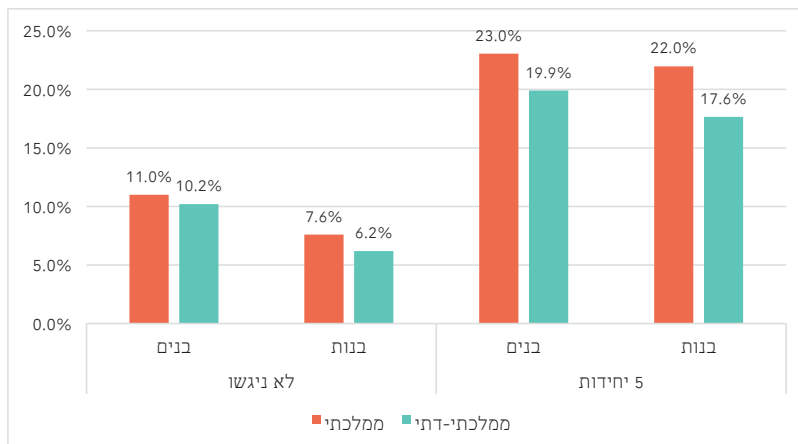
⁸⁶ מעניין לציון שנחוני כלל מדינות ה-OECD מלמדים גם הם על צמצום בפערים בין בנים לבנות לאורך השנים: במבחני פיזה בשנים 2006 ו-2009 עמד הפער הממוצע בין בנים לבנות בכלל מדינות ה-OECD ביחד על 11 נקודות, והוא ירד בהדרגה ל-10 נקודות ב-2012, ל-8 נקודות ב-2015 ול-5 נקודות ב-2018.

לבנות), בחינוך הממלכתי-דתי ישנו פער משמעותי מאוד לטובת הבנות, העומד על 38 נקודות (534 לבנות לעומת 496 לבנים).

על כל פנים, המגמה הברורה העולה הן מבחינות המיצ"ב והן מהמבחנים הבינלאומיים היא שבאופן יחסי הישגי תלמידות החינוך הממלכתי-דתי גבוהים משל הבנים: בחלק מהבחינות הפער בין בנות לבנים בחינוך הממלכתי-דתי קטן מהפער המקביל בחינוך הממלכתי או במדינות אחרות בעולם, ובחלק מהבחינות הישגי הבנות בחינוך הממלכתי-דתי אף עולים על אלו של הבנים בפיקוח זה. עם זאת, בבחינות הבגרות ובבחינה הפסיכומטרית התמונה משתנה כפי שמוצג להלן.

בבחינות הבגרות קווי המגמה של הבנים והבנות בחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי שומרים על מגמה קבועה בהתאם לקו המגמה הכללי שהוזכר לעיל המלמד על ירידה הדרגתית בשיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות במתמטיקה בשנים 2005-2014, ולאחר מכן זינוק בשיעור הניגשים בשנים 2015-2018. לפיכך, התרשים הבא מתמקד בהצגת נתוני בחינות הבגרות במתמטיקה לפי פיקוח ומגדר בשנת 2018 בלבד.

תרשים 4.24: שיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות במתמטיקה ושיעור הלא ניגשים בשנת 2018, לפי פיקוח ומגדר

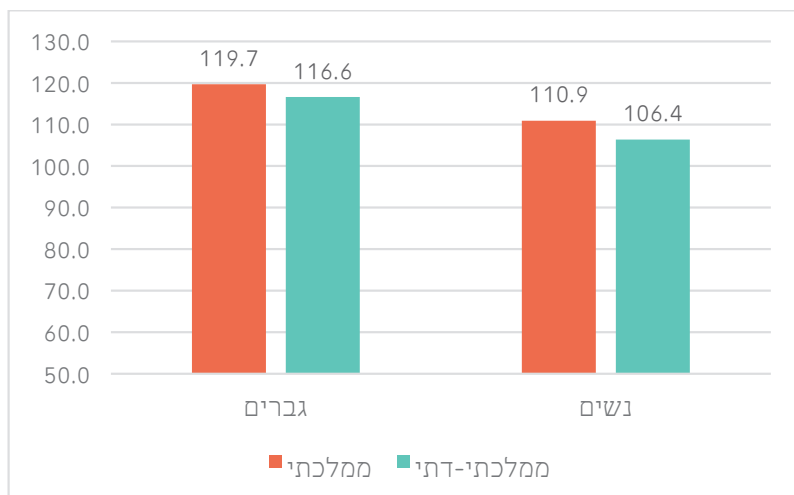

הן בחינוך הממלכתי והן בחינוך הממלכתי-דתי ישנו שיעור גבוה יותר של בנים הניגשים לבחינת 5 יחידות במתמטיקה, אם כי הפער בין בנים לבנות בחינוך הממלכתי עומד על 1% (23% בקרב הבנים לעומת 22% בקרב הבנות), ואילו בחינוך הממלכתי-דתי הפער בין הבנים לבנות מעט יותר גבוה ועומד על 2.3% (19.9% בקרב הבנים לעומת 17.6% בקרב הבנות). מנגד, הבנות בחינוך הממלכתי-דתי ניגשות בהיקף הגבוה

ביותר לבחינות הבגרות במתמטיקה, כך ששיעור הלא-ניגשות עומד על 6.2% בלבד. בהתאם לכך, ישנו שיעור גבוה של בנות בחינוך הממלכתי-דתי הניגשות לבחינות 3 ו-4 יחידות במתמטיקה.

בפרק החשיבה הכמותית בבחינה הפסיכומטרית הציון נשאר יציב למדי לאורך השנים בקרב גברים ונשים,⁸⁷ ולפיכך לא אתמקד בהצגת קו המגמה אלא בהצגת הציון הממוצע בכלל השנים לפי פיקוח ומגדר.

תרשים 4.25: הציון הממוצע בפרק החשיבה הכמותית של הניגשים לבחינה הפסיכומטרית בשנים 2000-2018 (יחד), לפי פיקוח ומגדר

בפרק החשיבה הכמותית בבחינה הפסיכומטרית הישגי הגברים גבוהים יותר מהישגי הנשים באופן מובהק וברור, ובפרט בחינוך הממלכתי-דתי: הציון הממוצע של גברים בוגרי החינוך הממלכתי-דתי בבחינה הפסיכומטרית עומד על 116.6 לעומת 106.4 בקרב הנשים – פער של 10.2 נקודות. לעומת זאת, בקרב בוגרי חינוך ממלכתי הציון הממוצע של הגברים הוא 119.7 לעומת 110.9 בקרב הנשים, כך שהפער מעט נמוך יותר ועומד על 8.8 נקודות.

⁸⁷ באופן מדויק יותר יש לומר שישנו שיפור קל בציון של נשים בשני סוגי הפיקוח, ואילו בקרב הגברים היציבות בציון חזקה מאוד. על כל פנים, גם התוזה בקרב הנשים קלה מאוד ולפיכך אין לייחס לה משמעות יתירה.

4.2.3. רקע חברתי-כלכלי

בשני הלוחות הבאים מוצגים הישגי התלמידים בבחינות המיצ"ב במתמטיקה בכיתות ה' וכיתות ח' לאורך השנים, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי.

לוח 4.1: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב במתמטיקה בכיתות ה' בשנים תשס"ח-תשע"ז, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

גבוה		בינוני		נמוך		
ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	
539	546	501	517	470	489	תשס"ח
535	550	510	525	451	494	תשס"ט
555	572	529	538	495	517	תש"ע
571	578	539	550	498	522	תשע"א
570	575	541	547	502	524	תשע"ב
583	579	554	549	515	528	תשע"ג
571	579	551	545	526	518	תשע"ה
583	580	565	553	532	535	תשע"ו
591	587	569	560	540	541	תשע"ז

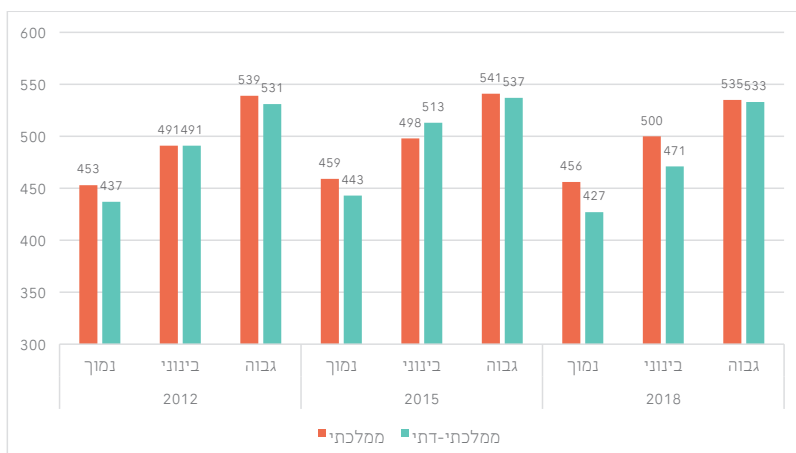
לוח 4.2: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב במתמטיקה בכיתות ח' בשנים תשס"ח-תשע"ז, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

גבוה		בינוני		נמוך		
ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	
541	545	494	496	457	462	תשס"ח
545	553	507	502	447	464	תשס"ט
544	567	496	506	426	470	תש"ע
553	573	509	512	464	451	תשע"א
537	549	492	498	449	467	תשע"ב
556	572	524	508	452	463	תשע"ג
564	587	533	526	468	481	תשע"ה
575	580	531	529	471	496	תשע"ו
572	582	528	520	467	488	תשע"ז
577	583	548	537	491	499	תשע"ח

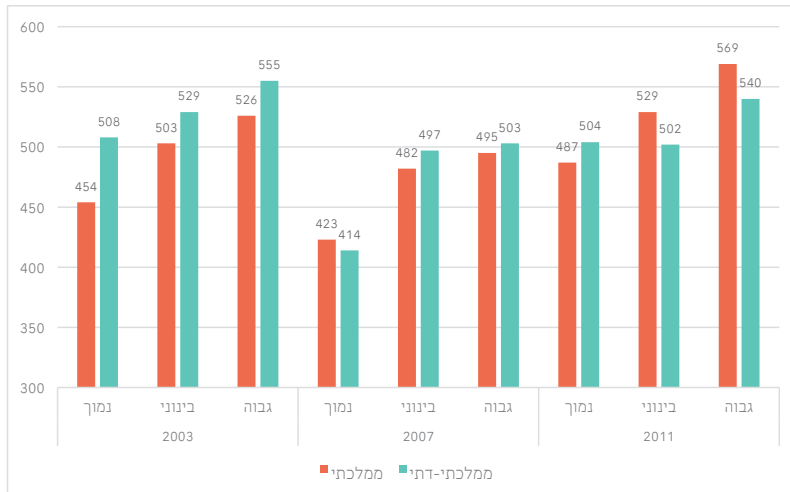
בכיתות ה' בשנים המוקדמות היה פער משמעותית לטובת תלמידי החינוך הממלכתי בכל קבוצות הרקע חברתי-כלכלי, ובפרט בקבוצת התלמידים מרקע נמוך. עם השנים הפערים הצטמצמו עד שבשנתיים האחרונות בקבוצות התלמידים מרקע בינוני וגבוה הציונים של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי גבוהים יותר ובפרט בקבוצת התלמידים מרקע בינוני, ובקבוצת התלמידים מרקע נמוך הפער לטובת תלמידי החינוך הממלכתי הנו זניח ביותר (נקודה בשנת תשע"ז, השנה העדכנית ביותר). בכיתות ח' ישנו פער לטובת תלמידי החינוך הממלכתי בקבוצות התלמידים מרקע נמוך וגבוה, שהיה קטן בשנת תשס"ח, לאחר מכן הוא הלך והתרחב, אך בשנים האחרונות ובפרט בשנת תשע"ח הוא שוב הצטמצם. לעומת זאת, בקבוצת התלמידים מרקע בינוני בשנים הראשונות היה פער קל לטובת תלמידי החינוך הממלכתי, ואילו בשנים האחרונות ישנו פער קבוע לטובת תלמידי החינוך הממלכתי-דתי שנע בין 2 ל-16 נקודות. על כל פנים, עולה מבחינות המיצ"ב שקבוצת התלמידים מרקע נמוך היא הקבוצה עם ההישגים הטובים ביותר בחינוך הממלכתי-דתי באופן יחסי לחינוך הממלכתי.

בשני התרשימים הבאים מוצגים הישגי התלמידים במבחנים הבינלאומיים במתמטיקה לאורך השנים, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי.

תרשים 4.26: הציון הממוצע במבחן פיזה במתמטיקה (בני 15-16) בשנים 2012-2018, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

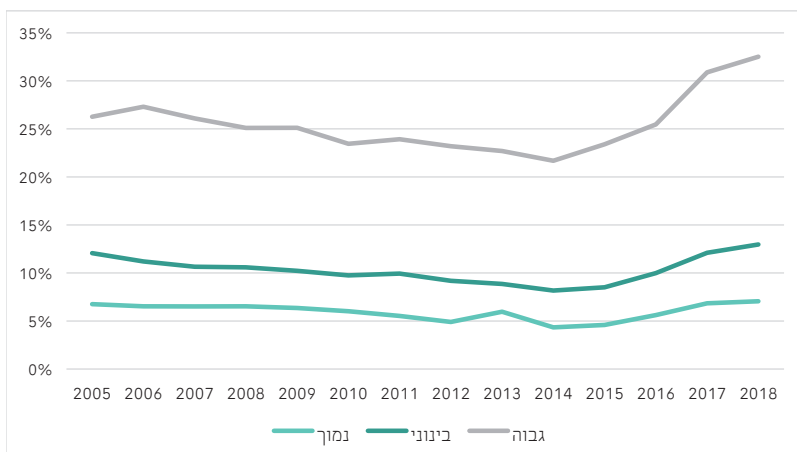
תרשים 4.27: הציון הממוצע במבחן טימס במתמטיקה בכיתות ח' בשנים 2003-2011, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

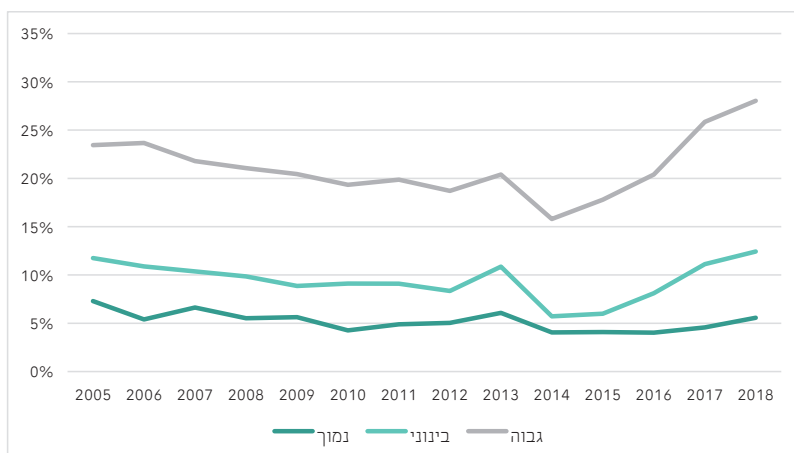
במבחן פיזה, בקבוצת התלמידים מרקע גבוה ישנו פער קל לטובת תלמידי החינוך הממלכתי בכל השנים, ובקבוצת התלמידים מרקע נמוך ישנו פער משמעותי יותר לאורך השנים לטובת תלמידי החינוך הממלכתי. בקבוצת התלמידים מרקע בינוני, לעומת זאת, לא ניתן לזהות מגמה אחידה: בשנת 2012 היה שוויון בין שני סוגי הפיקוח, בשנת 2015 היה פער משמעותי לטובת תלמידי החינוך הממלכתי-דתי ובשנת 2018 היה פער משמעותי דווקא לטובת תלמידי החינוך הממלכתי. במבחן טימס המגמות אינן אחידות בין השנים בכל קבוצות הרקע החברתי-כלכלי, ולכן קשה להצביע על מגמה עקרונית.

בשני התרשימים הבאים מוצג קו המגמה של שיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות במתמטיקה בשנים 2005-2018, לפי רקע חברתי-כלכלי. בתרשים הראשון מוצגים נתוני תלמידי החינוך הממלכתי ובתרשים השני מוצגים נתוני תלמידי החינוך הממלכתי-דתי.

תרשים 4.28: שיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות במתמטיקה בשנים 2018-2005 בחינוך הממלכתי, לפי רקע חברתי-כלכלי

תרשים 4.29: שיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות במתמטיקה בשנים 2018-2005 בחינוך הממלכתי-דתי, לפי רקע חברתי-כלכלי

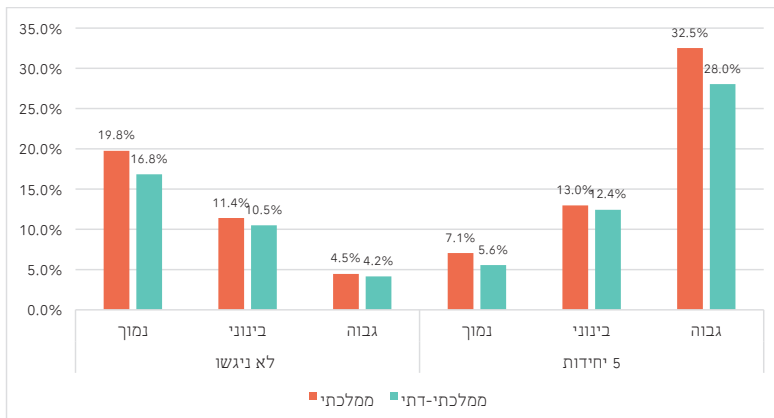

בשני סוגי הפיקוח עיקר העלייה החל משנת 2014 היא בקרב קבוצת התלמידים מרקע גבוה, וגם בהשוואה לשנת 2005 עיקר הגידול הוא בקבוצה זו. בחינוך הממלכתי העלייה של קבוצת התלמידים מרקע גבוה בין 2005 ל-2018 הייתה משיעור של 26.3% ל-32.5% ובחינוך הממלכתי-דתי הייתה עלייה משיעור של 23.4% ל-28.2%.

מנגד, בקרב התלמידים מרקע נמוך בחינוך הממלכתי-דתי העלייה החל משנת 2014 לא הדביקה את קצב הירידה של השנים 2005-2014. כך, בעוד שבשנת 2005 שיעור התלמידים מרקע נמוך בחינוך הממלכתי-דתי שניגשו לבגרות של 5 יחידות במתמטיקה עמד על 7.3%, בשנת 2018 הוא עמד על 5.6%. בחינוך הממלכתי לעומת זאת הייתה בתקופה זו עלייה קלה מ-6.8% ל-7.1% בקרב תלמידים מרקע נמוך.

התרשים הבא מתמקד בהצגת נתוני שנת 2018 בלבד לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי.

תרשים 4.30: שיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות במתמטיקה ושיעור הלא-ניגשים כלל לבחינת בגרות במתמטיקה בשנת 2018, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

מחד, בכל קבוצות הרקע החברתי-כלכלי ישנו שיעור גבוה יותר של תלמידי חינוך ממלכתי הניגשים לבחינת 5 יחידות במתמטיקה. מנגד, בחינת היקף הלא-ניגשים כלל לבחינת הבגרות במתמטיקה מלמדת ששיעור תלמידי החינוך הממלכתי-דתי הלא-ניגשים נמוך משיעור תלמידי החינוך הממלכתי הלא-ניגשים בכל קבוצות הרקע החברתי-כלכלי, כאשר הפער משמעותי בעיקר בקבוצת התלמידים מרקע נמוך: 16.8% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי שניגשו לבחינות הבגרות לא ניגשו לבחינת בגרות במתמטיקה (3, 4, או 5 יחידות) לעומת 19.8% מתלמידי החינוך הממלכתי.

בתרשים הבא מוצגים נתוני פרק החשיבה הכמותית בבחינה הפסיכומטרית לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי.

תרשים 4.31: הציון הממוצע בפרק החשיבה הכמותית של הניגשים לבחינה הפסיכומטרית בשנים 2008-2018 (יחד), לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

בכל קבוצות הרקע החברתי-כלכלי בבחינה הפסיכומטרית הישגי בוגרי החינוך הממלכתי-דתי נמוכים יותר, אך בעוד בקבוצת התלמידים מרקע נמוך הפער מהציון של בוגרי החינוך הממלכתי הוא זניח (0.8 נקודות), בקבוצת התלמידים מרקע בינוני הפער עומד על 2.6 נקודות ובקבוצת התלמידים מרקע גבוה הוא עומד על 4.5 נקודות. עם זאת, יש לציין, כפי שטענתי לעיל, כי לבחינה הפסיכומטרית לא ניגשים כל בוגרי מערכת החינוך, כך שיייתכן ששיעור הניגשים בקרב בוגרי החינוך הממלכתי-דתי מרקע נמוך הוא קטן יחסית ולכן הציון שלהם גבוה באופן יחסי כיוון שהוא מבוסס על מדגם של בוגרים בעלי יכולות גבוהות יותר מבין כלל התלמידים הפוטנציאליים.

4.2.4. סיכום ודיון: מתמטיקה

בחינת הישגי תלמידי החינוך הממלכתי-דתי במתמטיקה בבחינות המיצ"ב ובמבחנים הבינלאומיים מלמדת כי ככלל הציונים שלהם נמוכים מאלו של תלמידי החינוך הממלכתי, אם כי בבחינת המיצ"ב בכיתות ה' הפער נסגר לאורך השנים וכיום יש שוויון בציונים. בחינת שיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות לימוד ובחינת ההישגים בפרק החשיבה הכמותית בבחינה הפסיכומטרית מצביעות על פער קבוע ויציב לטובת תלמידי החינוך הממלכתי: שיעור הניגשים ל-5 יחידות גבוה יותר לאורך השנים בכ-2% בקרב תלמידי חינוך ממלכתי, והציון שלהם בבחינה הפסיכומטרית גבוה יותר לאורך השנים ב-4.4 נקודות בממוצע. מנגד, שיעור הניגשים לבחינת 4 יחידות לימוד גבוה בכ-4% בקרב תלמידי חינוך ממלכתי-דתי כך ששיעור התלמידים הניגשים לבחינת 4 או 5 יחידות לימוד במתמטיקה גבוה יותר בחינוך הממלכתי-דתי.

פילוח הנתונים לפי מגדר מלמד כי ברוב המבחנים ישנה עדיפות לבנים על פני הבנות, אך בעוד שבבחינות המיצ"ב ובמבחנים הבינלאומיים הפער בין בנים ובנות נמוך יותר בחינוך הממלכתי-דתי (כך שההישגים היחסיים של בנות בפיקוח זה טובים יותר), ולעתים הבנות אף עוברות את הבנים, בבחינות הבגרות ובבחינה הפסיכומטרית הפערים בין בנים לבנות בקרב תלמידי ובוגרי החינוך הממלכתי-דתי גבוהים יותר מאשר בחינוך הממלכתי.

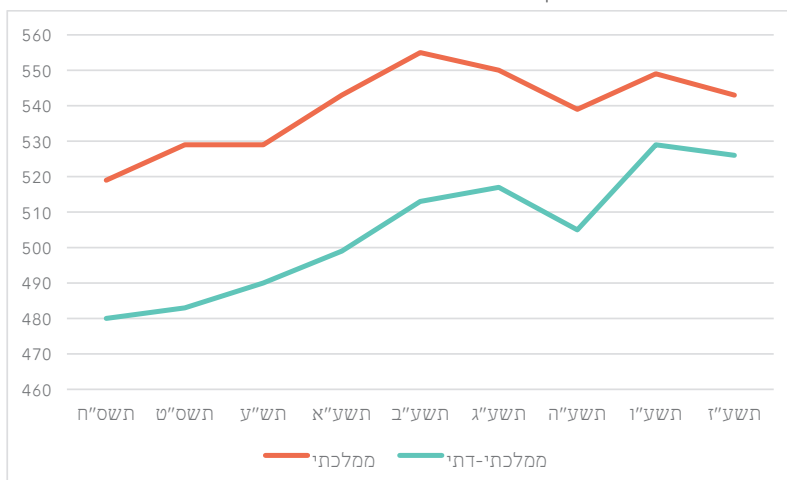
פילוח הנתונים לפי רקע חברתי-כלכלי מלמד כי בבחינות המיצ"ב ובבחינה הפסיכומטרית בחינוך הממלכתי-דתי קבוצת התלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך מגיעה להישגים הגבוהים ביותר בהשוואה לקבוצה המקבילה בחינוך הממלכתי. מנגד, בבחינות הבגרות שיעור התלמידים הניגשים לבחינת 5 יחידות לימוד במתמטיקה מקרב קבוצת התלמידים מרקע נמוך בחינוך הממלכתי-דתי הינו נמוך באופן יחסי, כך שהעלייה המשמעותית בשנים האחרונות בשיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות במתמטיקה התרחשה בעיקר בקרב תלמידים מרקע חברתי-כלכלי גבוה.

4.3. אנגלית

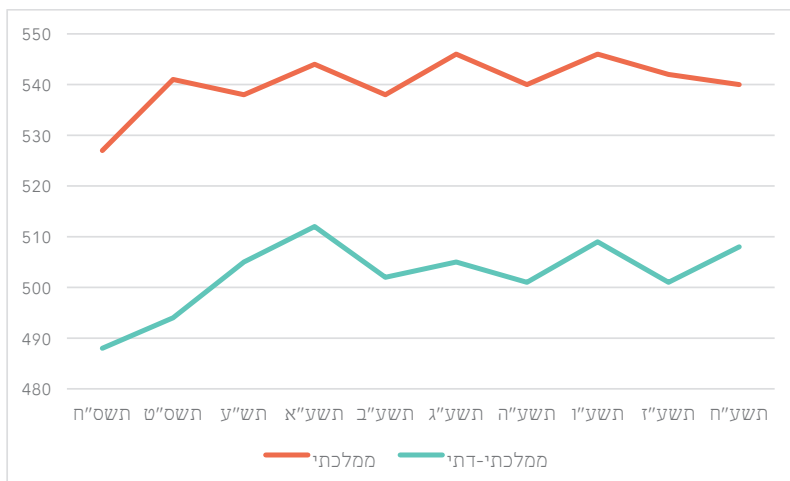
4.3.1. נתונים כלליים

בשני התרשימים הבאים מוצגים הישגי התלמידים בבחינות המיצ"ב באנגלית בכיתות ה' וכיתות ח' לאורך השנים, לפי פיקוח.

תרשים 4.32: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב באנגלית בכיתות ה' בשנים תשס"ח-תשע"ז, לפי פיקוח

תרשים 4.33: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב באנגלית בכיתות ח' בשנים תשס"ח-תשע"ח, לפי פיקוח

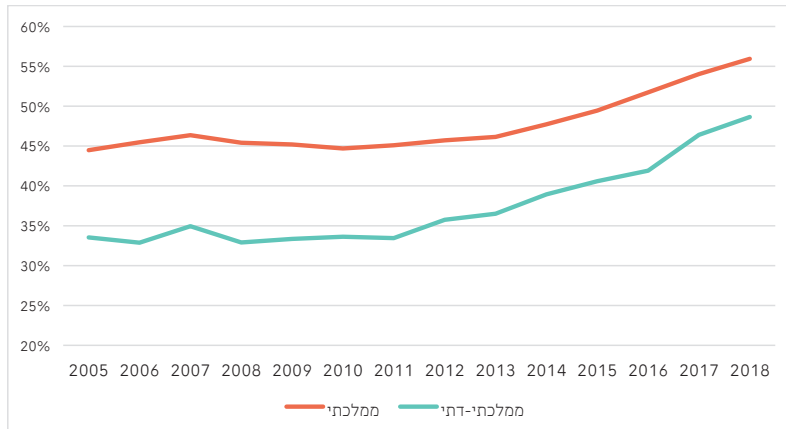
נתוני בחינת המיצ"ב באנגלית בכיתות ה' מלמדים על פער משמעותי בין תלמידי החינוך הממלכתי לתלמידי החינוך הממלכתי-דתי שהולך ומצטמצם במהלך השנים: בשנים תשס"ח-תשע"ב הפער נע בין 39 ל-46 נקודות, אך לאחר מכן הוא הצטמצם ובפרט בשתי השנים האחרונות שבהן הוא עמד על 20 ו-17 נקודות. לעומת זאת, בכיתות ח' נשאר פער רחב מאוד ויציב לאורך כל השנים הנע באופן לא הדרגתי בין 32 ל-41 נקודות, כאשר רק בשנת תשס"ט הוא מטפס זמנית ל-47 נקודות.

בחינת הבגרות באנגלית, כמו הבחינה במתמטיקה, מחולקת גם היא לשלוש רמות: הרמה הגבוהה ביותר היא רמה של 5 יחידות לימוד, הרמה הבינונית היא 4 יחידות לימוד והרמה הנמוכה היא 3 יחידות לימוד. כאמור לעיל, ציון עובר בבחינת 3 יחידות באנגלית מאפשר לקבל זכאות לתעודת בגרות, אך מדובר בתעודת בגרות שאינה עומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות. לאור זאת, אתעמק להלן בעיקר בשיעור התלמידים הנבחנים ברמה של פחות מ-4 יחידות (3 יחידות או שכלל לא ניגשו), לצד העמקה בתלמידים הניגשים לבחינה ברמה הגבוהה ביותר, בחינת 5 יחידות.

בתרשים הבא מוצג קו המגמה בלימודי 5 יחידות באנגלית לאורך השנים, לפי פיקוח.

תרשים 4.34: שיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות באנגלית בשנים 2005-2018, לפי פיקוח

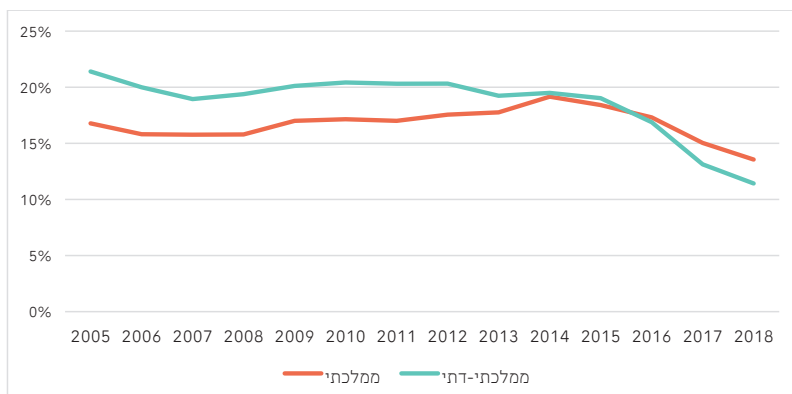

בשני סוגי הפיקוח ישנה יציבות בשיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות באנגלית בשנים 2005-2011 ולאחר מכן עלייה הדרגתית. ישנו פער משמעותי לאורך כל השנים לטובת תלמידי החינוך הממלכתי בשיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות באנגלית, אך פער זה הולך ומצטמצם עם השנים. כך, בשנת 2005 שיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות באנגלית בקרב תלמידי החינוך הממלכתי עמד על 44.5% לעומת 33.5% בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי, פער של 11%; לעומת זאת, בשנת 2018 עמד שיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות באנגלית בקרב תלמידי החינוך הממלכתי על 55.9% לעומת 48.6% בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי, פער של 7.3%. באופן אחר, ניתן לומר שבשנת 2005 שיעור התלמידים הניגשים לבחינת 5 יחידות באנגלית בחינוך הממלכתי היה גבוה ב-32.8% מאשר בחינוך הממלכתי-דתי, ואילו בשנת 2018 שיעור התלמידים היה גבוה יותר ב-15.8%⁸⁸ על כל פנים, על אף שהפער הצטמצם עם השנים הרי שהוא עדיין פער משמעותי ולא מבוטל.

בתרשים הבא מוצג שיעור התלמידים שניגשו לבחינת 3 יחידות באנגלית לאורך השנים, לפי פיקוח. כאמור לעיל, תעודת הבגרות של תלמידים אלו אינה עומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות ולכן יש לנתון זה חשיבות לא מבוטלת.

⁸⁸. בחישוב זה לא מוצג פער האחוזים (כמו בחישוב הקודם שמבוסס על חיסור) אלא שיעור האחוזים (חישוב של חילוק).

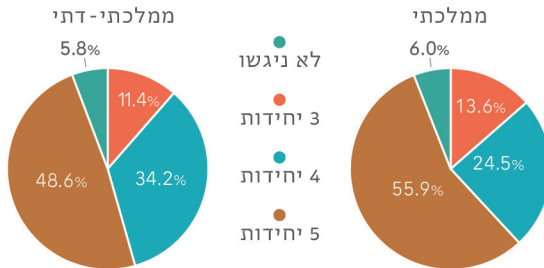
תרשים 4.35: שיעור הניגשים לבחינת 3 יחידות באנגלית בשנים 2005-2018, לפי פיקוח

ממצאי תרשים זה מלמדים על היפוך מגמה מעניין: בעוד בשנת 2005 שיעור תלמידי החינוך הממלכתי-דתי שניגשו לבחינת 3 יחידות באנגלית היה גבוה משיעור זה בקרב תלמידי החינוך הממלכתי ועמד על 21.4% לעומת 16.8% בקרב תלמידי החינוך הממלכתי, פער של 4.6%, הרי שבשנת 2018 שיעור תלמידי החינוך הממלכתי-דתי שניגשו לבחינת 3 יחידות באנגלית היה נמוך בהרבה ועמד על 11.4% לעומת 13.5% בקרב תלמידי החינוך הממלכתי. חשוב להדגיש שהירידה בשיעור הניגשים ל-3 יחידות באנגלית בחינוך הממלכתי-דתי לא נובעת מתלמידים שלא ניגשו כלל לבחינת בגרות באנגלית, ולמעשה אף להפך: שיעור התלמידים שלא ניגשו כלל לבחינת בגרות באנגלית ירד באופן דומה בין השנים 2005-2018 בשני סוגי הפיקוח (מ-11% ל-6%). למעשה, נתון זה מלמד על המעבר המשמעותי של תלמידים בחינוך הממלכתי-דתי מהיבחנות ברמת 3 יחידות באנגלית להיבחנות ברמת 4 או 5 יחידות באנגלית. כאמור לעיל, הדבר הביא לעלייה ניכרת בשיעור הזכאות לתעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות בחינוך הממלכתי-דתי.

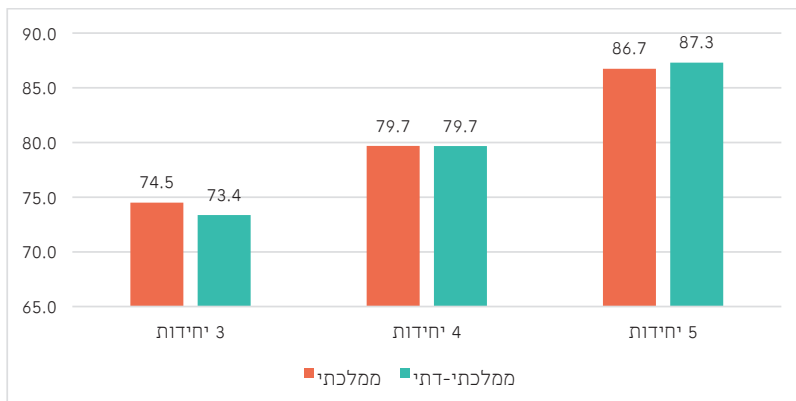
בתרשים הבא מוצגת החלוקה הפנימית בכל פיקוח של הניגשים לרמות השונות של בחינת הבגרות באנגלית בשנת 2018.

תרשים 4.36: ניגשים לבחינת הבגרות האנגלית בשנת 2018, לפי פיקוח ומספר יחידות לימוד

באשר לציונים, ככלל, אין שינויים משמעותיים בציוני התלמידים בבחינות הבגרות באנגלית לאורך השנים, ולכן בתרשים הבא מוצגים ממוצעי הציונים בבחינת הבגרות באנגלית בכלל השנים, לפי פיקוח ומספר יחידות לימוד.

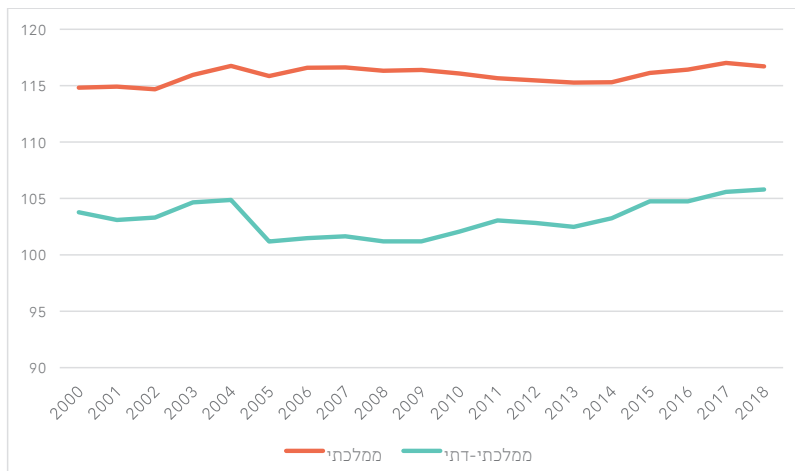
תרשים 4.37: ממוצע הציונים בבחינת הבגרות באנגלית בשנים 2005-2018 (יחד), לפי פיקוח ומספר יחידות לימוד

הציונים של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי בבחינות הבגרות באנגלית קרובים מאוד לאלו של תלמידי החינוך הממלכתי: לתלמידי החינוך הממלכתי-דתי ישנה עדיפות קלה בציון בבחינת 5 יחידות (0.6 נקודות), לתלמידי החינוך הממלכתי ישנה עדיפות קלה בבחינת 3 יחידות (1.1 נקודות), ואילו בבחינת 4 יחידות הציון זהה בשני סוגי הפיקוח.

בתרשים הבא מוצגים הישגי בוגרי החינוך הממלכתי-דתי בפרק האנגלית בבחינה הפסיכומטרית לאורך השנים, לפי פיקוח.

תרשים 4.38: הציון הממוצע בפרק האנגלית של הניגשים לבחינה הפסיכומטרית בשנים 2000-2018, לפי פיקוח

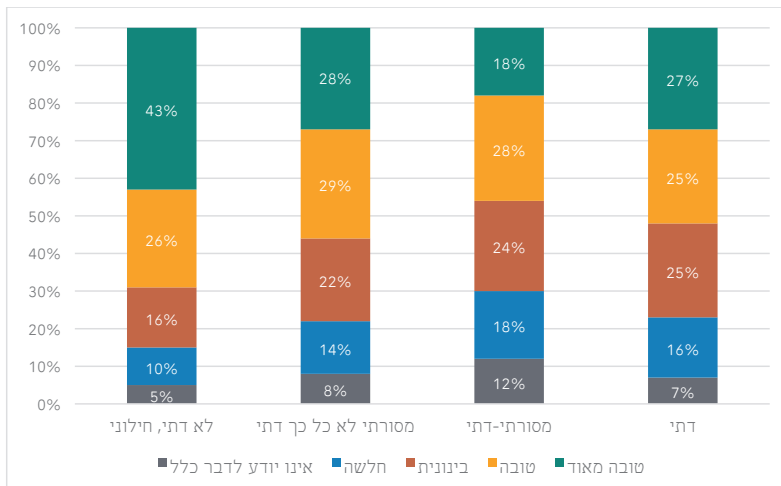
ציוני פרק האנגלית בבחינה הפסיכומטרית מצביעים על פער משמעותי בין בוגרי החינוך הממלכתי לבוגרי החינוך הממלכתי-דתי: בשנת 2000 הפער עמד על 11.1 נקודות ונשאר יציב עד לשנת 2004. לאחר מכן בשנים 2005-2008 ירד משמעותית הציון הממוצע של בוגרי החינוך הממלכתי-דתי והפער עלה בהתאם לכ-15 נקודות. לאחר מכן הפער הצטמצם והוא נע במרבית השנים בין 11 ל-12 נקודות כאשר בשנת 2018 הוא עמד על 10.9 נקודות, בדומה לפער בשנת 2000. לאורך השנים עלה הציון של בוגרי החינוך הממלכתי ובוגרי החינוך הממלכתי-דתי בכ-2 נקודות. בשנת 2018 עמד הציון הממוצע של בוגרי החינוך הממלכתי בפרק האנגלית בבחינה הפסיכומטרית על 116.7 לעומת 105.8 בקרב בוגרי החינוך הממלכתי-דתי. מעניין לציין שהממוצע של הנבחנים בערבית עמד בשנה זו על 94⁸⁹, כך שלמעשה הציון הממוצע של בוגרי החינוך הממלכתי-דתי מצוי בתוך בין בוגרי החינוך הממלכתי ובין בוגרי החינוך הערבי.

כהשלמה לדברים אציג להלן ממצאים על רמת השליטה בדיבור באנגלית לפי רמת דתיות בקרב יהודים בני 16-65, מתוך סקר מיומנויות בוגרים (PIAAC) שנערך על

⁸⁹. נתון זה מבוסס על: מרכז ארצי לבחינות והערכה, 2020, עמ' 7.

ידי הלמ"ס בקרב אלפי משתתפים בשנים 2014-2015.⁹⁰ יודגש מראש שהנתונים אינם מתייחסים לבוגרי החינוך הממלכתי-דתי לעומת בוגרי החינוך הממלכתי אלא מחלקים את האוכלוסייה לקטגוריית ההגדרה העצמית המקובלת בלמ"ס – לא דתי/חילוני, מסורתי לא כל כך דתי, מסורתי-דתי, דתי וחרדי. סביר להניח שבוגרי החינוך הממלכתי-דתי מצויים ברובם בקטגוריות "דתי" ו"מסורתי-דתי", ואילו בוגרי החינוך הממלכתי מצויים ברובם בקטגוריות "לא דתי, חילוני" ו"מסורתי לא כל כך דתי". כמו כן, חשוב לציין שהסקר לא בחן את היכולות באנגלית של המשתתפים אלא מתאר את עדותם העצמית על רמת האנגלית שלהם לפי קטגוריות שונות, כך שייתכן שעבור דתיים ההגדרה ל"שליטה טובה מאוד" באנגלית היא שונה מהגדרה זו בקרב חילונים שכן מדובר בהגדרות סובייקטיביות.

תרשים 4.39: רמת שליטה בדיבור באנגלית לפי רמת דתיות בקרב יהודים בני 16-65, סקר מיומנויות בוגרים 2014-2015 [PIAAC]

מבין המגדירים את עצמם כחילונים ישנו שיעור גבוה במיוחד של 43% משיבים המעידים על עצמם שרמת השליטה שלהם בדיבור באנגלית היא טובה מאוד, וזאת לעומת 27% מבין הדתיים ו-18% מבין המסורתיים-דתיים. מנגד, שיעור המשיבים שאינם יודעים לדבר אנגלית או שרמת השליטה שלהם באנגלית היא חלשה בקרב חילונים עומד על 15% בעוד שבקרב דתיים הוא עומד על 23% ובקרב מסורתיים-דתיים הוא עומד על 30%.

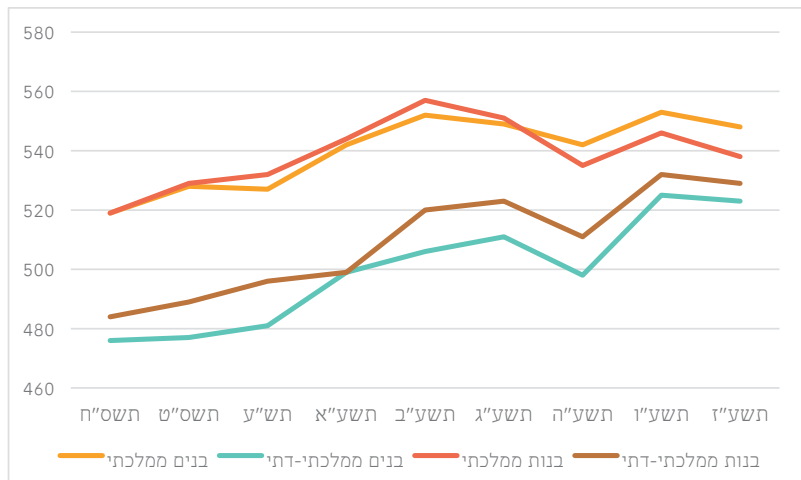
90. הנתונים המוצגים מבוססים על עבודתה של ארצב, 2017.

במסגרת המחקר שערכה הלמ"ס נבחנה גם ההשפעה של מיומנות השליטה באנגלית על גובה השכר בנטרול ההשפעות של משתנים שונים על השכר: מין, רמת דתיות, אוריינות קריאה, משלח יד, ארץ לידה וותק בשוק העבודה. נמצא כי בקרב יהודים בעלי השכלה גבוהה על-תיכונית ישנה השפעה גבוהה של השליטה בכתיבה, קריאה ודיבור באנגלית על השכר, ובפרט נמצאו פערים משמעותיים בין בעלי רמה טובה לבעלי רמה טובה מאוד: כך למשל, שכרם של בעלי יכולת כתיבה טובה, וב-28% משכרם של בעלי יכולת כתיבה חלשה. אם כן, הנתונים מלמדים כי לעובדה שרמת השליטה בדיבור באנגלית של 43% מהחילונים היא טובה מאוד, לעומת 27% מבין הדתיים ו-18% מבין המסורתניים-דתיים, ישנה ככל הנראה השפעה משמעותית על גובה השכר של המשתתפים לחברה הדתית-לאומית.

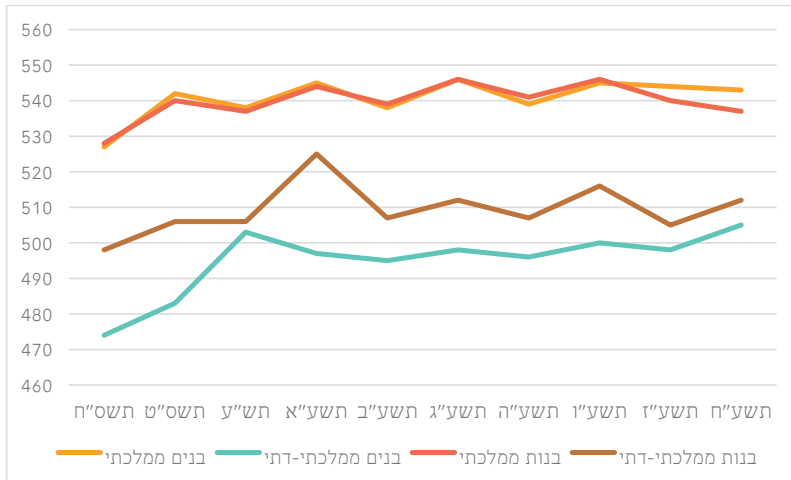
4.3.2. מגדר

בשני התרשימים הבאים מוצגים הישגי התלמידים בבחינות המיצ"ב באנגלית בכיתות ה' וכיתות ח' לאורך השנים, לפי פיקוח ומגדר.

תרשים 4.40: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב באנגלית בכיתות ה' בשנים תשס"ח-תשע"ז, לפי פיקוח ומגדר

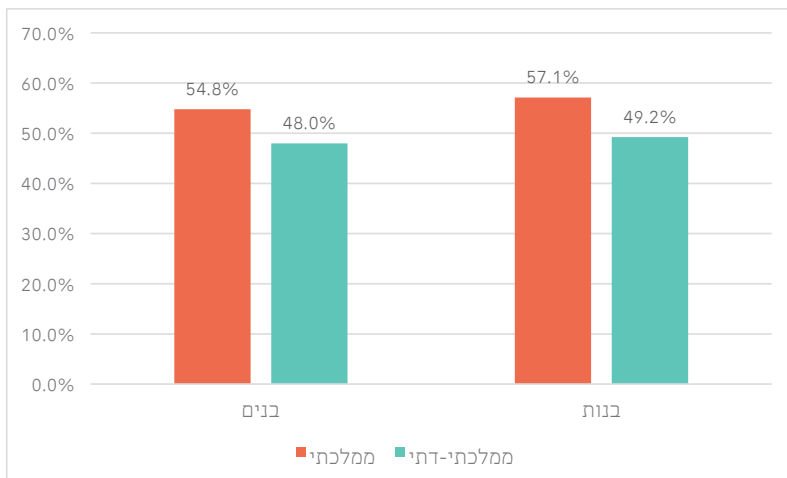
תרשים 4.41: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב באנגלית בכיתות ח' בשנים תשס"ח-תשע"ח, לפי פיקוח ומגדר

תוצאות בחינות המיצ"ב באנגלית בכיתות ה' ובכיתות ח' מלמדות על אותה המגמה: בקרב תלמידי החינוך הממלכתי ישנו שוויון כמעט מוחלט לאורך השנים בציון באנגלית בין בנים לבנות, ורק בשנתיים האחרונות נפתח פער קל לטובת הבנים של 10 נקודות בכיתות ה' ו-7 נקודות בכיתות ח'. מנגד, בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי ישנה עדיפות קלה לאורך כל השנים לבנות על הבנים, ובשנתיים האחרונות הפער עומד על כ-7 נקודות הן בכיתות ה' והן בכיתות ח'.

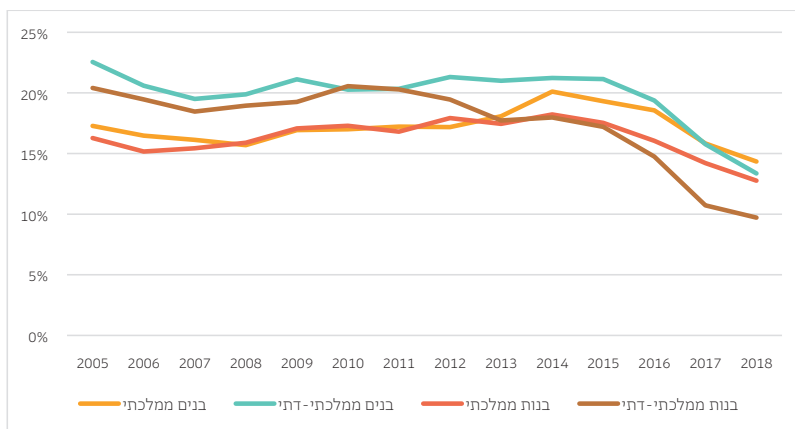
מגמה זו בחינוך הממלכתי-דתי של עדיפות הבנות על הבנים בתחום האנגלית ממשיכה גם לבחינות הבגרות, אם כי בבחינות אלו ישנה תופעה דומה גם בקרב תלמידי החינוך הממלכתי. קווי המגמה של הבנים והבנות בחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי בבחינות הבגרות באנגלית שומרים על מגמה קבועה בהתאם לקו המגמה הכללי של עלייה הדרגתית בשיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות באנגלית. לפיכך, התרשים הבא מתמקד בהצגת נתוני שנת 2018 בלבד.

תרשים 4.42: שיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות באנגלית בשנת 2018, לפי פיקוח ומגדר

בבחינת 5 יחידות באנגלית, שלא כמו במתמטיקה, ישנה עדיפות לבנות על פני הבנים, הן בחינוך הממלכתי והן בחינוך הממלכתי-דתי. עם זאת, בחינוך הממלכתי הפער בין הבנות לבנים גבוה יותר מהפער המקביל בחינוך הממלכתי-דתי (2.3% לעומת 1.2%). בתרשים הבא מוצג קו המגמה לאורך השנים בנוגע לשיעור הניגשים לבחינת 3 יחידות באנגלית, לפי פיקוח ומגדר.

תרשים 4.43: שיעור הניגשים לבחינת 3 יחידות באנגלית בשנים 2005-2018, לפי פיקוח ומגדר

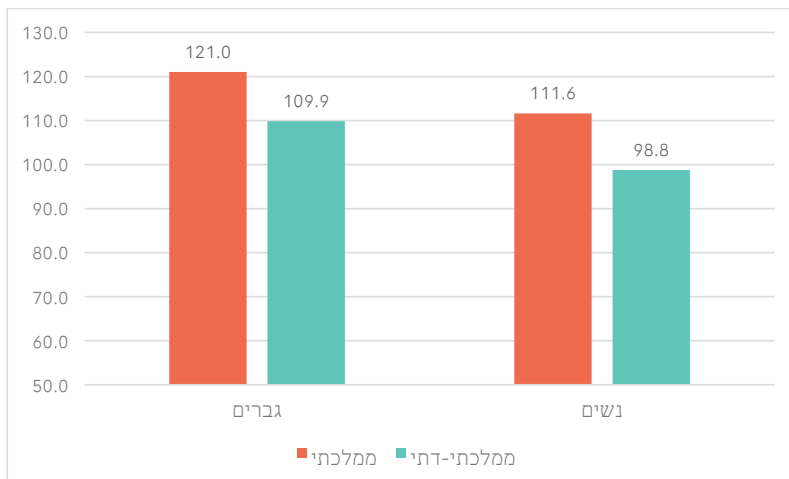

הממצאים מלמדים כי יש לייחס חלק ניכר מהירידה בשיעור הניגשים לבחינת 3 יחידות באנגלית בחינוך הממלכתי-דתי למגמות שהתרחשו בקרב הבנות. כך, בעוד שבשנת 2005 20.4% מתלמידות החינוך הממלכתי-דתי ניגשו לבחינת 3 יחידות באנגלית, בשנת 2018 עשו זאת 9.7% בלבד, נתון המצוי בפער ניכר משיעור זה בקרב הבנים והבנות בחינוך הממלכתי והבנים בחינוך הממלכתי-דתי. אם כן, גם בחינות הבגרות מלמדות על כך שההישגים באנגלית של בנות תלמידות החינוך הממלכתי-דתי גבוהים מאלו של הבנים.

מנגד, נתוני הבחינה הפסיכומטרית מצביעים על מגמה מנוגדת. בפרק האנגלית בבחינה הפסיכומטרית הציון נשאר יציב למדי לאורך השנים בקרב גברים ונשים,⁹¹ ולפיכך לא אתמקד בהצגת קו המגמה אלא בהצגת הציון הממוצע בכלל השנים לפי פיקוח ומגדר.

תרשים 4.44: הציון הממוצע בפרק האנגלית של הניגשים לבחינה הפסיכומטרית בשנים 2000-2018 (יחד), לפי פיקוח ומגדר

נתוני פרק האנגלית בבחינה הפסיכומטרית מלמדים על עדיפות ברורה של גברים על נשים בשני סוגי הפיקוח. עם זאת, גם באופן יחסי הציון של בוגרות החינוך הממלכתי-דתי הוא נמוך: פער הציונים בין גברים ונשים בוגרי החינוך הממלכתי-דתי עומד

⁹¹ באופן מדויק יותר יש לומר שישנו שיפור קל בציון של נשים בשני סוגי הפיקוח, ואילו בקרב הגברים היציבות בציון חזקה מאוד. על כל פנים, גם התזוזה בקרב הנשים קלה מאוד ולפיכך אין לייחס לה משמעות יתירה.

על 11.1 נקודות (109.9 לגברים לעומת 98.8 לנשים), בעוד שבקרוב בוגרי החינוך הממלכתי פער הנקודות בין גברים ונשים עומד על 9.4 נקודות (121 לגברים לעומת 111.6 לנשים).

4.3.3. רקע חברתי-כלכלי

בשני הלוחות הבאים מוצגים הישגי התלמידים בבחינות המיצ"ב באנגלית בכיתות ה' וכיתות ח' לאורך השנים, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי.

לוח 4.3: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב באנגלית בכיתות ה' בשנים תשס"ח-תשע"ז, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

גבוה		בינוני		נמוך		
ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	
496	538	476	503	463	497	תשס"ח
504	547	481	514	454	498	תשס"ט
511	550	485	511	457	494	תש"ע
509	558	501	530	474	510	תשע"א
524	570	513	538	593	530	תשע"ב
524	565	515	534	503	523	תשע"ג
508	554	503	523	501	505	תשע"ה
536	564	527	534	516	528	תשע"ו
542	556	520	532	504	518	תשע"ז

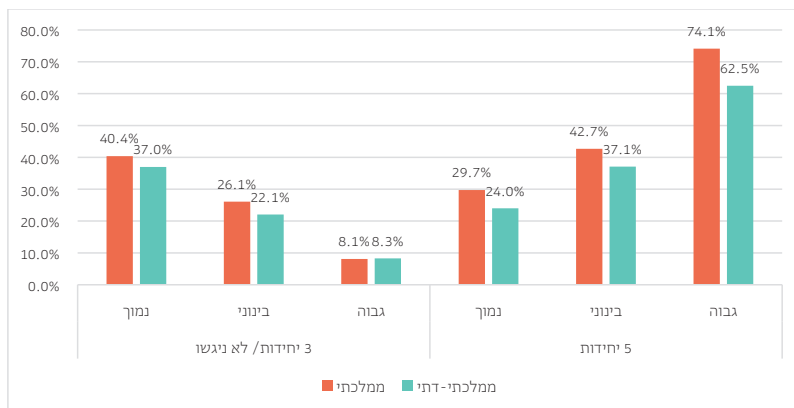
לוח 4.4: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב באנגלית בכיתות ח' בשנים תשס"ח-תשע"ח, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

גבוה		בינוני		במוך		
ממלכת-דתי	ממלכתי	ממלכת-דתי	ממלכתי	ממלכת-דתי	ממלכתי	
532	559	474	507	424	478	תשס"ח
520	571	494	522	450	468	תשס"ט
542	563	492	518	454	498	תש"ע
538	568	507	525	459	497	תשע"א
532	566	499	517	440	497	תשע"ב
530	573	496	527	470	491	תשע"ג
513	568	500	519	467	489	תשע"ה
532	568	503	526	469	506	תשע"ו
523	568	492	521	469	499	תשע"ז
517	562	508	522	481	501	תשע"ח

בבחינות המיצ"ב באנגלית בכל רמות הרקע החברתי-כלכלי ישנו פער משמעותי לטובת תלמידי החינוך הממלכתי, אך הפערים גבוהים במיוחד בקרב תלמידים מרקע גבוה, שם הם עומדים בממוצע על כ-40 נקודות הן בכיתות ה' והן בכיתות ח'.

באשר לבחינות הברגרות, בתרשים הבא מוצגים נתוני שיעור הניגשים ל-5 יחידות באנגלית לעומת אלו שלא ניגשו או שניגשו ל-3 יחידות בשנת 2018, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי.

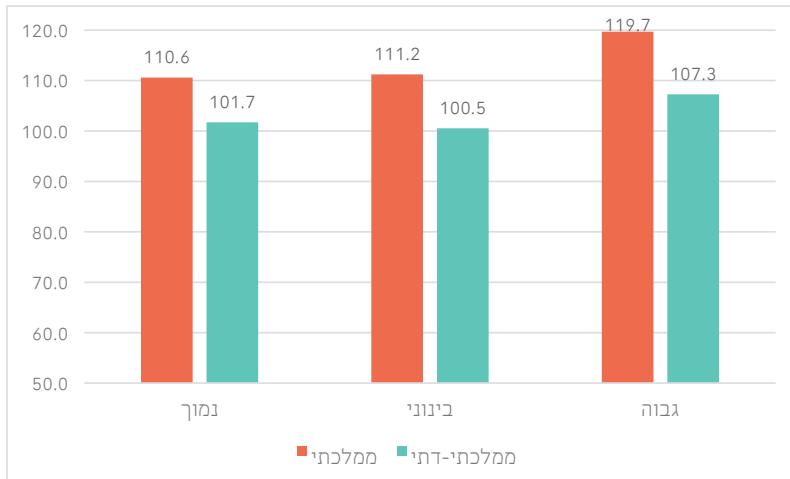
תרשים 4.45: שיעור הניגשים לבחינת הבגרות באנגלית בשנת 2018, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

כמו בבחינות המיצ"ב, גם בבחינות הבגרות ישנם הבדלים בין שני סוגי הפיקוח בכל קבוצות הרקע החברתי-כלכלי, אך הפערים המשמעותיים ביותר הם בהשוואה בין קבוצות התלמידים מרקע גבוה. כך, שיעור גבוה יותר של תלמידי החינוך הממלכתי הניגשים לבחינת 5 יחידות באנגלית נשמר בכל קבוצות הרקע החברתי-כלכלי, אך הוא מצוי באופן המובהק ביותר בקרב קבוצת התלמידים מרקע גבוה. כמו כן, השיעור הנמוך יותר של תלמידים בחינוך הממלכתי-דתי שלא ניגשו לבחינת הבגרות באנגלית או שניגשו לבחינה של 3 יחידות קיים רק בקבוצות התלמידים מרקע בינוני ונמוך, אך בקבוצת התלמידים מרקע גבוה שיעור התלמידים זהה לזה של החינוך הממלכתי.

בתרשים הבא מוצגים נתוני פרק האנגלית בבחינה הפסיכומטרית לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי.

תרשים 4.46: הציון הממוצע בפרק האנגלית של הניגשים לבחינה הפסיכומטרית בשנים 2000-2018 (יחד), לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

המגמה של פערים משמעותיים בין שתי קבוצות הפיקוח בתחום האנגלית ממשיכה גם בבחינה הפסיכומטרית, וכך גם המגמה של פערים גבוהים יותר בקרב קבוצת התלמידים מרקע גבוה. כך, הפער בין תלמידים מרקע גבוה בשני סוגי הפיקוח עומד על 12.4 נקודות לעומת פער של 10.7 נקודות בקרב תלמידים מרקע בינוני ופער של 8.9 נקודות בקרב תלמידים מרקע נמוך.

4.3.4. סיכום ודיון: אנגלית

הממצאים העולים מסעיף זה מצביעים על כך שבמקצוע האנגלית תלמידי החינוך הממלכתי-דתי מגיעים להישגים נמוכים בפער ניכר מאשר תלמידי החינוך הממלכתי. בבחינת המיצ"ב בכיתות ה' ובבחינת הבגרות ניתן לראות צמצום של הפערים בשנים האחרונות, ואילו בבחינת המיצ"ב בכיתות ח' ובבחינה הפסיכומטרית ישנה יציבות יחסית לאורך השנים בגודל הפער. ניתוח הנתונים לפי מגדר מלמד כי בבחינות המיצ"ב ובבחינות הבגרות ישנה עדיפות קלה לבנות הלומדות בחינוך הממלכתי-דתי על פני הבנים, אך בבחינה הפסיכומטרית המגמה מתהפכת וישנו פער משמעותי וניכר לטובת הבנים. הפילוח לפי רקע חברתי-כלכלי מעלה שהפערים בין קבוצות התלמידים מרקע חברתי-כלכלי גבוה הם המשמעותיים ביותר, כך שקבוצת התלמידים מרקע גבוה בחינוך הממלכתי-דתי היא הקבוצה הרחוקה ביותר מקבוצת ההשוואה שלה.

מהו הגורם להישגים הנמוכים באנגלית של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי? מבקר המדינה עסק בעבר בנושא זה והתמקד בהצגת גורמים קונקרטיים וספציפיים הנוגעים בעיקר להתנהלות מינהל החינוך הדתי.⁹² מנגד, נראה שהגורמים המרכזיים למצב זה הם תרבותיים, ולפיכך שורשיים יותר. כך, הליקויים שנמצאו במינהל החינוך הדתי הם כשלעצמם מלמדים על חלק מהלכי רוח ציבוריים רחבים יותר. באופן כללי, החברה הדתית-לאומית היא מטבעה חברה סגורה יותר כלפי התרבות החיצונית, ולפיכך גם חשופה פחות לשפה האנגלית, ובמקרים מסוימים אף מנסה לחסום את עצמה מהשפה האנגלית המהווה סמל התרבות המערבית. כידוע, החברה הדתית-לאומית היא למעשה חברה מרובת גוונים, כך שלא ניתן להתייחס אליה כמקשה אחת, אך לדעתי ההיחשפות הנמוכה יותר לאנגלית היא מאפיין תרבותי המשותף לחלקים נרחבים בחברה הדתית-לאומית, והוא זה המשפיע על החולשה של בני חברה זה בשליטה בשפה האנגלית.⁹³ במחקר אחר אף הראיתי שמציאות זו פוגעת ככל הנראה בגובה השכר של המשתייכים לחברה הדתית-לאומית.⁹⁴

4.4 מדעים

4.4.1 נתונים כללים

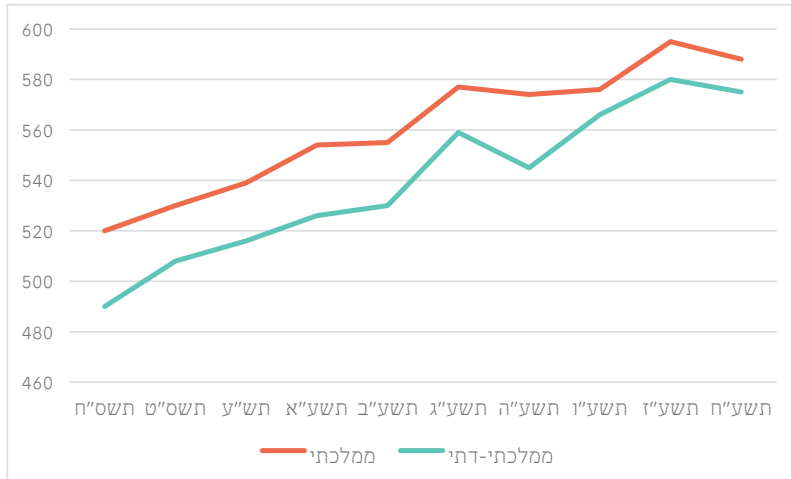
כאמור במבוא לפרק זה, בחינת מיצ"ב במדעים נערכת בכיתות ח' בלבד. בתרשים הבא מוצגים הישגי התלמידים בבחינת המיצ"ב במדעים לאורך השנים, לפי פיקוח.

⁹². מבקר המדינה, 2012, עמ' 735-737; מבקר המדינה, 2008, עמ' 867-868.

⁹³. להרחבה על הסיבות הללו ראו: פינקלשטיין, 2016.

⁹⁴. פינקלשטיין, 2020, עמ' 24-25.

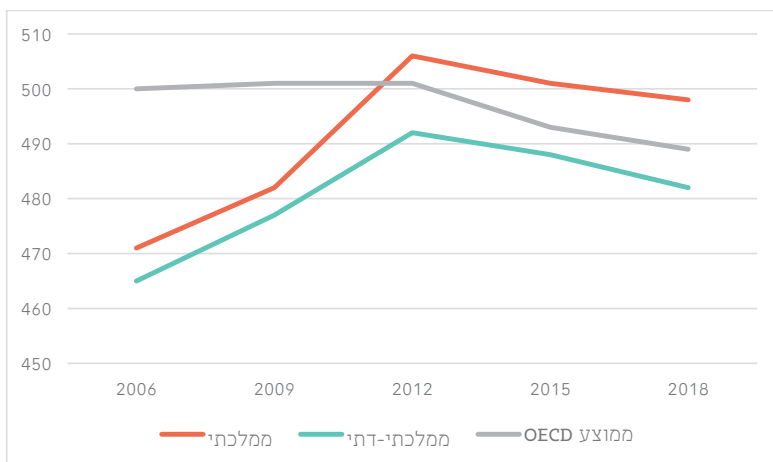
תרשים 4.47: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב במדעים בכיתות ח' בשנים תשס"ח-תשע"ח, לפי פיקוח

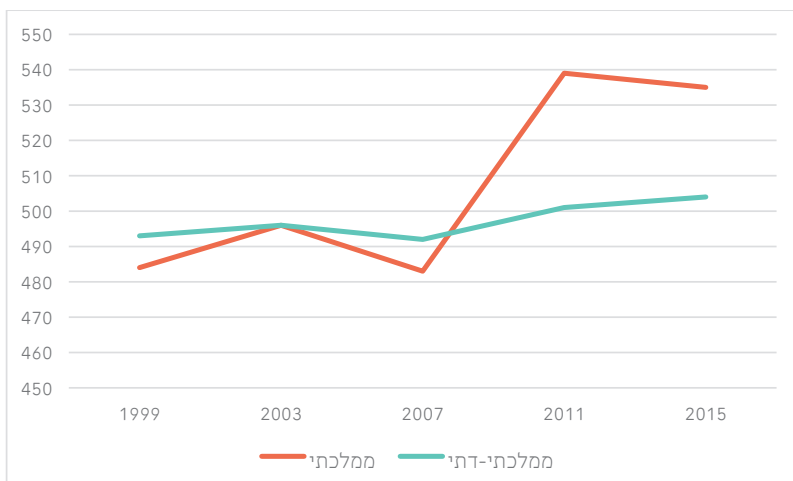
ישנו פער קבוע לטובת תלמידי החינוך הממלכתי בבחינת המיצ"ב במדעים. בשנים תשס"ח-תשע"ה פער זה נע בין 18 ל-30 נקודות, לאחר מכן הפער הצטמצם ובשנים תשע"ו-תשע"ח הפער נע בין 10 ל-15 נקודות.

בשני התרשימים הבאים מוצגים הישגי התלמידים במבחנים הבינלאומיים במדעים לאורך השנים, לפי פיקוח.

תרשים 4.48: הציון הממוצע במבחן פיזה במדעים (בני 15-16) בשנים 2006-2018, לפי פיקוח

תרשים 4.49: הציון הממוצע במבחן טימס במדעים בכיתות ח' בשנים 1999-2015, לפי פיקוח

בשני המבחנים הבינלאומיים במדעים המגמה היא של התרחבות הפערים בין תלמידי החינוך הממלכתי לתלמידי החינוך הממלכתי-דתי. במבחן פיזה עמד הפער בשנת 2006 על 6 נקודות והוא התרחב בהדרגה עד שבמבחן של שנת 2018 הוא עמד על 16

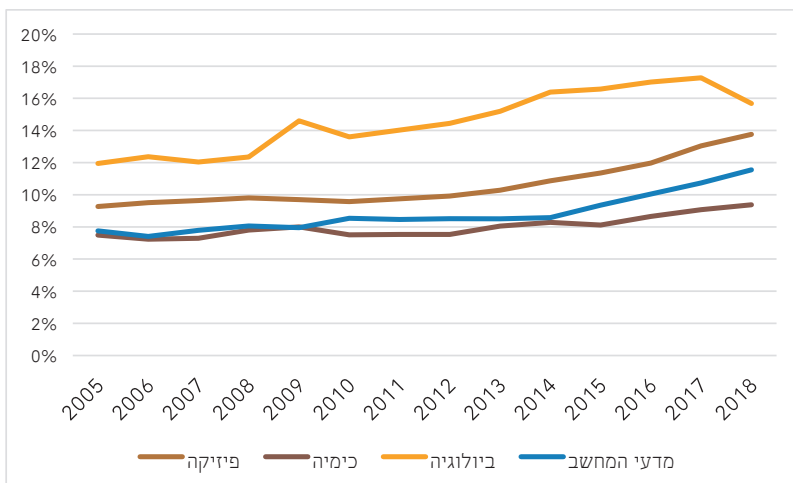

נקודות: הציון של תלמידי החינוך הממלכתי עמד על 498 לעומת 482 בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי ו-489 בקרב כלל התלמידים במדינות ה-OECD. עם זאת, הפער בין תלמידי החינוך הממלכתי-דתי ובין הממוצע של תלמידי ה-OECD הצטמצם בהדרגה כך שבעוד שבשנת 2006 הוא עמד 35 נקודות, בשנת 2018 הוא עמד על 7 נקודות בלבד. באשר למבחן טימס הגיעו תלמידי החינוך הממלכתי-דתי להישגים גבוהים משל תלמידי החינוך הממלכתי ב-9 נקודות בשנים 1999 ו-2007 (ובשנת 2003 היה שוויון), ואילו בשנים 2011 ו-2015 זינק הציון של תלמידי החינוך הממלכתי בעוד שהציון של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי עלה רק במקצת, כך שהמגמה התפכה ובשנים אלו נפתח פער משמעותי לטובת תלמידי החינוך הממלכתי שעמד על 38 נקודות בשנת 2011 ו-31 נקודות בשנת 2015.

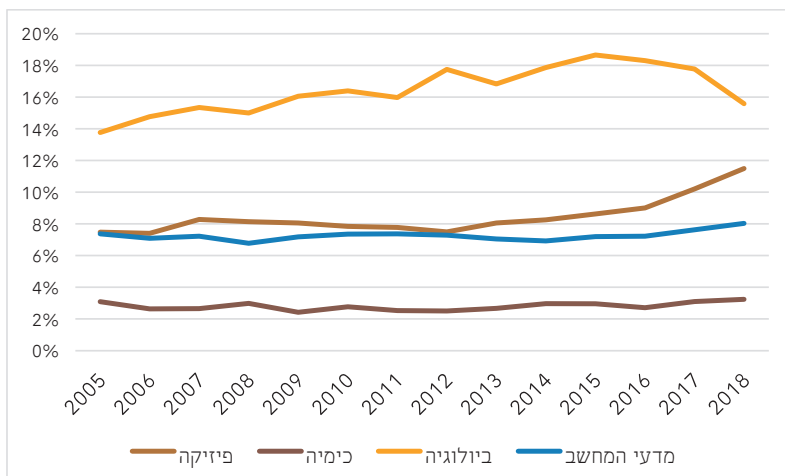
באשר לבחינות הבגרות אתמקד להלן בארבעה מקצועות מדעיים מרכזיים: פיזיקה, כימיה, ביולוגיה ומדעי המחשב. במקצועות אלו אין חובה מבחינת משרד החינוך לגשת לבחינת בגרות, אך ניתן ללמוד אותם במסגרת לימודי 5 יחידות (מגמה). כך, שיעור התלמידים שבוחרים ללמוד כל אחד מהמקצועות הללו תלוי בהחלטות וברצונות של התלמיד וכמובן במקצועות המוצעים ללמידה בבית הספר שבו התלמיד לומד, וזאת בשל כך שלא מדובר במקצועות חובה אלא במקצועות רשות.

בשני התרשימים הבאים מוצג שיעור הניגשים לבחינות הבגרות בארבעת המקצועות המדעיים בשנים 2005-2018. התרשים הראשון מציג את נתוני החינוך הממלכתי והשני את נתוני החינוך הממלכתי-דתי.

תרשים 4.50: שיעור הניגשים לבחינות הבגרות במקצועות המדעיים בשנים 2018-2005, מבין תלמידי החינוך הממלכתי

תרשים 4.51: שיעור הניגשים לבחינות הבגרות במקצועות המדעיים בשנים 2018-2005, מבין תלמידי החינוך הממלכתי-דתי

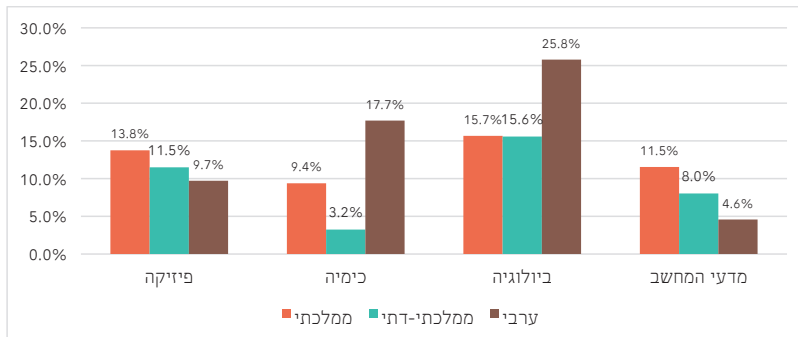

בעוד בחינוך הממלכתי ניתן לראות עלייה בשיעור הניגשים לבחינת הבגרות בכל אחד מארבעת המקצועות המדעיים, בחינוך הממלכתי-דתי אין עלייה בשיעור הניגשים לבחינות הבגרות בכימיה ובמדעי המחשב. שיעור תלמידי החינוך הממלכתי-דתי

הניגשים לבחינת בגרות בביולוגיה עלה באופן הדרגתי עד לשנת 2015, אך מאז הוא מצוי בירידה משמעותית, כך שהעלייה לאורך השנים בשיעור הלומדים מקצוע זה נמוכה מהעלייה בחינוך הממלכתי. המקצוע המדעי היחיד שבו ניתן לראות לאורך השנים עלייה משמעותית בשיעור הניגשים הדומה לזו שבחינוך הממלכתי הוא מקצוע הפיזיקה.

בתרשים הבא מוצג שיעור הניגשים לכל אחד מהמקצועות המדעיים בשנת 2018. בשל כך שבמקצועות המדעיים ישנו שיעור ניכר של ניגשים מהחינוך הערבי מוצגים במקצוע זה גם הנתונים על החינוך הערבי לצד נתוני החינוך הממלכתי והחינוך הממלכתי-דתי.

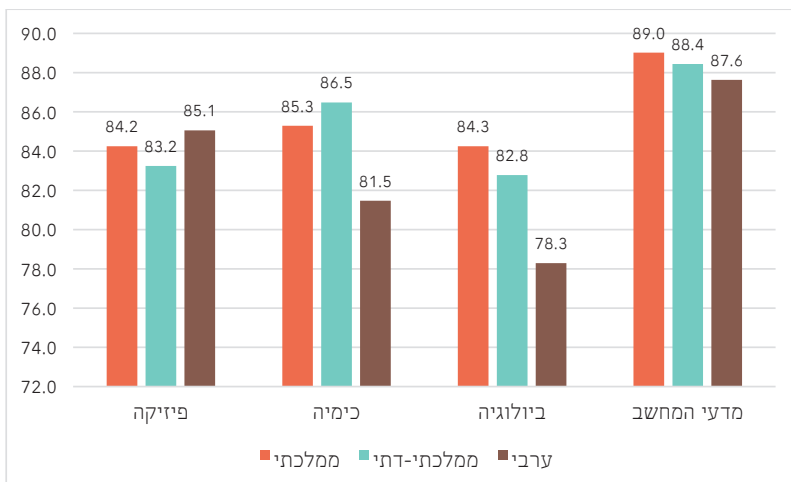
תרשים 4.52: שיעור הניגשים לבחינות הבגרות במקצועות המדעיים בשנת 2018, לפי פיקוח/מגזר

בכל ארבעת המקצועות המדעיים ישנו שיעור גבוה יותר של תלמידי חינוך ממלכתי מתלמידי חינוך ממלכתי-דתי. בתחום הפיזיקה, שרבים מחשיבים אותו כיוקרתית וכקשה ביותר, ישנו שיעור של 13.8% מתלמידי החינוך הממלכתי הניגשים לבחינת הבגרות לעומת 11.5% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי. בתחום הכימיה ישנו שיעור נמוך במיוחד של תלמידי חינוך ממלכתי-דתי: רק 3.2% ניגשים לבחינת בגרות בכימיה, לעומת 9.4% (פי 3) בקרב תלמידי החינוך הממלכתי ו-17.7% (פי 5.5) בקרב תלמידי החינוך הערבי. בתחום הביולוגיה ישנו שיעור כמעט זהה של תלמידי חינוך ממלכתי ותלמידי חינוך ממלכתי-דתי (15.7% ו-15.6% בהתאמה) ושיעור גבוה בהרבה של תלמידים מהחינוך הערבי (25.8%). בתחום מדעי המחשב ישנו שיעור גבוה יותר של תלמידי חינוך ממלכתי (11.5%) מתלמידי חינוך ממלכתי-דתי (8%) ושיעור נמוך של תלמידים מהחינוך הערבי (4.6%).

באשר לציונים, ככלל, אין שינויים משמעותיים בציוני התלמידים בבחינות הבגרות במקצועות המדעיים לאורך השנים. לפיכך, בתרשים הבא מוצגים ממוצעי הציונים בבחינת הבגרות במקצועות המדעיים בכלל השנים 2005-2018, לפי פיקוח.

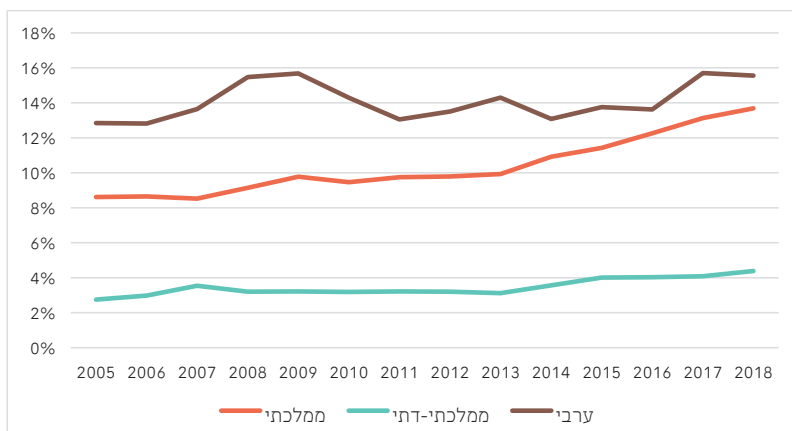
תרשים 4.53: ממוצע הציונים בבחינות הבגרות במקצועות המדעיים בשנים 2005-2018 (יחד), לפי פיקוח/מגזר ולפי מקצוע

הפערים בין תלמידי החינוך הממלכתי לתלמידי החינוך הממלכתי-דתי בציונים זניחים למדי. במקצועות פיזיקה, כימיה ומדעי המחשב ציוני תלמידי החינוך הממלכתי גבוהים במעט, ואילו בכימיה ציוני תלמידי החינוך הממלכתי-דתי גבוהים במעט. מנגד, בקרב תלמידי החינוך הערבי ניתן לראות ציונים נמוכים יחסית בשני המקצועות שבהם ישנו שיעור גבוה בהרבה של תלמידי חינוך ערבי (כימיה וביולוגיה). נראה שהדבר נובע מכך שכאשר ישנו שיעור גבוה באופן משמעותי של תלמידים שפונה למקצוע מסוים, באופן טבעי ישנם גם תלמידים חלשים יותר. לעומת זאת, במקצועות שבהם ישנו שיעור נמוך יחסית של תלמידי חינוך ערבי הציון הממוצע של תלמידי החינוך הערבי אינו רחוק מהציון של תלמידי החינוך הממלכתי ותלמידי החינוך הממלכתי-דתי (מדעי המחשב) ואף עולה עליהם (פיזיקה).

בתרשים הבא מוצגים קווי המגמה בשיעור התלמידים הניגשים לשתי בחינות בגרות במקצועות מדעיים.

תרשים 4.54: שיעור הניגשים לבחינת בגרות בשני מקצועות מדעיים (פיזיקה, כימיה, ביולוגיה ומדעי המחשב) בשנים 2005-2018, לפי פיקוח/מגזר

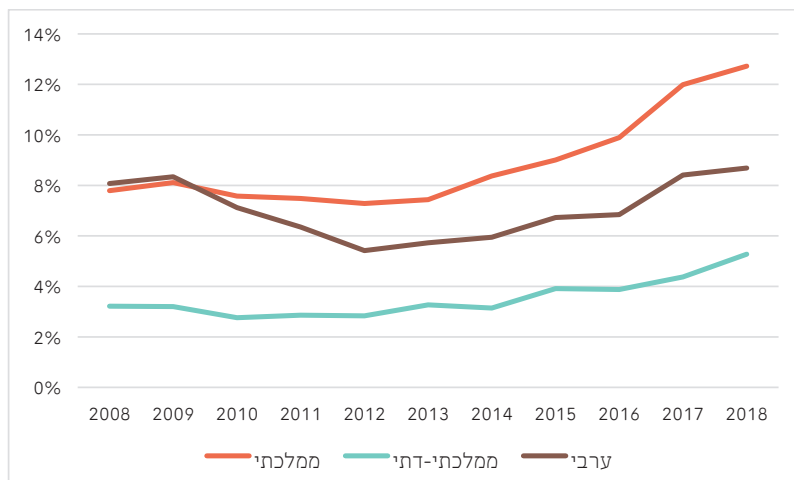

שיעור התלמידים הניגשים לבחינת בגרות בשני מקצועות מדעיים בחינוך הממלכתי-דתי נמוך בשיעור ניכר מאשר בחינוך הממלכתי ובחינוך הערבי. בנוסף, לאורך השנים העלייה בשיעור הניגשים בחינוך הממלכתי-דתי הייתה יחסית מינורית ואילו בחינוך הערבי, ובמיוחד בחינוך הממלכתי, העלייה הייתה משמעותית בהרבה. כך, בשנת 2018 שיעור התלמידים בחינוך הממלכתי-דתי שניגשו לבחינות בגרות בשני מקצועות מדעיים עמד על 4.4% לעומת 13.7% בחינוך הממלכתי (פי 3.1) ו-15.6% בחינוך הערבי (פי 3.5).

לנתון זה יש קשר למדד אחר שמשרד החינוך החל למדוד בעשור האחרון במסגרת קידום התוכנית "עתודה מדעית טכנולוגית". מטרתה של תכנית זו היא לקדם את לימודי המתמטיקה והמצוינות המדעית במערכת החינוך העל-תיכונית. הנחת המוצא של משרד החינוך היא שישנה חשיבות עליונה לטיפוחה של קבוצה בעלת מצוינות גבוהה מאוד בלימודי המדעים המדויקים ובעלת ידע בתחומים שונים (מולטי-דיסציפלינרי) של המדעים המדויקים. לפיכך, תנאי הסף לתעודת בגרות הנחשבת למדעית-טכנולוגית איכותית הם שלושה: 5 יחידות לימוד במתמטיקה; 5 יחידות לימוד (לימודי מגמה) במדעי הטבע: פיזיקה, כימיה או ביולוגיה; ו-5 יחידות לימוד מדעיות טכנולוגיות נוספות: בנתיב העיוני – כימיה, פיזיקה, ביולוגיה או מדעי המחשב; או בנתיב הטכנולוגי – אלקטרוניקה, תוכנה, מכטרוניקה או ביוטכנולוגיה.

בתרשים הבא מוצגים נתוני משרד החינוך על שיעור הזכאים לתעודת בגרות מדעית-טכנולוגית איכותית בשנים 2008-2018, לפי פיקוח/מגזר.⁹⁵

תרשים 4.55: שיעור הזכאים לתעודת בגרות מדעית-טכנולוגית איכותית בשנים 2008-2018, לפי פיקוח/מגזר

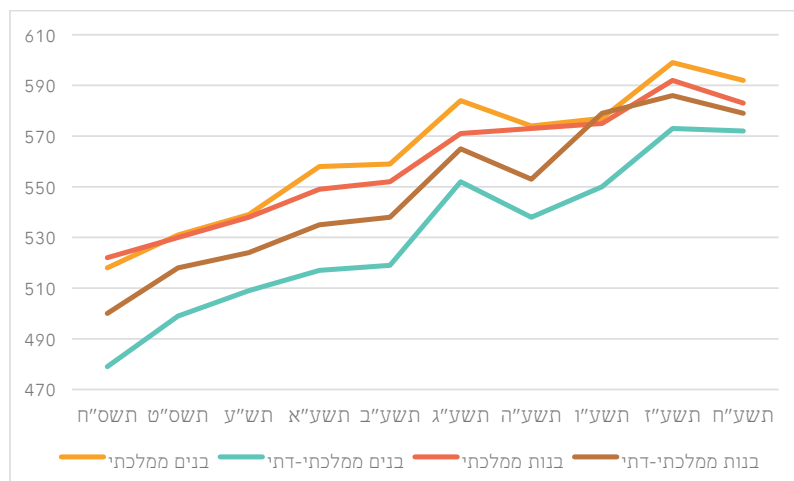
שיעור תלמידי החינוך הממלכתי-דתי הזכאים לתעודת בגרות מדעית-טכנולוגית איכותית הנו נמוך באופן משמעותי מהשיעור המקביל בקרב תלמידי החינוך הערבי ותלמידי החינוך הממלכתי. עלייה בשיעור זה בחינוך הממלכתי-דתי נרשמה החל משנת 2012, אם כי העלייה בחינוך הממלכתי משמעותית יותר. כך, בשנת 2018 שיעור תלמידי החינוך הממלכתי-דתי הזכאים לתעודת בגרות מדעית-טכנולוגית איכותית עמד על 5.3% לעומת 12.7% בחינוך הממלכתי (פי 2.4) ו-8.7% בחינוך הערבי.

4.4.2. מגדר

בתרשים הבא מוצגים הישגי התלמידים בבחינת המיצ"ב במדעים לאורך השנים, לפי פיקוח ומגדר.

⁹⁵ בשל כך שמדובר בממד פנימי של משרד החינוך, בנושא זה בחרתי להתבסס על בקשת חופש מידע ספציפית שהוגשה למשרד החינוך ולא על נתוני הלמ"ס.

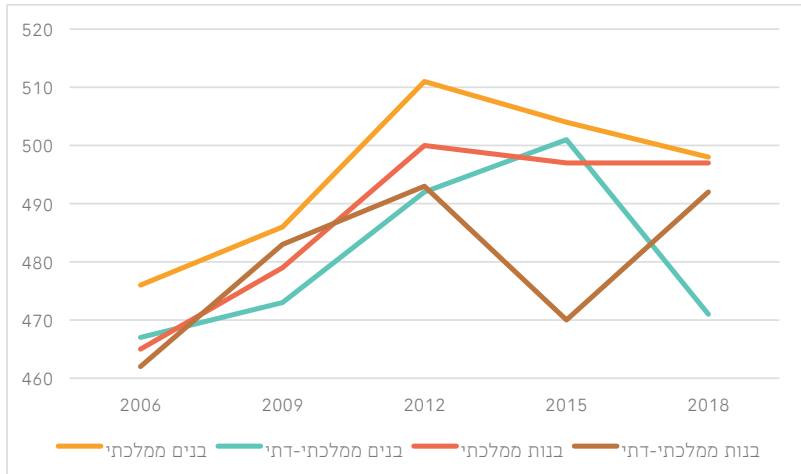
תרשים 4.56: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב במדעים בכיתות ח' בשנים תשס"ח-תשע"ח, לפי פיקוח ומגדר

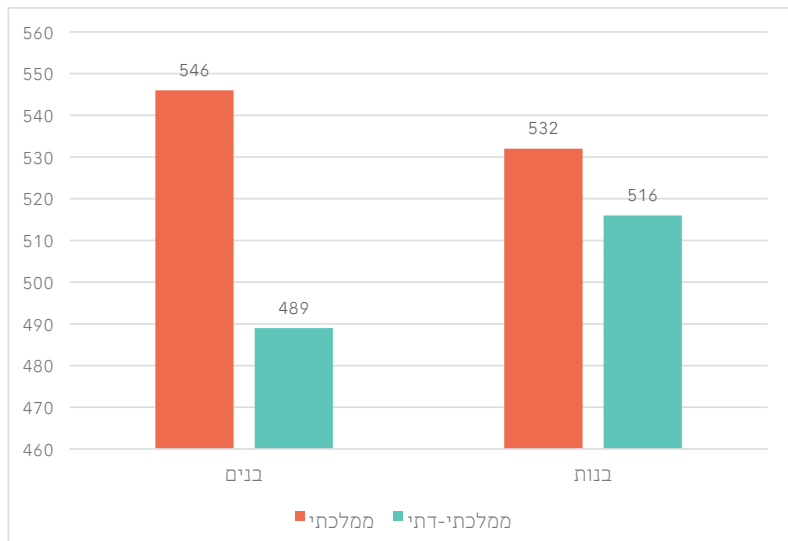
בעוד שבקרב תלמידי החינוך הממלכתי ישנה עדיפות קלה לבנים על הבנות בתחום המדעים לאורך השנים, בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי ישנה עדיפות לבנות על הבנים בתחום זה. כך, בשנת תשע"ח היה פער בקרב תלמידי החינוך הממלכתי של 9 נקודות לטובת הבנים (592 לבנים לעומת 583 לבנות), ואילו בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי היה פער הפוך של 7 נקודות לטובת הבנות (579 לבנות לעומת 572 לבנים).

בשני התרשימים הבאים מוצגים הישגי התלמידים במבחנים הבינלאומיים במדעים לאורך השנים, לפי פיקוח ומגדר. כמבואר במבוא לפרק זה, בשל מגבלות מתודולוגיות נתונים בפילוח לפי מגדר קיימים רק על חלק משנות הבחינה במבחנים הבינלאומיים, ובפרט במבחן טימס.

תרשים 4.57: הציון הממוצע במבחן פיזה במדעים (בני 15-16) בשנים 2006-2018, לפי פיקוח ומגדר

תרשים 4.58: הציון הממוצע במבחן טימס בכיתות ח' בשנת 2011, לפי פיקוח

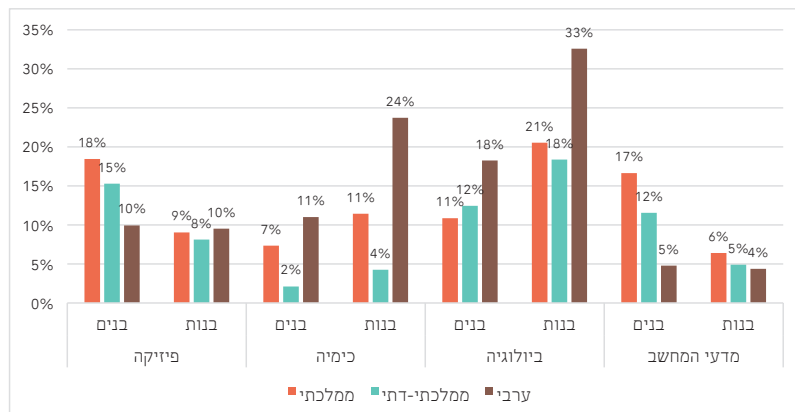

במבחן פיזה ברוב השנים ישנו יתרון קל לבנות על פני הבנים בחינוך הממלכתי-דתי מלבד שנת 2015 שכאמור לעיל היה בה טעות אומדן גדולה יחסית, ולכן רמת המובהקות של הנתונים בשנה זו נמוכה יחסית. לעומת זאת, בחינוך הממלכתי ישנו יתרון קל של הבנים על פני הבנות באופן קבוע. בדומה לכך, במבחן טימס נמצא כי בחינוך הממלכתי-דתי הישגי הבנות גבוהים ב-27 נקודות מהישגי הבנים ואילו בחינוך הממלכתי הישגי הבנים גבוהים ב-14 נקודות מהישגי הבנות.

בתרשים הבא מוצג שיעור הניגשים לבחינות הבגרות בכל אחד מהמקצועות המדעיים בשנת 2018, לפי פיקוח/מגזר ולפי מגדר.

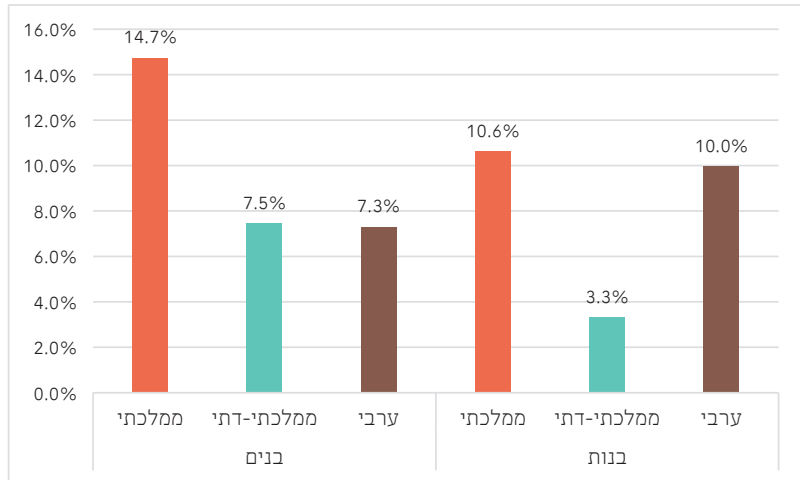
תרשים 4.59: שיעור הניגשים לבחינות הבגרות במקצועות המדעיים בשנת 2018, לפי פיקוח/מגזר ולפי מגדר

בכל סוגי הפיקוח והמגזר בנות לומדות יותר באופן משמעותי את המקצועות כימיה וביולוגיה ואילו בנים לומדים יותר באופן משמעותי את המקצועות פיזיקה ומדעי המחשב. באופן ספציפי בולט השיעור הנמוך של בנים תלמידי החינוך הממלכתי-דתי הלומדים כימיה (2.1%).

בתרשים הבא מוצג שיעור הזכאים לתעודת בגרות מדעית-טכנולוגית איכותית בשנת 2018, לפי פיקוח/מגזר ולפי מגדר.

תרשים 4.60: שיעור הזכאים לתעודת בגרות מדעית-טכנולוגית איכותית בשנת 2018, לפי פיקוח/מגזר ולפי מדרג

הממצאים מבליטים את השיעור הנמוך מאוד של בנות בחינוך הממלכתי-דתי הזכאיות לתעודה מדעית-טכנולוגית איכותית, העומד על 3.3%. לשם השוואה, שיעור הבנות בחינוך הממלכתי הזכאיות לתעודה זו עומד על 10.6% ואילו שיעור הבנות בחינוך הערבי עומד על 10%, למעלה מפי 3. מנגד, בקרב הבנים שיעור הזכאים לתעודת בגרות מדעית-טכנולוגית איכותית בחינוך הממלכתי-דתי עומד על 7.5% – כמעט זהה לבנים בחינוך הערבי (7.3%), ונמוך בהרבה משיעור הבנים בחינוך הממלכתי הזכאים לתעודה זו הגבוה כמעט פי שניים ועומד על 14.7%.

4.4.3. רקע חברתי-כלכלי

בלוח הבא מוצגים הישגי התלמידים בבחינת המיצ"ב במדעים בכיתות ח' לאורך השנים, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי.

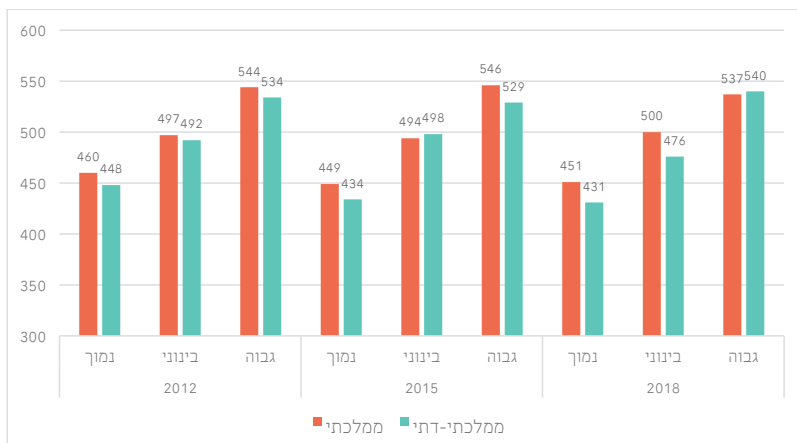
לוח 4.5: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב במדעים בכיתות ח' בשנים תשס"ח-תשע"ח, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

גבוה		בינוני		נמוך		
ממלכת-דתי	ממלכתי	ממלכת-דתי	ממלכתי	ממלכת-דתי	ממלכתי	
523	540	485	509	432	483	תשס"ח
540	554	506	517	459	463	תשס"ט
547	566	506	520	470	490	תש"ע
558	577	518	535	462	507	תשע"א
562	587	528	533	462	509	תשע"ב
595	608	549	555	506	516	תשע"ג
569	606	540	553	486	506	תשע"ה
597	600	558	557	515	528	תשע"ו
607	630	573	566	522	541	תשע"ז
599	612	571	570	526	539	תשע"ח

השוואה בין התלמידים מרקע נמוך בשני סוגי הפיקוח וכן בין התלמידים מרקע גבוה מצביעה על מגמה דומה: פער לטובת תלמידי החינוך הממלכתי המצטמצם עם השנים ובשנת תשע"ח עומד על 13 נקודות. לעומת זאת, השוואה בין התלמידים מרקע בינוני מצביעה על כך שבתחילה ישנו פער לטובת תלמידי החינוך הממלכתי, והחל משנת תשע"ו ישנו פער קל לטובת תלמידי החינוך הממלכתי-דתי הנע בין נקודה ל-7 נקודות.

בשני התרשימים הבאים מוצגים הישגי התלמידים במבחנים הבינלאומיים במדעים לאורך השנים, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי.

תרשים 4.61: הציון הממוצע במבחן פיזה במדעים (בני 15-16) בשנים 2012-2018, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

תרשים 4.62: הציון הממוצע במבחן טימס במדעים בכיתות ח' בשנים 2011-2003, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

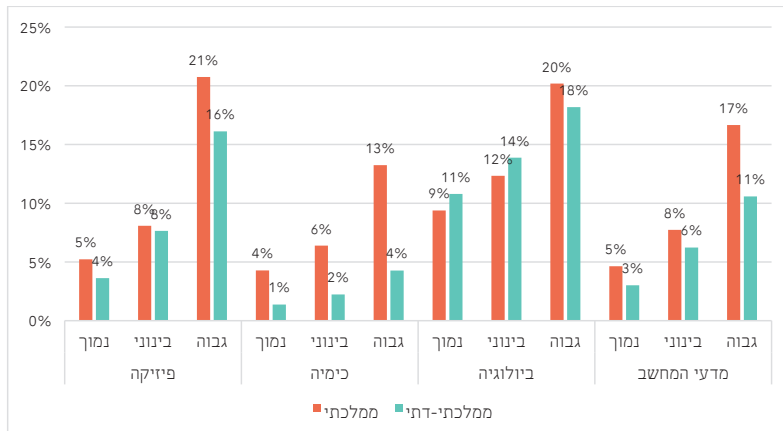

המגמות במבחנים הבינלאומיים אינן אחידות: במבחני פיזה, בחינוך הממלכתי-דתי רק התלמידים מרקע נמוך הגיעו להישגים נמוכים ממקביליהם בחינוך הממלכתי בכל השנים, בעוד שהתלמידים מרקע בינוני עברו את תלמידי החינוך הממלכתי בשנת 2015 והתלמידים מרקע גבוה עברו את תלמידי החינוך הממלכתי בשנת 2018. במבחן

טימס, לעומת זאת, בחינוך הממלכתי-דתי התלמידים מרקע נמוך הם היחידים שהגיעו להישגים הגבוהים מהישגי תלמידי החינוך הממלכתי בכל השנים, ואילו התלמידים מרקע בינוני ומרקע גבוה עשו זאת בשנים 2003 ו-2007, אך בשנת 2011 תלמידי החינוך הממלכתי הגיעו להישגים גבוהים בהרבה משלהם, בפער של כ-30 נקודות.

בתרשים הבא מוצג שיעור הניגשים לבחינות הבגרות במקצועות המדעיים בשנת 2018, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי.⁹⁶

תרשים 4.63: שיעור הניגשים לבחינות הבגרות במקצועות המדעיים בשנת 2018, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

בשני סוגי הפיקוח ישנו שיעור גבוה יותר באופן משמעותי של תלמידים מרקע חברתי-כלכלי גבוה הלומדים את המקצועות המדעיים. בהשוואה לחינוך הממלכתי ניתן לראות שבכל קבוצות הרקע החברתי-כלכלי בחינוך הממלכתי-דתי לומדים פחות את המקצועות המדעיים. הפערים בולטים בעיקר בקרב קבוצת התלמידים מרקע חברתי-כלכלי גבוה במקצועות פיזיקה ומדעי המחשב.

4.4.4. סיכום ודיון: מדעים

בתחום המדעים יש להפריד באופן ברור בין בחינות בחטיבת הביניים (בחינות המיצ"ב והמבחנים הבינלאומיים) ובין בחינות הבגרות. בעוד שבבחינות הנערכות

⁹⁶. הנתונים בנושא זה על החינוך הערבי פחות רלוונטיים מכיוון שרוב התלמידים בחינוך זה הם מרקע חברתי-כלכלי נמוך ובינוני.

בחטיבת הביניים תלמידי החינוך הממלכתי-דתי מגיעים להישגים נמוכים רק במעט מתלמידי החינוך הממלכתי, בבחינות הבגרות ישנו שיעור ניכר בהרבה של תלמידי חינוך ממלכתי הניגשים לבחינות במקצועות המדעיים ובפרט במקצועות כימיה, פיזיקה ומדעי המחשב. הדבר בולט במיוחד בשיעור הזכאים לתעודת בגרות מדעית-טכנולוגית איכותית העומד בחינוך הממלכתי-דתי על 5.3% לעומת 12.7% בחינוך הממלכתי (פי 2.4).

נראה כי את הסיבה להבדלים בין שלב חטיבת הביניים ובין התיכון יש לתלות בכך שהמבחנים הנערכים בחטיבת הביניים בוחנים את היכולות של התלמידים, והיכולות של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי בתחום המדעים אינן נופלות בצורה משמעותית מאלו של תלמידי החינוך הממלכתי. לעומת זאת, בחינות הבגרות במקצועות המדעיים אינן חלק מבחינות החובה, כך ששיעורי ההיבחות בהן משקפים לא רק יכולות אלא גם – ואולי אף בעיקר – את סדרי העדיפויות של התלמידים ומוסדות החינוך הממלכתיים-דתיים.

התופעה בולטת במיוחד בקרב הבנות בחינוך הממלכתי-דתי. בבחינות המיצ"ב ובמבחנים הבינלאומיים נמצא כי בחינוך הממלכתי-דתי הבנות מגיעות להישגים גבוהים יותר במדעים מאשר הבנים, בעוד שבחינוך הממלכתי המצב הפוך והבנים מגיעים להישגים גבוהים יותר מהבנות. למרות זאת, בבחינות הבגרות בולט מאוד השיעור הנמוך של בנות בחינוך הממלכתי-דתי הניגשות לבחינות במקצועות המדעיים. הדבר מלמד בבירור על הפוטנציאל הלא ממומש של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי בתחום המדעים, ובפרט של הבנות. בפרקים הבאים נראה כי מגמות דומות מסתמנות גם בהמשך הלימודים של בוגרי ובוגרות החינוך הממלכתי-דתי במוסדות ההשכלה הגבוהה ובשוק העבודה.

במחקר קודם הצגתי מספר טענות העולות כהסבר לשיעור הנמוך של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי במקצועות אלו,⁹⁷ ולהן אציג אותם בקצרה:

בינוניות: נטען כי במערכת החינוך הממלכתי-דתי חסרה לעתים שאיפה למצוינות, ורווחת בה מגמה של הסתפקות במינימום. כך, נטען כי בחינוך הממלכתי-דתי יש דגש על הזכאות לתעודת בגרות וישנו רצון להסתפק בתעודת בגרות עם מקצועות קלים יחסית, ולכן יש פחות שאיפה להעמיק במקצועות המדעיים הנחשבים לקשים יותר.

תפיסת תפקיד האישה: קיימת תפיסה בקרב חלק מהמחנכים בחברה הדתית-לאומית, שלפיה המקצועות הריאליים הם מקצועות 'גבריים' שאינם מתאימים למוח הנשי, ולפיכך יש לעודד את התלמידות להשקיע במקצועות הומאניים. כמו כן, ישנה

97. להרחבה ראו: פינקלשטיין, 2015ב, עמ' 190-192.

הכוונה של נשים בחברה הדתית-לאומית למשרות אם, גורם שגם הוא אחראי למיעוט הבנות הדתיות במקצועות המדעים.

גודל בתי הספר: כפי שהראיתי בפרק הקודם, בתי הספר התיכוניים בחינוך הממלכתי-דתי קטנים באופן משמעותי מבתי הספר התיכוניים בחינוך הממלכתי. הדבר מוביל לשיעור נמוך מאוד של בתי ספר תיכוניים בחינוך הממלכתי-דתי שבהם מתאפשר לתלמידים ללמוד את מקצועות המדעים המדויקים. הדבר בולט במיוחד במקצועות כמו פיסיקה וכימיה, שלשם לימודם יש צורך במעבדות ובציוד יקר-ערך, שלא משתלם לבתי הספר להחזיק עבור קבוצה קטנה של תלמידים.

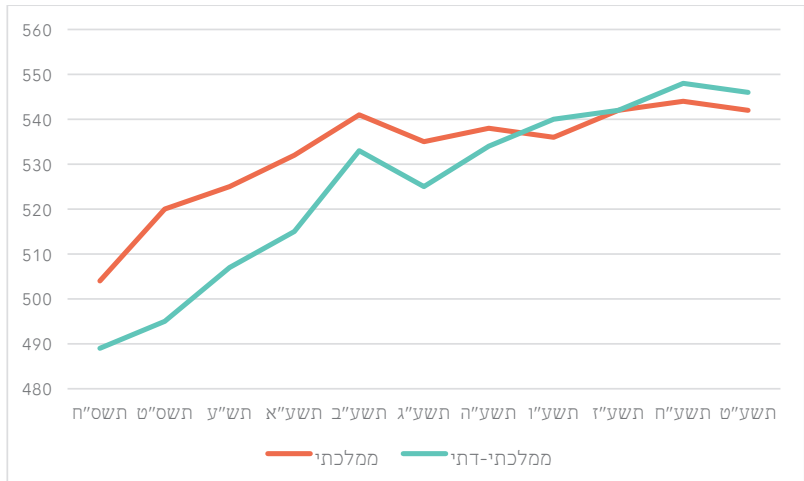
התחזקות דתית: נטען כי תהליכי התחזקות דתית שעוברת החברה הדתית-לאומית בעשורים האחרונים מביאים להפחתה ערכית בלימודי החול בכלל ובלימודי המדעים המדויקים בפרט. כך, למשל, סקרים של משרד החינוך הנערכים בבחינות המיצ"ב מלמדים כי רק 68% מן התלמידים בבתי ספר נפרדים בחינוך הממלכתי-דתי היסודי מציינים כי מקצוע המדעים חשוב להם, זאת לעומת 83% מהתלמידים בבתי ספר מעורבים בחינוך הממלכתי-דתי ו-82% מהתלמידים בחינוך הממלכתי, כאשר ביתר המקצועות הפערים נמוכים בהרבה.

4.5 עברית וקריאה

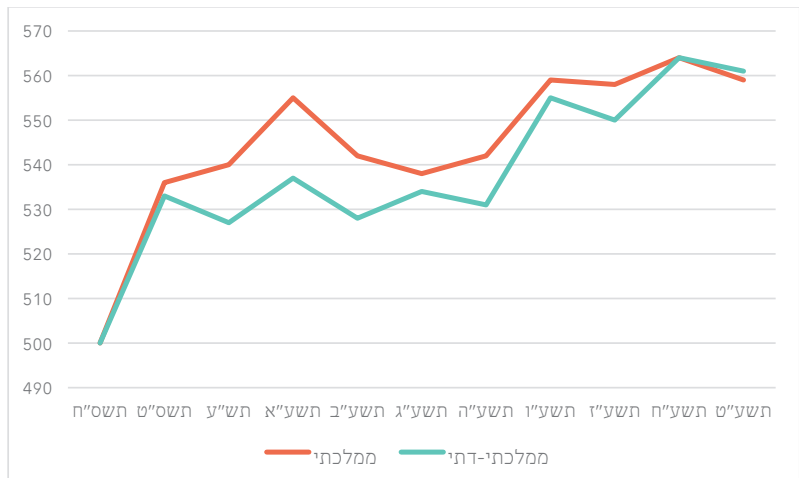
4.5.1 נתונים כללים

בשני התרשימים הבאים מוצגים הישגי התלמידים בבחינות המיצ"ב בעברית בכיתות ה' וכיתות ח' לאורך השנים, לפי פיקוח.

תרשים 4.64: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב בעברית בכיתות ה' בשנים תשס"ח-תשע"ט, לפי פיקוח

תרשים 4.65: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב בעברית בכיתות ח' בשנים תשס"ח-תשע"ט, לפי פיקוח

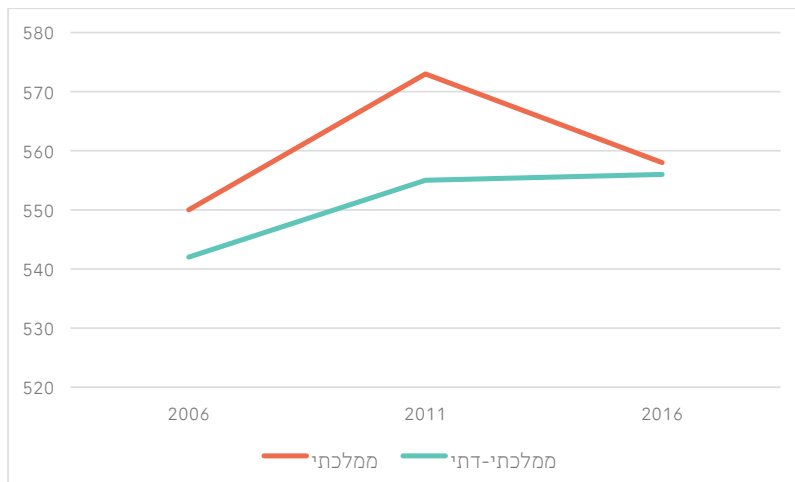
נתוני בחינת המיצ"ב בעברית בכיתות ה' מלמדים על פער של כ-15 נקודות בשנת תשס"ח לטובת תלמידי החינוך הממלכתי שהולך ומצטמצם עם השנים, ובשנים האחרונות אף ישנו פער קל לטובת תלמידי החינוך הממלכתי-דתי של 4 נקודות.

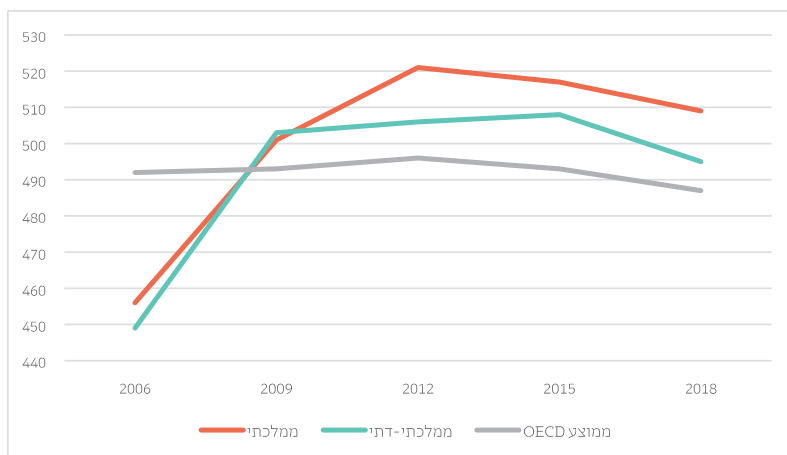
בבחינת המיצ"ב בכיתות ח' היה בשנת תשס"ח שוויון בין תלמידי חינוך ממלכתי לתלמידי חינוך ממלכתי-דתי, אך לאחר מכן נפתח פער לטובת תלמידי החינוך הממלכתי שנסגר שוב בשנים האחרונות.

בשני התרשימים הבאים מוצגים הישגי התלמידים במבחנים הבינלאומיים בקריאה לאורך השנים, לפי פיקוח.

תרשים 4.66: הציון הממוצע במבחן פירלס (אוריינות קריאה) בכיתות ד' בשנים 2006-2016, לפי פיקוח

תרשים 4.67: הציון הממוצע במבחן פיזה בקריאה (בני 15-16) בשנים 2006-2018, לפי פיקוח

המגמה במבחנים הבינלאומיים בתחום הקריאה קרובה למגמה בבחינות המיצ"ב. הפערים בין תלמידי החינוך הממלכתי ותלמידי החינוך הממלכתי-דתי זניחים למדי. בשני המבחנים הבינלאומיים ישנו פער קל לטובת תלמידי החינוך הממלכתי, כאשר במבחן פירלס האחרון הפער עומד על 2 נקודות ובמבחן פיזה האחרון הפער עומד על 14 נקודות.⁹⁸ מבחן פיזה מספק השוואה גם לממוצע של מדינות ה-OECD, וניתן לראות שמלבד המבחן של שנת 2006, בכל ארבעת המבחנים האחרונים גם תלמידי החינוך הממלכתי וגם תלמידי החינוך הממלכתי-דתי מגיעים להישגים גבוהים יותר בקריאה מהממוצע במדינות ה-OECD.

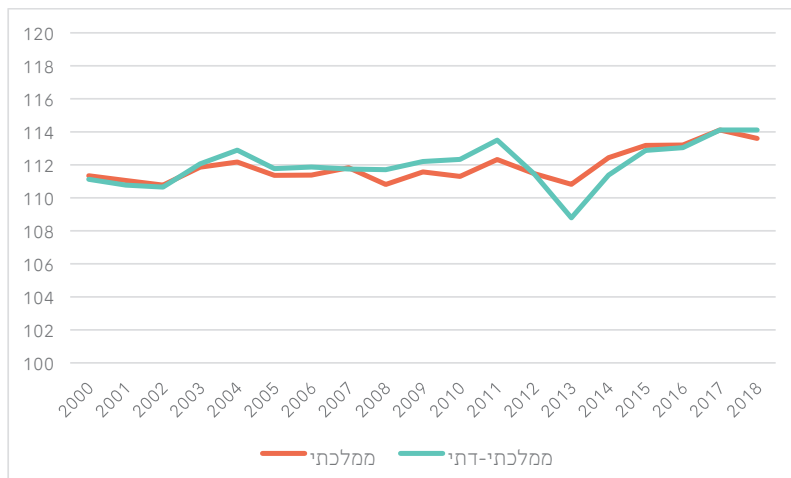
באשר לבחינות הבגרות ישנה חובה על כלל התלמידים היהודים להיבחן ב-2 יחידות לימוד בהבעה עברית הכוללות בחינות בלשון והבנת הנקרא. כמו בבחינות בגרות אחרות, ההבדלים בציונים בין שני סוגי הפיקוח זניחים. כך, בשנים 2017-2018 עמד הממוצע של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי ב-2 יחידות לימוד אלו על 74.8 לעומת 73.4 בקרב תלמידי החינוך הממלכתי.⁹⁹

⁹⁸ במסגרת מבחן פירלס האחרון נערך גם מבחן ממוחשב, כהכנה למבחן פירלס הבא. במבחן זה הציון של תלמידי החינוך הממלכתי עמד על 564 לעומת 557 בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי, פער קל של 7 נקודות.

⁹⁹ נתונים אלו מבוססים על נתונים שפרסם משרד החינוך ברמת בית הספר. משרד החינוך אינו מציג את הנתונים על בתי ספר שבהם פחות מ-10 תלמידים ניגשו למקצוע מסוים, אך מכיוון שמדובר במקצוע חובה, ומכיוון שרוב מוחלט של בתי הספר ישנה כמות גבוהה בהרבה מ-10 תלמידים, הרי שהנתונים

בתרשים הבא מוצגים הישגי בוגרי החינוך הממלכתי-דתי בפרק החשיבה המילולית בבחינה הפסיכומטרית לאורך השנים, לפי פיקוח.

תרשים 4.68: הציון הממוצע בפרק החשיבה המילולית של הניגשים לבחינה הפסיכומטרית בשנים 2000-2018, לפי פיקוח

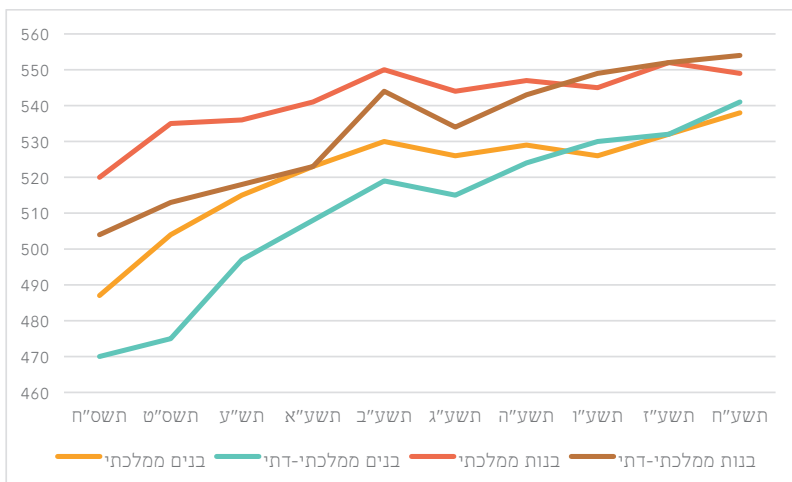
בניגוד לפרק החשיבה הכמותית ולפרק האנגלית בבחינה הפסיכומטרית, שבהם נמצא יתרון ברור לבוגרי החינוך הממלכתי, בפרק החשיבה המילולית לאורך כל השנים הישגים של בוגרי שני סוגי הפיקוח זהים כמעט לחלוטין. כך, מלבד שנת 2013 שבה עמד הפער בין בוגרי שני סוגי הפיקוח על 2 נקודות, בכל יתר השנים הפער נע בין 0 ל-1 נקודות, כך שהוא היה מזערי מאוד. חישוב של כלל השנים ביחד מעלה כי הממוצע של בוגרי החינוך הממלכתי-דתי בפרק החשיבה המילולית עומד על 112.1 לעומת 111.9 בקרב בוגרי החינוך הממלכתי. נראה שיש בכך המשך ישיר של הפערים הזניחים בבחינות העברית והקריאה בבחינות המיצ"ב, במבחנים הבינלאומיים ובבחינות הברורות.

4.5.2. מגדר

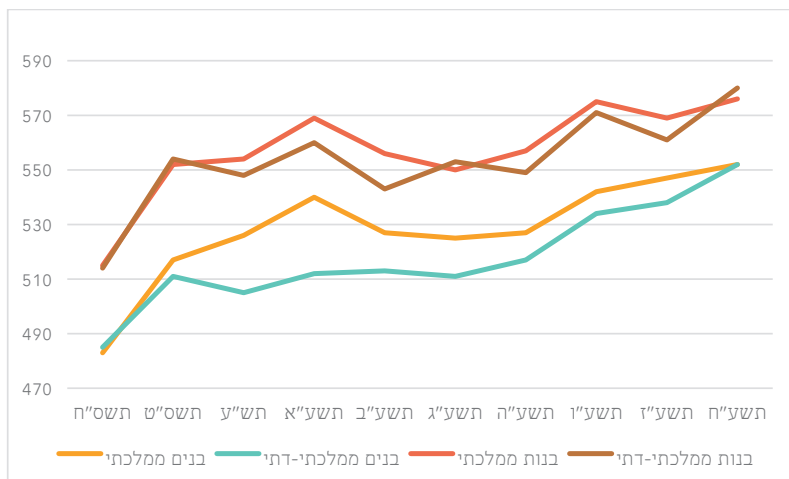
בשני התרשימים הבאים מוצגים הישגי התלמידים בבחינות המיצ"ב בעברית בכיתות ה' וכתות ח' לאורך השנים, לפי פיקוח ומגדר.

מוצגים על רוב מוחלט של הניגשים לבחינות הברורות.

תרשים 4.69: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב בעברית בכיתות ה' בשנים תשס"ח-תשע"ח, לפי פיקוח ומגדר

תרשים 4.70: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב בעברית בכיתות ח' בשנים תשס"ח-תשע"ח, לפי פיקוח ומגדר

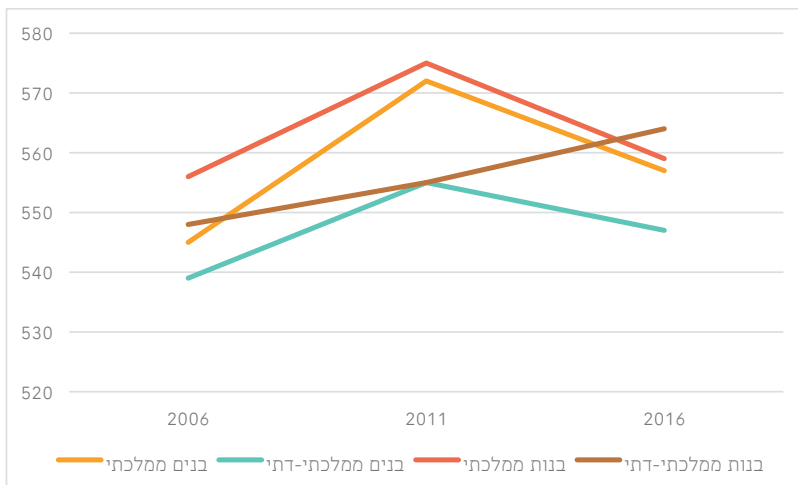

בשני סוגי הפיקוח ישנה עדיפות לבנות על הבנים בבחינות המיצ"ב בעברית, הן בכיתות ה' והן בכיתות ח'. הפערים בין הבנות לבנים קרובים גם הם בשני סוגי הפיקוח.

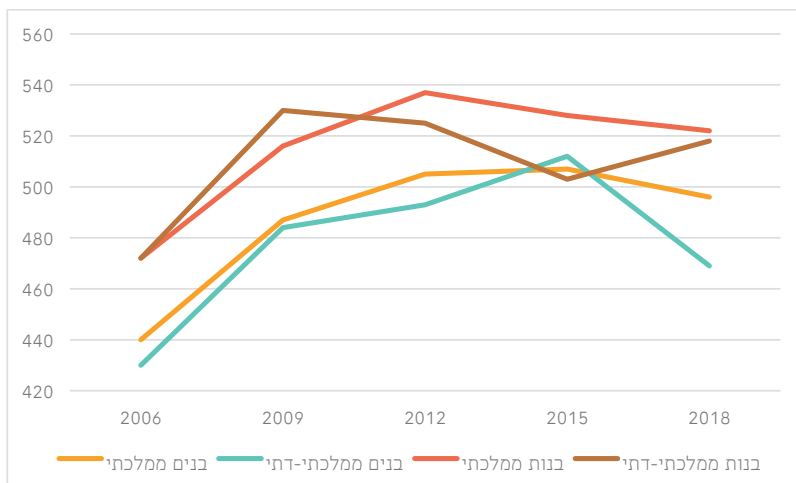
כך למשל, בשנת תשע"ח עמד הפער בין בנות לבנים בקרב תלמידי החינוך הממלכתי בכיתות ה' על 11 לעומת פער של 13 בין בנות לבנים בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי; ובבחינת המיצ"ב של כיתות ח' עמד הפער בין בנות לבנים בקרב תלמידי החינוך הממלכתי על 24 לעומת פער של 28 בין בנות לבנים בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי.

בשני התרשימים הבאים מוצגים הישגי התלמידים במבחנים הבינלאומיים בקריאה לאורך השנים, לפי פיקוח ומגדר.

תרשים 4.71: הציון הממוצע במבחן פירלס (אוריינות קריאה) בכיתות ד' בשנים 2006-2016, לפי פיקוח ומגדר

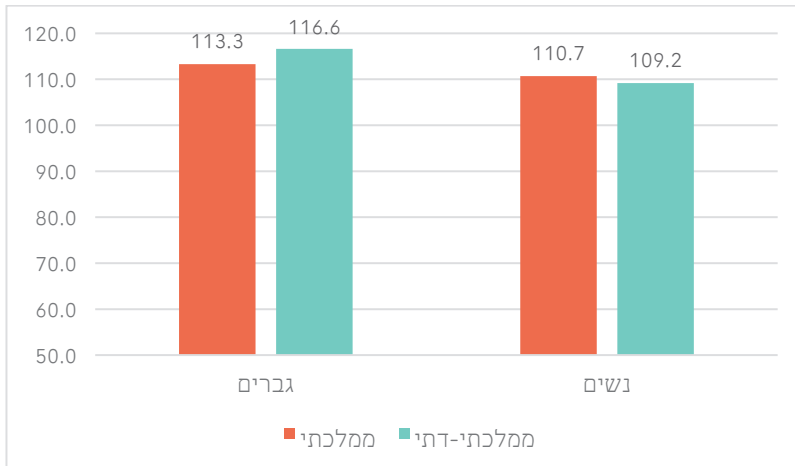
תרשים 4.72: הציון הממוצע במבחן פיזה בקריאה (בני 15-16) בשנים 2006-2018, לפי פיקוח ומגדר

בשני המבחנים הבינלאומיים ישנה עדיפות לבנות על בנים בשני סוגי הפיקוח. במרבית המבחנים הפער לטובת הבנות היה כמעט זהה בשני סוגי הפיקוח, אך במבחן האחרון הפערים לטובת הבנות בחינוך הממלכתי-דתי התרחבו. כך, במבחן פירלס האחרון שנערך בשנת 2016 הפער בין בנות לבנים בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי עמד על 17 נקודות לעומת פער של 2 נקודות בין בנות ובנים בקרב תלמידי החינוך הממלכתי. במבחן פיזה האחרון שנערך בשנת 2018 הפער בין בנות לבנים בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי עמד על 49 נקודות לעומת פער של 26 נקודות בין בנות לבנים בקרב תלמידי החינוך הממלכתי. פערים גבוהים אלו בין בנות לבנים נצפו גם בקרב כלל מדינות ה-OECD שהפער בשנת 2018 בין בנות ובנים עמד בהן על 30 נקודות.

בפרק החשיבה המילולית בבחינה הפסיכומטרית הציון נשאר יציב לאורך השנים בקרב גברים ונשים, ולפיכך לא אתמקד בהצגת קו המגמה אלא בהצגת הציון הממוצע בכלל השנים לפי פיקוח ומגדר.

תרשים 4.73: הציון הממוצע בפרק החשיבה המילולית של הניגשים לבחינה הפסיכומטרית בשנים 2000-2018 (יחד), לפי פיקוח ומגדר

על אף המגמות הברורות של עדיפות של בנות על בנים בתחום העברית והקריאה בבחינות המיצ"ב ובמבחנים הבינלאומיים, ובפרט בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי, בבחינה הפסיכומטרית מסתמנת תמונה הפוכה לחלוטין: עדיפות ברורה של גברים על נשים ובפרט בקרב בוגרי החינוך הממלכתי-דתי. כך, הפער בין גברים ונשים בוגרי החינוך הממלכתי-דתי עומד במוצע על 7.4 נקודות לעומת פער נמוך בהרבה של 2.6 נקודות בין גברים ונשים בקרב בוגרי החינוך הממלכתי. הדבר מביא לכך שבפרק החשיבה המילולית הישגי הגברים בוגרי החינוך הממלכתי-דתי גבוהים הן מהישגי הגברים בוגרי החינוך הממלכתי והן מהישגי הנשים בוגרות החינוך הממלכתי, בעוד שהישגי הנשים בוגרות החינוך הממלכתי-דתי הם הנמוכים ביותר מבין כל קבוצות אלו.

4.5.3 רקע חברתי-כלכלי

בשני הלוחות הבאים מוצגים הישגי התלמידים בבחינות המיצ"ב בעברית בכיתות ה' וכיתות ח' לאורך השנים, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי.

לוח 4.6: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב בעברית בכיתות ה' בשנים תשס"ח-תשע"ח, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

	גבוה		בינוני		נמוך	
	ממלכת-דתי	ממלכתי	ממלכת-דתי	ממלכתי	ממלכת-דתי	ממלכתי
תשס"ח	516	525	489	493	445	468
תשס"ט	529	535	498	514	444	478
תש"ע	533	545	504	512	470	480
תשע"א	543	546	512	522	469	494
תשע"ב	555	554	530	532	494	508
תשע"ג	548	549	519	524	481	503
תשע"ה	550	554	531	526	501	500
תשע"ו	556	552	537	524	511	501
תשע"ז	558	555	540	534	508	512
תשע"ח	561	557	545	534	518	513

לוח 4.7: הציון הממוצע בבחינת המיצ"ב בעברית בכיתות ח' בשנים תשס"ח-תשע"ח, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

	גבוה		בינוני		נמוך	
	ממלכת-דתי	ממלכתי	ממלכת-דתי	ממלכתי	ממלכת-דתי	ממלכתי
תשס"ח	536	531	496	486	439	446
תשס"ט	563	562	532	521	468	480
תש"ע	572	567	522	527	434	489
תשע"א	566	582	533	538	479	485
תשע"ב	558	566	524	528	471	499
תשע"ג	563	564	533	519	463	483
תשע"ה	559	568	525	527	469	486
תשע"ו	581	579	550	545	504	512
תשע"ז	573	581	545	542	498	515
תשע"ח	584	581	562	554	520	525

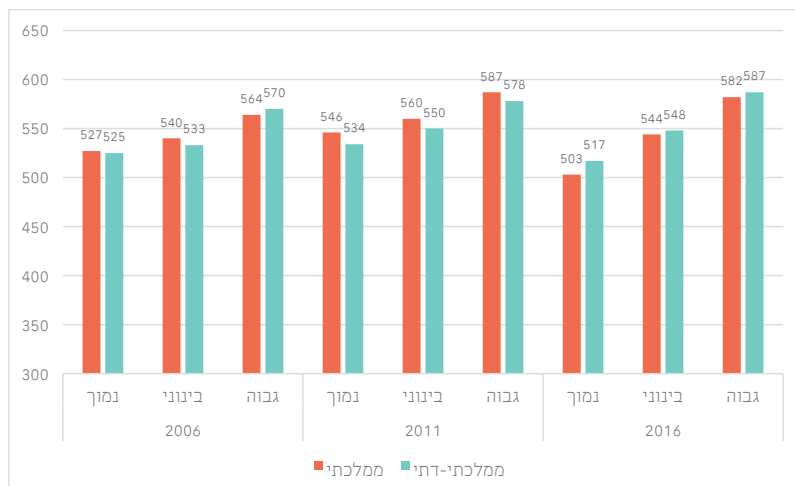
באופן יחסי קבוצת התלמידים מרקע בינוני היא הקבוצה בעלת ההישגים הגבוהים ביותר בעברית בחינוך הממלכתי-דתי בהשוואה לחינוך הממלכתי, הן בכיתות ה' והן בכיתות ח'. בכיתות ה' הממוצע של קבוצה זו בכלל השנים כמעט זהה לזה של תלמידי החינוך הממלכתי מרקע בינוני, ובכיתות ח' הוא אף עולה עליו במקצת. בקבוצת

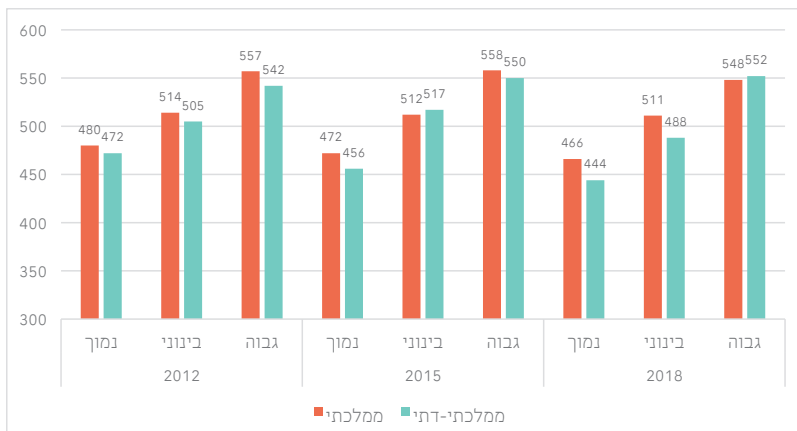
התלמידים מרקע גבוה לעומת זאת, ישנו פער קל במוצע לטובת תלמידי החינוך הממלכתי של כ-3 נקודות, הן בכיתות ה' והן בכיתות ח', ובקבוצת התלמידים מרקע נמוך ישנו פער ממוצע לטובת תלמידי החינוך הממלכתי של 11 נקודות בכיתות ה'-ו-17 נקודות בכיתות ח', אם כי הפער מצטמצם עם השנים.

בשני התרשימים הבאים מוצגים הישגי התלמידים במבחנים הבינלאומיים בקריאה לאורך השנים, לפי פיקוח ומגדר.

תרשים 4.74: הציון הממוצע במבחן פירלס (אוריינות קריאה) בכיתות ד' בשנים 2006-2016, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

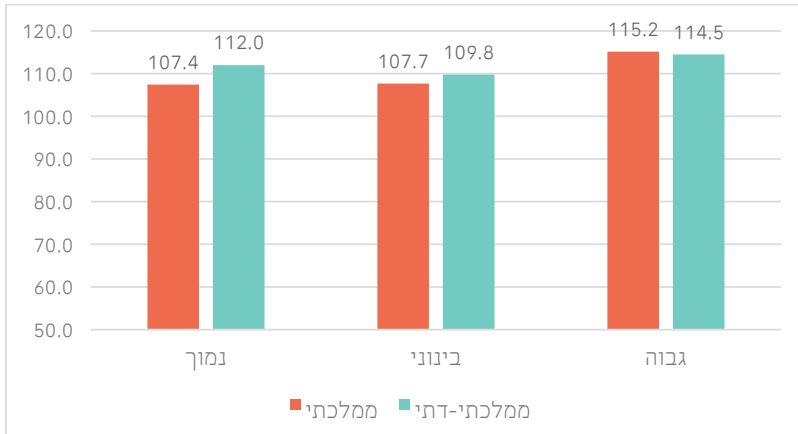

תרשים 4.75: הציון הממוצע במבחן פיזה בקריאה (בני 15-16) בשנים 2012-2018, לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

קשה למצוא קו מגמה אחיד המבחין את הקבוצות מרקע חברתי- כלכלי האחת מהשנייה, הן בין המבחנים השונים והן בין השנים השונות באותו המבחן: בחלק מהבחינות ישנה עדיפות יחסית לקבוצת התלמידים מרקע נמוך בחינוך הממלכתי-דתי, בחלק עדיפות לקבוצת התלמידים מרקע בינוני, ובחלק עדיפות לקבוצת התלמידים מרקע גבוה. בתרשים הבא מוצגים נתוני פרק החשיבה המילולית בבחינה הפסיכומטרית לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי.

תרשים 4.76: הציון הממוצע בפרק החשיבה המילולית של הניגשים לבחינה הפסיכומטרית בשנים 2000-2018 (יחד), לפי פיקוח ורקע חברתי-כלכלי

נתוני הבחינה הפסיכומטרית בפרק החשיבה המילולית מצביעים על עדיפות ברורה של התלמידים מקבוצת התלמידים מרקע נמוך: תלמידי החינוך הממלכתי-דתי מקבוצה זו מגיעים להישגים הגבוהים ב-4.6 נקודות בממוצע מתלמידי החינוך הממלכתי (112 לעומת 107.4), בעוד שבהשוואת קבוצות התלמידים מרקע בינוני ישנו פער של 2.1 נקודות לטובת תלמידי החינוך הממלכתי-דתי, ובהשוואת קבוצות התלמידים מרקע גבוה ישנו פער של 0.7 נקודות לטובת תלמידי החינוך הממלכתי.

4.5.4. סיכום ודיון: עברית וקריאה

תחום העברית והקריאה ייחודי משאר המקצועות הנידונים בפרק זה בכך שהישגי תלמידי החינוך הממלכתי-דתי בו זהים כמעט לחלוטין להישגי תלמידי החינוך הממלכתי. הדבר בא לידי ביטוי בכל סוגי המבחנים: בחינות המיצ"ב המבחנים הבינלאומיים, בחינות הבגרות והבחינה הפסיכומטרית. המגמות והתזויות לאורך השנים הן קלות מאוד, כך שלעתים ישנו יתרון קל לתלמידי החינוך הממלכתי ולעתים יתרון קל לתלמידי החינוך הממלכתי-דתי, אך במבט כולל הפערים מינוריים. הדבר בולט במיוחד בבחינה הפסיכומטרית בתחום החשיבה המילולית שבה נמצא כי במשך 19 שנה הייתה רק שנה אחת (2013) שהפער בין הבוגרים של שני סוגי הפיקוח עלה על למעלה מנקודה.

פילוח הנתונים לפי מגדר מעלה מגמה מעניינת: בעוד שבבחינות המיצ"ב ובמבחנים

הבינלאומיים ישנה עדיפות ברורה לבנות בשני סוגי הפיקוח, בבחינה הפסיכומטרית ישנה עדיפות לגברים בשני סוגי הפיקוח אך בעיקר בקרב בוגרי החינוך הממלכתי-דתי. ניתן לשער שהשונות של הבחינה הפסיכומטרית במבחן זה קשורה לכך שבבחינה זו ישנה חשיבות גבוהה לאוצר מילים נרחב בעברית, ובפרט למילים מהעברית המקראית והארמית, ולגברים הדתיים יש יתרון מובנה בכך. בנוסף, פילוח הנתונים לפי רקע חברתי-כלכלי לא מעלה מגמות אחידות: בבחינות המיצ"ב ישנה עדיפות יחסית בחינוך הממלכתי-דתי לתלמידים מרקע חברתי-כלכלי בינוני, במבחנים הבינלאומיים לא ניתן לראות מגמה אחידה ובבחינה הפסיכומטרית ישנה עדיפות יחסית לתלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך.

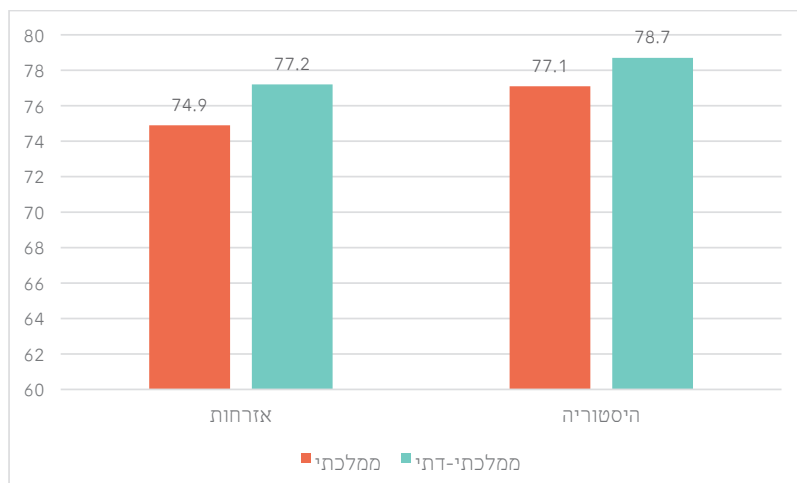
4.6 מקצועות נוספים

בחינות המיצ"ב, המבחנים הבינלאומיים והבחינה הפסיכומטרית אינם מציגים מידע באשר למקצועות ותחומים שלא נסקרו עד כה. לעומת זאת, בבחינות הבגרות נבחנים התלמידים בעוד תחומים, הן כמקצועות חובה והן כמקצועות רשות.

שלושה תחומים מרכזיים המהווים חלק ממקצועות החובה בבחינות הבגרות הם אזרחות, הבעה עברית והיסטוריה. בכל אחד מהתחומים הללו ישנה חובה להיבחן ב-2 יחידות לימוד, ובחלקם אף ניתן להרחיב את הלימודים ל-5 יחידות לימוד. לתחום ההבעה העברית התייחסתי לעיל בסעיף הרלוונטי. בתרשים הבא מוצג ממוצע הציונים של התלמידים בבחינות החובה (2 יחידות לימוד) בהיסטוריה ואזרחות, לפי פיקוח.¹⁰⁰

100. נתונים אלו מבוססים על נתונים שפרסם משרד החינוך ברמת בית הספר. משרד החינוך אינו מציג את הנתונים על בתי ספר שבהם פחות מ-10 תלמידים ניגשו למקצוע מסוים, אך מכיוון שמדובר במקצועות חובה, ומכיוון שברוב מוחלט של בתי הספר ישנה כמות גבוהה בהרבה מ-10 תלמידים, הרי שהנתונים מוצגים על רוב מוחלט של הניגשים לבחינות הבגרות.

תרשים 4.77: ממוצע הציונים במקצועות החובה לבגרות: אזרחות והיסטוריה (2 יחידות לימוד) בשנים 2017-2018 (יחד), לפי פיקוח

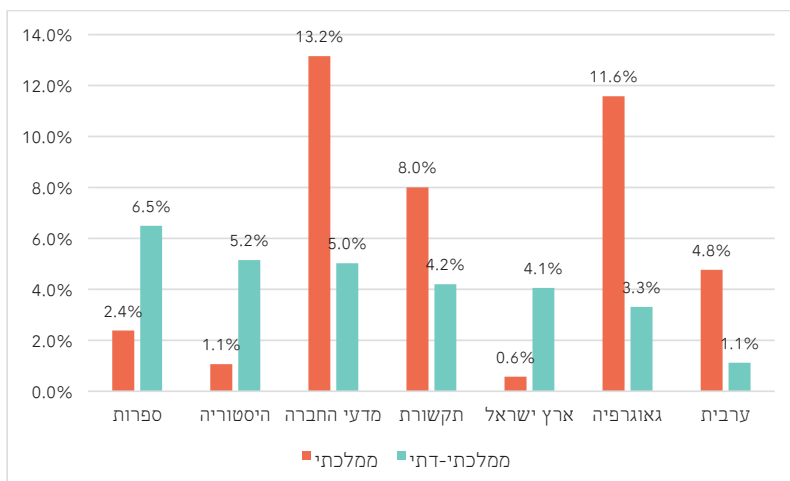

בשני המקצועות ישנו פער קל יחסית לטובת תלמידי החינוך הממלכתי-דתי: 1.6 נקודות בהיסטוריה ו-2.3 נקודות באזרחות.

בנוסף, מלבד מתמטיקה, אנגלית והמקצועות המדעיים, בחינות הבגרות כוללות עוד קשת רחבה של מקצועות שניתן ללמוד אותם ברמה מוגברת של 5 יחידות כמקצוע רשות (מגמה). בתרשים הבא מוצג שיעור התלמידים הלומדים כל אחד מהמקצועות המרכזיים לפי פיקוח.¹⁰¹

101. הנתונים הם נתוני 2016 וזאת מכיוון שהם מתבססים על נתונים שפרסם משרד החינוך ברמת בית הספר. המשרד אמנם פרסם נתונים דומים גם על השנים 2017 ו-2018, אך בעוד בנתוני 2016 הוא הציג את הנתונים על כל מקצוע שניגשו בו בבית בית ספר מסוים למעלה מ-4 תלמידים, בנתוני 2017 ו-2018 הוצגו רק מקצועות שניגשו בהם למעלה מ-10 תלמידים ולפיכך נתוני השנים הללו הם חלקיים מאוד, ולכן התייחסתי רק לנתוני 2016.

תרשים 4.78: שיעור הניגשים לבחינת 5 יחידות בגרות במקצועות שונים בשנת 2016, לפי פיקוח

תלמידי החינוך הממלכתי-דתי בולטים בעיקר במקצועות ספרות, היסטוריה ולימודי ארץ ישראל. 6.5% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי לומדים 5 יחידות בספרות לעומת 2.4% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי לומדים 5 יחידות בהיסטוריה לעומת 1.1% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי; ו-4.1% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי לומדים 5 יחידות בלימודי ארץ ישראל לעומת 0.6% בחינוך הממלכתי.

מנגד, תלמידי החינוך הממלכתי-דתי ממעטים באופן יחסי ללמוד באופן מוגבר לבגרות את המקצועות הבאים: מדעי החברה, תקשורת,¹⁰² גאוגרפיה וערבית. 13.2% מתלמידי החינוך הממלכתי לומדים 5 יחידות במדעי החברה לעומת 5% בחינוך הממלכתי-דתי; 8% מתלמידי החינוך הממלכתי לומדים 5 יחידות בתקשורת לעומת 4.2% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי; 11.6% מתלמידי החינוך הממלכתי לומדים 5 יחידות בגאוגרפיה לעומת 3.3% בחינוך הממלכתי-דתי; ו-4.8% מתלמידי החינוך הממלכתי לומדים 5 יחידות בערבית לעומת 1.1% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי.

בנוסף למקצועות אלו, ישנם שלושה מקצועות קודש שבהם ישנו שיעור גבוה במיוחד של תלמידי חינוך ממלכתי-דתי, שכן תחומים אלו הם חלק אינטגרלי מהלימודים בחינוך הממלכתי-דתי. כך, במקצוע התלמוד/תושב"ע, מקצוע שחומר הלימודים

¹⁰² . מקצוע התקשורת המוצג הוא שילוב של שני מקצועות שניתן ללמוד בהם 5 יחידות: "תקשורת וחברה" ו"תקשורת בנתיב העיוני".

שלו משתנה בין בנים בנות בחינוך הממלכתי-דתי, ניגשים 67.5% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי ל-5 יחידות, בתנ"ך ניגשים 40.7% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי ל-5 יחידות, ובמחשבת ישראל ניגשים 4.5% מתלמידי החינוך הממלכתי ל-5 יחידות. לשם השוואה, בשלושת התחומים הללו קיימות גם תוכניות מקבילות ללימודים בחינוך הממלכתי: 1.8% מתלמידי החינוך הממלכתי לומדים 5 יחידות בתושב"ע, 1.2% מתלמידי החינוך הממלכתי לומדים 5 יחידות בתנ"ך ו-1.9% מתלמידי החינוך הממלכתי לומדים 5 יחידות במחשבת ישראל.

סיכום ודיון

הממצאים המוצגים בפרק זה מלמדים על תמונה מעורבת באשר להישגי תלמידי החינוך הממלכתי-דתי.

זכאות לבגרות: שיעורי הזכאות לבגרות, ובפרט הזכאות לתעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות, נמצאים במגמת עלייה בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי ואף בפתיחת פער מתלמידי החינוך הממלכתי.

מתמטיקה: בתחום זה ישנו פער קל ויציב לטובת תלמידי החינוך הממלכתי ברוב הבחינות ובפרט בבחינות הבגרות והבחינה הפסיכומטרית. השינויים המשמעותיים במגמות של שיעור הלומדים ל-5 יחידות לימוד במתמטיקה זהים בשני סוגי הפיקוח, כך שגם הפער ביניהם נשאר יציב לאורך השנים.

אנגלית: בתחום זה ניתן לראות שיפור משמעותי בשנים האחרונות בבחינת המיצ"ב בכיתות ה' ובבחינות הבגרות, אך לא בבחינת המיצ"ב בכיתות ח' ובבחינה הפסיכומטרית. על כל פנים, גם לאחר השיפור, זהו התחום שבו הישגי תלמידי החינוך הממלכתי-דתי הם הנמוכים ביותר בהשוואה לתלמידי החינוך הממלכתי. פער משמעותי במיוחד נמצא בקרב תלמידים מרקע חברתי-כלכלי גבוה בחינוך הממלכתי-דתי בהשוואה לקבוצה המקבילה להם בחינוך הממלכתי.

מדעים: בתחום זה ישנו הבדל משמעותי בין הבחינות הנערכות בחטיבת הביניים (מיצ"ב ומבחנים בינלאומיים) ובין בחינות הבגרות. בעוד בחטיבת הביניים הישגי תלמידי החינוך הממלכתי-דתי נופלים רק במעט מהישגי תלמידי החינוך הממלכתי, בבחינות הבגרות ישנו שיעור נמוך באופן ניכר של תלמידים בחינוך הממלכתי-דתי הלומדים מקצועות מדעיים. הדבר בולט במיוחד בקרב הבנות בחינוך הממלכתי-דתי

שבחטיבות הביניים מגיעות להישגים גבוהים משל הבנים (בשונה מהחינוך הממלכתי), אך בבחינות הבגרות ממעטות ללמוד מקצועות מדעיים, ובפרט ממעטות ללמוד שני מקצועות מדעיים ביחד.

עברית וקריאה: בתחום זה לא נמצאו פערים משמעותיים בין תלמידי חינוך ממלכתי-דתי ותלמידי חינוך ממלכתי. בכל הבחינות נמצאו ההישגים של תלמידי שני סוגי הפיקוח קרובים מאוד זה לזה.

5. אקלים חברתי וסביבה פדגוגית

מבוא ומתודולוגיה

בפרק זה אבקש להציג תמונת מבט כללית על האקלים החברתי והסביבה הפדגוגית בקרב בתי הספר והתלמידים בחינוך הממלכתי-דתי, על בסיס תמונת המבט העולה מסקרי המיצ"ב. במסגרת המיצ"ב נערכים סקרי אקלים חברתי וסביבה פדגוגית בקרב תלמידים ומורים במטרה לספק תמונת מצב מפורטת בנוגע להיבטים שונים של האקלים החברתי ושל התהליכים הפדגוגיים בבתי הספר. הסקרים עוסקים במגוון רחב של נושאים מחיי בית הספר המשקפים את מגוון התהליכים החינוכיים והלימודיים החינוכיים לעשייה חינוכית איכותית. סקרי האקלים והסביבה הפדגוגית מבוססים על שאלונים המועברים לתלמידים בשלוש קבוצות: כיתות ה' ו' (יסודי), כיתות ז'-ט' (חטיבת ביניים) וכיתות י'-י"א (תיכון), ועל ראיונות טלפוניים שנערכו עם מורים מקצועיים ומחנכים בשלבי החינוך השונים. בפרק זה אתמקד בעיקר בדיווחי התלמידים בשאלונים אלו, שהם רחבים ומקיפים הרבה יותר, אך תהיה התייחסות קצרה גם לדיווחי המורים.

השאלונים כוללים היגדים בתחומים שונים שהתלמידים נדרשים לענות האם הם מסכימים איתם או האם הם משקפים את המציאות. כל קבוצה של היגדים מסוכמת בממד מסכם המהווה שקלול של מענה התלמידים להיגדים השונים. הנתונים המוצגים בפרק זה מבוססים בעיקר על המדדים המסכמים, אך בחלק מהמקרים ישנה התייחסות גם למענה התלמידים על ההיגדים השונים, בהתאם לעניין.

הרשות הארצית למדידה והערכה (ראמ"ה) עורכת את סקרי האקלים והסביבה הפדגוגית במתכונת הנוכחית במשך עשר שנים, אך בפרק זה אציג את נתוני 2019 בלבד. הסיבה לכך היא שמטרתו היא לבחון את ההבדלים בין תלמידי החינוך הממלכתי-דתי ותלמידי החינוך הממלכתי, ובמרבית המקרים נמצא שהשינויים לאורך השנים לא היו משמעותיים, ולמעשה היו דומים בין שני סוגי הפיקוח, ולפיכך נראה שעל מנת שלא להאריך יתר על המידה, מוטב להתמקד בנתונים העדכניים ביותר. בנוסף, משרד החינוך לא מפרסם את נתוני האקלים החברתי בחלוקה לפי מגדר ובחלוקה לפי רקע חברתי-כלכלי, ולפיכך לא אתייחס לחלוקות המשנה הללו אלא לנתונים הכלליים בלבד.¹⁰³

103. עם זאת, ראו בפרק על ההפרדה המגדרית במחקר זה התייחסות להבדלים בין בתי ספר מעורבים לבתי ספר נפרדים בחינוך הממלכתי-דתי.

נתוני 2019 מתבססים על שאלונים שהועברו במהלך החודשים ינואר-מרץ 2019 ל-105,350 תלמידי כיתות ה'-ט' ועל ראיונות טלפוניים שהתקיימו עם 5,794 מחנכים ומורים המלמדים את מקצועות המיצ"ב בכיתות א'-ט'. נוסף על כך הועברו שאלוני אקלים וסביבה פדגוגית ל-31,406 תלמידי כיתות י'-י"א ול-4,267 מורים בתיכונים. בסך הכל השתתפו בסקרים תלמידים ומורים מ-431 בתי ספר יסודיים דוברי עברית, מ-242 חטיבות ביניים דוברות עברית, וכן תלמידים ומורים מ-230 תכונים דוברי עברית. בתי הספר הם מדגם מייצג של כלל בתי הספר דוברי העברית בפיקוח הממלכתי והממלכתי-דתי (גודל המדגם הוא כשליש מבתי הספר). בקרב התלמידים שיעור המשיבים לשאלונים גבוה יותר בחינוך הממלכתי-דתי: מבין הנסקרים בחינוך הממלכתי-דתי השיבו 91% בחינוך היסודי, 85% בחטיבות הביניים ו-79% בתיכונים, בעוד שבחינוך הממלכתי מבין הנסקרים השיבו 89% בחינוך היסודי, 82% בחטיבות הביניים ו-64% בתיכונים. אם כך, רק בתיכונים ישנו הבדל משמעותי בשיעור המשיבים בשני סוגי הפיקוח. בקרב המורים שיעור המשיבים מבין הנסקרים נמוך יותר. בחינוך היסודי השיבו 53% מהמורים שנסקרו בחינוך הממלכתי-דתי לעומת 51% בחינוך הממלכתי, בחטיבות הביניים השיבו 28% מהמורים שנסקרו בחינוך הממלכתי-דתי לעומת 36% בחינוך הממלכתי, ובתיכונים השיבו 62% מהמורים שנסקרו בחינוך הממלכתי-דתי לעומת 57% בחינוך הממלכתי.¹⁰⁴

כפי שנוהגת להדגיש הרשות הארצית למדידה והערכה (ראמ"ה) העורכת את הסקרים, בקריאת הנתונים חשוב לזכור כי הם מייצגים תפיסות ועמדות סובייקטיביות של הנשאלים. ידוע כי לקבוצות משיבים שונות, הנבדלות זו מזו מבחינת רקע תרבותי או שכבת גיל, יש נטייה לפרש היגדים באופנים מעט שונים, ולפיכך להשיב באופן שונה על שאלות הסקרים. לנוכח זאת יש לפרש הבדלים כאלה בזירות הראויה.

הנתונים המוצגים מבוססים על קבצי הנתונים שפרסם משרד החינוך באתר המשרד במאי 2020 במקביל לפרסום דוח בנושא האקלים החברתי והסביבה הפדגוגית בבתי הספר דוברי העברית.

בנוסף, בסעיף העוסק בשימוש בחומרים ממכרים אתייחס בהרחבה גם למחקר מקיף שנערך במסגרת תכנית המחקר הבינלאומי על רווחתם ובריאותם של בני הנוער בבית הספר לחינוך באוניברסיטת בר אילן בתמיכת הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול. מחקר זה מבוסס על סקר שנערך בשנת 2014 בקרב כ-5,000 תלמידים הלומדים בכיתות ו', ח', י', י"א ו"ב, בחינוך הממלכתי-דתי.¹⁰⁵

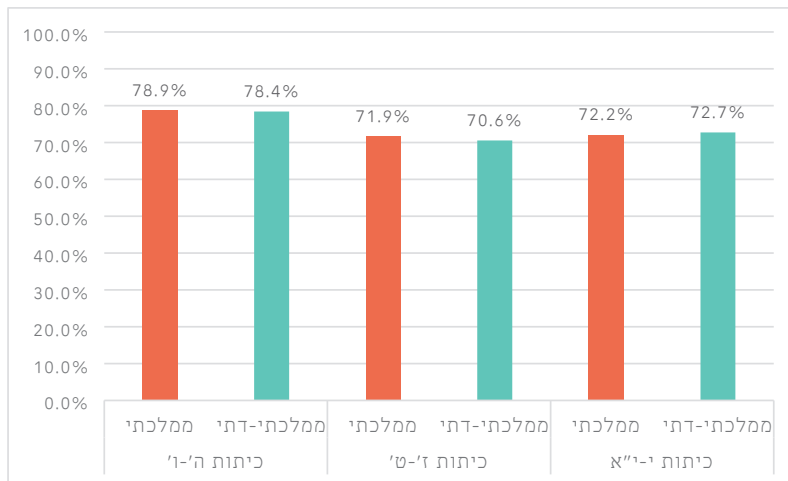
104. הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, 2020, עמ' 7-8.

105. הראל-פיש, וולש ושטיינמץ, 2015.

5.1. שביעות רצון כללית

המדד הראשוני והבסיסי ביותר הוא המדד הבוחן את שביעות הרצון של התלמידים והמורים מבית הספר. המדד המסכם "תחושה כללי חיובית כלפי בית הספר" המוצג בתרשים הבא מהווה שקלול של מענה התלמידים להיגדים הבאים: "אני אוהב להיות בבית הספר", "גם אילו הייתי יכול, לא הייתי עובר לבית ספר אחר" ו"טוב לי בבית הספר".

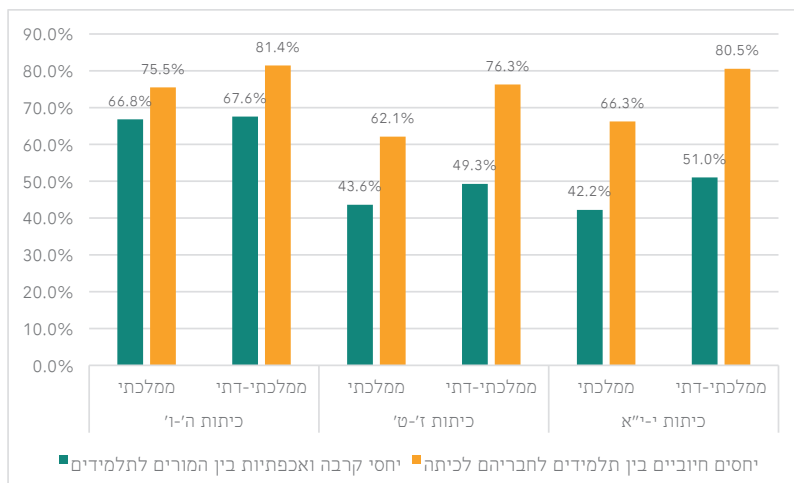
תרשים 5.1: דיווחי התלמידים על תחושה כללית חיובית כלפי בית הספר בשנת 2019, לפי פיקוח

ההבדלים במדד זה בין תלמידי החינוך הממלכתי ותלמידי החינוך הממלכתי-דתי אינם משמעותיים: בבתי הספר היסודיים ובחטיבות הביניים תלמידי החינוך הממלכתי מדווחים על תחושה חיובית יותר במעט כלפי בית הספר, בעוד שבתכונים תלמידי החינוך הממלכתי-דתי מדווחים על תחושה חיובית במעט.

לעומת זאת, דיווחי התלמידים בנוגע ליחסיהם עם התלמידים האחרים ועם המורים מצביעים על הבדלים משמעותיים מאוד בין סוגי הפיקוח. המדד המסכם "יחסים חיוביים בין תלמידים לחבריהם לכיתה" מציג את מענה התלמידים להיגדים הבוחנים את האווירה, הגיבוש והעזרה ההדדית בין התלמידים. המדד המסכם "יחסי קרבה ואכפתיות בין המורים לתלמידים" מציג את מענה התלמידים להיגדים הבוחנים את התחושות של התלמידים של כלפי מוריהם. שני המדדים מוצגים בתרשים הבא.

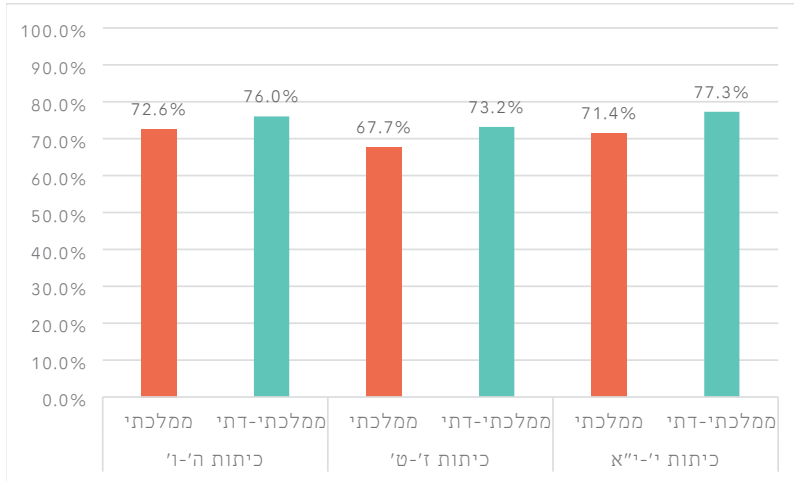
תרשים 5.2: דיווחי התלמידים על יחסים חיוביים בין תלמידים לחבריהם לכיתה ועל יחסי קרבה ואכפתיות בין המורים לתלמידים בשנת 2019, לפי פיקוח

בבתי הספר היסודיים ההבדלים בין סוגי הפיקוח ביחסי הקרבה בין המורים לתלמידים אינם משמעותיים (יתרון קל לחינוך הממלכתי-דתי), אך בחטיבות הביניים ישנו פער משמעותי לטובת החינוך הממלכתי-דתי (49.3% לעומת 43.6%), ובתיכונים פער משמעותי אף יותר (51% לעומת 42.2%). בחינת היחסים בין התלמידים לחבריהם בכיתה מצביעה על פערים משמעותיים אף יותר בין שני סוגי הפיקוח הבאים לידי ביטוי גם בחינוך היסודי: 81.4% מהתלמידים בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי מדווחים על יחסים חיוביים עם חבריהם לכיתה, לעומת 75.5% מתלמידי החינוך הממלכתי. פערים אלה מתרחבים מאוד בחטיבות הביניים ובתיכונים שבהם הפער עומד על 14%, כך ש-76.3% מתלמידי חטיבות הביניים בחינוך הממלכתי-דתי מדווחים על יחסים חיוביים עם חבריהם לכיתה לעומת 62.1% מתלמידי החינוך הממלכתי, ובתיכונים 80.5% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי מדווחים על יחסים חיוביים לעומת 66.3% מהתלמידים בחינוך הממלכתי.

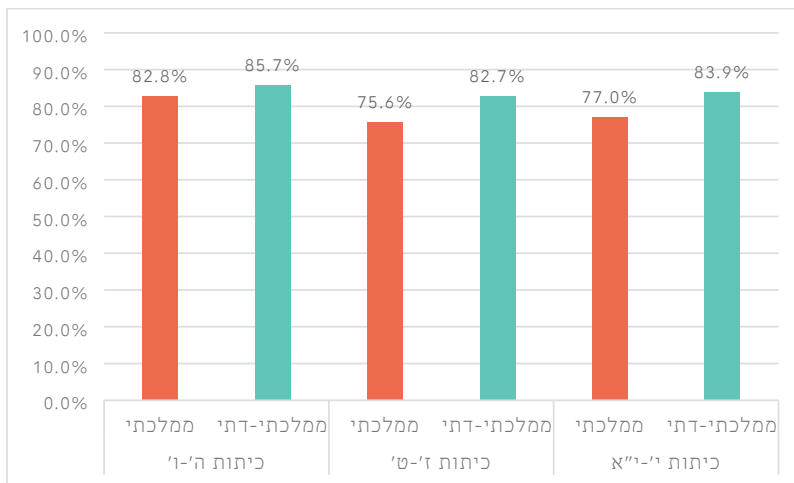
באשר לעמדות המורים כלפי בית הספר, מדד שביעות הרצון בקרב מורים מלמד על הבדלים משמעותיים בין המורים בשני סוגי הפיקוח, כפי שמוצג בתרשים הבא.

תרשים 5.3: דיווחי המורים על שביעות רצון מבית הספר בשנת 2019, לפי פיקוח

בכל שלבי החינוך המורים בחינוך הממלכתי-דתי מדווחים על שביעות רצון גבוהה יותר מבית הספר מאשר המורים בחינוך הממלכתי: בבתי הספר היסודיים הפער עומד על 3.8%, בחטיבות הביניים על 5.5% ובתיכונים על 5.9%. הבדלים אלו באים לידי ביטוי גם במדד המסכם "אוזן קשבת ויחס מכבד למורים". גם במדד זה ישנם פערים לטובת החינוך הממלכתי-דתי, כאשר ככל שמתקדמים בשלב החינוך הפערים מתרחבים.

תרשים 5.4: דיווחי המורים על אופן קשבת ויחס מכבד למורים בשנת 2019, לפי פיקוח

5.2. אלימות ותחושת מוגנות

ישנם מספר מדדים מסכמים הבוחנים אספקטים שונים של דיווחי התלמידים על אלימות ותחושת מוגנות בבתי הספר (על בסיס מספר רב של היגדים), כפי שמוצג בלוח הבא.

לוח 5.1: דיווחי התלמידים על אלימות ותחושת מוגנות בבתי הספר בשנת 2019, לפי פיקוח

כיתות י'-י"א		כיתות ז'-ט'		כיתות ה'ו'		
ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	
1.8%	3.9%	2.5%	5.2%	3.7%	3.8%	היעדר תחושת מוגנות של התלמידים
4.2%	5.1%	6.9%	7.4%	8.4%	9.0%	מעורבות באירועי אלימות
2.7%	4.3%	3.5%	4.9%	2.6%	3.7%	אלימות חברתית ברשת האינטרנט
48.4%	50.9%	55.0%	58.8%	80.5%	81.2%	מאמצי בית הספר לעידוד תחושת המוגנות

ככלל ניתן לומר שהתלמידים בבתי הספר בחינוך הממלכתי-דתי חשים מוגנים יותר ומדווחים על מעורבות נמוכה יותר באירועי אלימות. בבתי הספר היסודיים אין הבדל משמעותי בתחושת המוגנות של התלמידים בין סוגי הפיקוח, אך בחטיבות הביניים

ובתיכונים שיעור התלמידים בחינוך הממלכתי המדווחים על תחושת היעדר מוגנות גבוהה ביותר מפי שניים מאשר בחינוך הממלכתי-דתי (5.2% לעומת 2.5% בחטיבות הביניים ו-3.9% לעומת 1.8% בתיכונים). באשר לדיווחים על מעורבות באירועי אלימות ועל פגיעה מאלימות חברתית ברשת האינטרנט הפערים פחות משמעותיים, אך ניתן לראות הבדלים בין שני סוגי הפיקוח בכל שכבות הגיל, וככל ששכבת הגיל גבוהה יותר הפער מעט גבוה יותר. מנגד, התלמידים בבתי הספר הממלכתיים מדווחים מעט יותר על מאמצים של בית הספר לעודד את תחושת המוגנות. ייתכן שהדברים קשורים זה בזה: דווקא בגלל שיותר תלמידים בבתי הספר בחינוך הממלכתי מדווחים על היעדר תחושת מוגנות, יש צורך מצד הנהלת בית הספר לעשות מאמצים בנושא זה.

בעוד הלוח הקודם בחן רק את המדדים המסכמים בתחום האלימות, בלוח הבא מוצג המענה של התלמידים לחלק ניכר מההיגדים שהוצגו בפניהם בנושא זה.

לוח 5.2: דיווחי התלמידים על היגדים נבחרים בנושא אלימות בבית הספר
שנת 2019, לפי פיקוח

כיתות י'-י"א		כיתות ז'-ט'		כיתות ה'-ו'		
ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	
12.3%	12.1%	20.2%	20.4%	24.1%	24.8%	בחודש האחרון מישוה מהתלמידים דחף אותי
6.0%	5.5%	12.2%	9.8%	16.1%	15.4%	בחודש האחרון קיבלתי מכה או בעיטה או אגרוף מאחד התלמידים שרצה לפגוע בי
2.7%	3.2%	4.6%	4.0%	6.2%	6.4%	בחודש האחרון מישוה מהתלמידים נתן לי מכות חזקות
2.6%	2.9%	2.9%	2.6%	2.4%	1.8%	בחודש האחרון מישוה מהמורים תפס אותי ודחף אותי או הכה אותי בכוונה בבית הספר
3.5%	5.4%	6.1%	8.2%	8.1%	9.8%	בחודש האחרון אחד התלמידים ניסה לשכנע תלמידים אחרים לא לדבר אתי או לא להיות חברים שלי
5.4%	9.2%	8.4%	12.1%	8.0%	11.1%	בחודש האחרון אחד התלמידים הפיץ עלי שמועות לא נכונות כדי לפגוע בי למשל באינטרנט או ברכילות מאחורי הגב
1.4%	2.4%	1.9%	2.6%	2.7%	3.0%	בחודש האחרון הטילו עלי חרם: קבוצת תלמידים לא רצתה לדבר או לשחק אתי
11.2%	12.0%	18.8%	21.9%	21.4%	25.8%	בחודש האחרון מישוה מהתלמידים קילל אותי בכוונה לפגוע בי
8.3%	8.0%	12.4%	11.0%	9.4%	7.3%	בחודש האחרון מישוה מהתלמידים לעג לי בגלל צבע העור, המוצא או הדת שלי
2.3%	3.6%	3.1%	4.0%	2.6%	3.2%	בחודש האחרון ספגתי עלבונות והשפלות (כלומר עברתי ביושעשעו לי שיימינג) ברשתות החברתיות באינטרנט
4.1%	6.2%	5.9%	8.1%	5.4%	8.1%	בחודש האחרון הוציאו אותי מקבוצה שהייתי חבר בה ברשת החברתית או שפתחו בלעדיי קבוצה ברשת החברתית
31.7%	34.5%	34.4%	36.3%	25.0%	25.2%	בחודש האחרון תלמידים מבית הספר שברו או הרסו ציוד של בית הספר
11.9%	9.7%	14.6%	13.0%	9.5%	9.8%	בחודש האחרון תלמידים מבית הספר גנבו לי הפצים אישיים או ציוד
6.4%	15.1%	12.3%	23.6%	15.5%	18.3%	בבית הספר יש חבורות של תלמידים אלימים המציקים לתלמידים אחרים ופוגעים בהם
14.3%	17.6%	17.6%	18.9%	11.6%	11.7%	בחודש האחרון מישוה מהמורים לעג לי או העליב אותי או השפיל אותי במילים בבית הספר

דיווחי התלמידים בתחום האלימות מלמדים על תמונת מצב מורכבת: בתשובות המתייחסות לאלימות פיזית אין הבדלים משמעותיים בין תלמידי החינוך הממלכתי לתלמידי החינוך הממלכתי-דתי, ובחלק מההיגדים אף בחינוך הממלכתי-דתי יותר תלמידים מדווחים על אלימות פיזית (למשל, בחטיבות הביניים 12.2% מהתלמידים בחינוך הממלכתי-דתי דיווחו על בעיטה או אגרוף שקיבלו מתלמיד אחד לעומת 9.8% בחינוך הממלכתי). לעומת זאת, ישנו שיעור גבוה יותר של תלמידים בחינוך הממלכתי המדווחים על פגיעה מאלימות מילולית: קללות, חרמות ובעיקר פגיעה באמצעות רשתות חברתיות. כך למשל, ישנו שיעור גבוה יותר באופן משמעותי של תלמידים בחינוך הממלכתי המדווחים על כך שהודרו מקבוצות כיתתיות שנפתחו ברשת חברתית.¹⁰⁶ כמו כן, בולט במיוחד פער משמעותי בשיעור התלמידים בחטיבות הביניים ובתיכונים המדווחים על חבורות של תלמידים המציקים לתלמידים אחרים ופוגעים בהם: 23.6% מתלמידי חטיבות הביניים בחינוך הממלכתי דיווחו על קיומן של חבורות מסוג זה, לעומת 12.3% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי, ובתיכונים 15.1% מתלמידי החינוך הממלכתי דיווחו על כך לעומת 6.4% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי. ייתכן שהדבר מלמד שאלימות פיזית או מילולית בין תלמידים מתקיימת בחינוך הממלכתי-דתי לא באופן קבוצתי אלא בעיקר כמריבות בין תלמידים בודדים.

עם זאת, בשני תחומים תלמידי החינוך הממלכתי-דתי מדווחים על יותר אירועי אלימות מאשר תלמידי החינוך הממלכתי, אם כי הפערים בהם אינם רחבים מאוד:

- גניבת חפצים בין תלמידים: בעוד בבתי הספר היסודיים ההבדלים בין סוגי הפיקוח זניחים בתחום זה, בחטיבות הביניים 14.6% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי דיווחו על גניבה של ציוד על ידי תלמידים אחרים לעומת 13% מתלמידי החינוך הממלכתי, ובתיכונים דיווחו על גניבה 11.9% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי לעומת 9.7% מתלמידי החינוך הממלכתי.

- לעג בשל צבע עור, מוצא או דת: 9.4% מתלמידי בתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי דיווחו כי חוו לעג בשל צבע עור, מוצא או דת לעומת 7.3% מתלמידי החינוך הממלכתי, ובחטיבות הביניים חוו זאת 12.4% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי לעומת 11% מתלמידי החינוך הממלכתי. בתיכונים, לעומת זאת, הפערים בין שני סוגי הפיקוח במדד זה היו זניחים.

106. מחקר אחר משנת 2019 שבחן הבדלי בריונות ברשת בין תלמידים בחינוך הממלכתי-דתי לתלמידים בחינוך הממלכתי מצא גם כן שבריונות ברשת הייתה שכיחה יותר בקרב תלמידים בחינוך הממלכתי מאשר בחינוך הממלכתי-דתי (11.4% לעומת 8.4%). ראו על כך: טסלר, ניסנהולץ-גנות, זיגדון והראל-פיט, 2019.

מעניין לבחון את הנתון על לעג בשל צבע עור, מוצא או דת אל מול דיווחי התלמידים על הסובלנות כלפי האחר והשונה, כפי שמוצג בלוח הבא.

לוח 5.3: דיווחי התלמידים על היגדים נבחרים בנושא סובלנות כלפי האחר והשונה בשנת 2019, לפי פיקוח

כיתות י"א-י"ג		כיתות ז'-ט'		כיתות ה'-ו'		
ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	
16.8%	21.0%	12.5%	18.6%	6.6%	8.4%	פעמים רבות תלמידים בכיתה שלי מדברים בשפה שפוגעת: בכני/בנות לאום אחר (יהודים, ערבים וכו')
7.0%	16.8%	6.7%	18.1%	8.9%	12.8%	פעמים רבות תלמידים בכיתה שלי מדברים בשפה שפוגעת: בכני/בנות מין אחר (בנים, בנות)
3.4%	8.5%	4.5%	8.6%	4.8%	5.7%	פעמים רבות תלמידים בכיתה שלי מדברים בשפה שפוגעת: בבעלי מוגבלויות (כבדי ראייה, נכים וכו')
11.0%	22.4%	15.3%	28.1%	11.6%	16.7%	פעמים רבות תלמידים בכיתה שלי מדברים בשפה שפוגעת: בגלל מראה חיצוני
16.7%	24.8%	12.9%	17.3%	5.6%	6.3%	פעמים רבות תלמידים בכיתה שלי מדברים בשפה שפוגעת: במי שמחזיק בדעה פוליטית שונה (ימין/שמאל וכו')
5.2%	7.6%	6.1%	8.3%	4.7%	5.3%	פעמים רבות תלמידים בכיתה שלי מדברים בשפה שפוגעת: בעולים חדשים

נתוני הלוח מלמדים כי בכל התחומים התלמידים בחינוך הממלכתי-דתי מדווחים פחות על שימוש של חבריהם לכיתה בשפה פוגעת כלפי תלמידים אחרים. נתון זה עומד לכאורה בסתירה לנתון שהצגתי לעיל לפיו התלמידים בחינוך הממלכתי-דתי מדווחים יותר על מקרים שבהם חשו לעג בשל צבע עור, מוצא או דת. ייתכן שההבדל בין הדיווחים נובע מכך שהדיווח על תחושת הלעג היה דיווח על פגיעה עצמית, בעוד שבמדד זה התלמידים מדווחים באופן כללי על פגיעה של תלמידים בכיתה בתלמידים אחרים ולא על תחושות אישיות. ייתכן שהדבר קשור גם לשיעור הגבוה יחסית של תלמידים ממוצא אתיופי בחינוך הממלכתי-דתי (5.5% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי לעומת 1.5% מתלמידי החינוך הממלכתי). בהיותם קבוצת מיעוט ברורה בעלת צבע עור שונה מצויים התלמידים ממוצא אתיופי בישראל בסיכון מוגבר יותר ללעג

על רקע צבע עור, ולכן העובדה שיש שיעור ניכר שלהם בחינוך הממלכתי-דתי יכולה להביא להטיה מסוימת בנתונים.¹⁰⁷ אפשרות אחרת היא שההבדל נובע מכך שנתוני הלוח האחרון לא מתייחסים בהכרח לפגיעה ישירה בתלמידים אחרים אלא לשימוש כללי בשפה פוגעת כלפי קבוצות אחרות, אף כאשר הן אינן שומעות את הדברים ונפגעות מכך באופן ישיר.

על כל פנים, ממצאי הלוח מלמדים על כך שבחינוך הממלכתי-דתי ישנו שיעור נמוך במיוחד של תלמידים המשתמשים בשפה פוגעת בבני/בנות מין אחר, ובפרט בחטיבות הביניים ובתיכונים: 18.1% מהתלמידים בחטיבות הביניים בחינוך הממלכתי דיווחו על כך שבכיתתם פעמים רבות תלמידים משתמשים בשפה פוגעת כלפי בני/בנות מין אחר לעומת 6.7% מהתלמידים בחינוך הממלכתי-דתי, ובתיכונים הפער הוא בין 16.8% בחינוך הממלכתי ל-7% בחינוך הממלכתי-דתי. ייתכן שניתן לקשר את השיעור הנמוך של פגיעה בבני/בנות המין השני בחינוך הממלכתי-דתי לכך שבחטיבות הביניים והתיכונים הלימודים בפיקוח זה נעשים במרבית המוסדות בהפרדה מגדרית, כך שהחיכוך בין המינים נמוך מאוד. עם זאת, ניתן לטעון שדווקא לימודים ביחד מונעים את האפשרות לדבר על קבוצה אחרת באופן פוגעני בשל היעדרה, ולכן ניתן להעלות הסבר נוסף לפיו השיעור הנמוך של שימוש בשפה פוגענית בתחום זה נובע מתפיסת העולם הדתית ויחסה השלילי לשפה פוגענית ובפרט בתחום המיני.

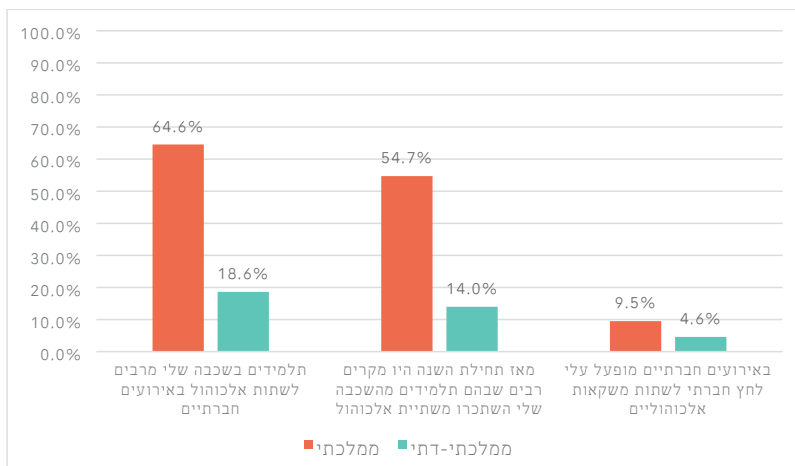
ממצא מעניין נוסף העולה מהלוח הוא שבחינוך הממלכתי-דתי התלמידים מדווחים פחות, בכל שכבות הגיל, על שימוש בשפה פוגעת כלפי הציבור הערבי מאשר בחינוך הממלכתי, ובפער משמעותי. ממצא זה ראוי להדגשה לאור התדמית המיוחסת לעתים לחברה הדתית-לאומית וליחסה אל הציבור הערבי.

5.3. שימוש בחומרים ממכרים: אלכוהול, סיגריות, נרגילות וסמים

מדד המיצ"ב בוחן את תופעת שתיית האלכוהול בקרב התלמידים בכיתות י'-י"א באמצעות מענה למספר שאלות, כפי שמוצג בתרשים הבא.

107. כוונתי לכך שיתכן ששיעור התלמידים ממוצא אתיופי בחינוך הממלכתי-דתי החווים לעג על רקע צבע עורם נמוך מאשר בחינוך הממלכתי, אך בשל כך שבחינוך הממלכתי-דתי לומדים באופן יחסי יותר מפי שלושה תלמידים ממוצא אתיופי, הרי שמספר התלמידים ממוצא אתיופי החווים לעג בשל צבע עורם גבוה יותר בחינוך הממלכתי-דתי.

תרשים 5.5: דיווחי התלמידים בכיתות י'-י"א על דפוסי צריכת אלכוהול בשנת 2019, לפי פיקוח

במדד זה קיימים הפערים הבולטים ביותר בין תלמידי החינוך הממלכתי-דתי לתלמידי החינוך הממלכתי: בעוד ש-64.6% מתלמידי כיתות י'-י"א בחינוך הממלכתי מדווחים כי התלמידים בשכבה שלהם מרבים לשתות אלכוהול באירועים חברתיים, בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי רק 18.6% דיווחו על כך. גם תופעת ההשתכרות רחבה בהרבה בקרב תלמידי החינוך הממלכתי: 54.7% מהתלמידים בחינוך הממלכתי דיווחו על מקרים של תלמידים מהשכבה שלהם שהגיעו לידי שכרות מאלכוהול, לעומת 14% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי. בשני היגדים אלו הדיווחים של תלמידי החינוך הממלכתי על שתיית אלכוהול גבוהים פי 3.5 מאשר בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי. באשר למידת הלחץ החברתי המופעל על שתיית אלכוהול דיווחו 9.5% מתלמידי החינוך הממלכתי שמופעל עליהם לחץ מעין זה, לעומת 4.6% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי (פי 2.1).

כאמור במבוא לפרק, מידע על שימוש של תלמידים בחומרים ממכרים נידון באריכות במחקר "נוער דתי בישראל" שנערך בשנת 2014 במסגרת תכנית המחקר הבינלאומי על רווחתם ובריאותם של בני הנוער בבית הספר לחינוך באוניברסיטת בר אילן, בתמיכת הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול. היתרון במחקר זה הוא בכך שמוצגים בו נתונים המבחינים בין בנים ובנות, וכן קיימת בו הבחנה בין מוסדות הנחשבים לתורניים יותר (ישיבות תיכוניות ואולפנות) ובין שאר בתי הספר בחינוך הממלכתי-דתי.

בלוח הבא מוצגים דפוסי צריכת האלכוהול של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי, כפי שעולה ממחקר זה.

לוח 5.4: שיעור התלמידים ששתו משקה אלכוהולי כלשהו, שלא למטרות דת, לפחות פעם בחודש בשנת 2014, לפי פיקוח, מגדר וסוג בית ספר, על פי מחקר "נוער דתי בישראל"

ממלכתי		ממלכתי-דתי							
סך הכל			סך הכל			לפי סוג מוסד			
סך הכל	בנות	בנים	סך הכל	בנות	בנים	שאר בתי הספר	אולפנות	ישיבות תיכוניות	
5.3%	1.9%	8.9%	10.0%	3.3%	16.3%	10.0%	-	-	כיתה ו'
10.2%	6.3%	14.3%	15.0%	6.5%	24.8%	19.5%	4.8%	23.1%	כיתה ח'
43.4%	36.3%	50.7%	18.8%	14.0%	27.8%	23.1%	13.3%	24.9%	כיתות י'-י"ב

בגילאי התיכון ניתן לראות גם בסקר זה פערים משמעותיים בין התלמידים בשני סוגי הפיקוח בדפוסי שתיית אלכוהול: 18.8% מתלמידי התיכון בחינוך הממלכתי-דתי צורכים אלכוהול לפחות פעם אחת בחודש לעומת 43.4% מתלמידי התיכון בחינוך הממלכתי,¹⁰⁸ ובשני סוגי הפיקוח שיעור הבנים השותים אלכוהול גבוה בהרבה משיעור הבנות. כמו כן, תלמידי הישיבות התיכוניות ותלמידות האולפנות שותים אלכוהול בשיעור נמוך במעט מזה של כלל הבנים והבנות (בהתאמה) בחינוך הממלכתי-דתי.

מנגד, בכיתה ו' ובכיתה ח' שיעור התלמידים השותים אלכוהול נמוך בהרבה מאשר בתיכונים, בשני סוגי הפיקוח, אך הוא גבוה יותר בחינוך הממלכתי-דתי מאשר בחינוך הממלכתי: 10% מהתלמידים בכיתות ו' בחינוך הממלכתי-דתי דיווחו על שתיית אלכוהול לפחות פעם אחת בחודש (שלא למטרות דת) לעומת 5.3% בחינוך הממלכתי (כמעט פי 2) ובכיתות ח' הפער הוא בין 15% בחינוך הממלכתי-דתי ל-10.2% בחינוך הממלכתי. אם כן, הגידול בשתיית אלכוהול בחינוך הממלכתי-דתי בין חטיבת הביניים לתיכון הוא מזערי (מ-15% ל-18.8%) בעוד בחינוך הממלכתי הוא גבוה מאוד (מ-10% ל-43.4%).

בלוח הבא מוצגים ממצאי המחקר בנוגע לצריכת סמים בגילאי התיכון.

108. ניתן לראות שהפערים בסקר המיצ"ב היו גבוהים יותר. ייתכן שהסיבה לכך היא שבסקר המיצ"ב התלמידים דיווחו על תלמידים אחרים בשכבה שלהם השותים אלכוהול ואילו בסקר זה מדובר בדיווח עצמי על שתיית אלכוהול. מכיוון שרוב השותים אלכוהול הם בנים ומכיוון שברוב המוסדות התיכוניים בחינוך הממלכתי-דתי הלימודים נעשים בהפרדה, הרי שהסיכוי של בנות בחינוך הממלכתי להכיר תלמידים השותים אלכוהול גבוה בהרבה מאשר בחינוך הממלכתי-דתי.

לוח 5.5: שיעור התלמידים בכיתות י"ב שהשתמשו בסמים שונים, לפחות פעם במהלך השנה האחרונה (שנת 2014), לפי פיקוח, מגדר וסוג בית ספר, על פי מחקר "נוער דתי בישראל"

	ממלכת-דתי								
	ממלכת			ממלכת-דתי					
	סך הכל			סך הכל			לפי סוג מוסד		
סך הכל	בנות	בנים	סך הכל	בנות	בנים	שאר בתי הספר	אולפנות	ישיבות תיכוניות	
סמי פיצוציות (נויס גאי וכדומה)	3.4%	1.3%	5.1%	3.1%	1.5%	4.6%	3.7%	0.9%	4.8%
חשיש או מריחואנה	9.7%	5.3%	14.2%	4.0%	1.5%	6.5%	6.5%	0.9%	4.4%
אקסטזי או L.S.D.	3.0%	1.0%	4.9%	1.5%	0.4%	3.2%	3.2%	0.2%	1.6%
גת (קאת) או מיץ גת	5.8%	2.2%	9.4%	3.0%	1.0%	6.0%	5.4%	0.9%	3.7%
אופיום, הרואין, קוק פרסי, קראק או קוקאין	2.5%	0.8%	4.1%	1.6%	0.5%	3.3%	3.1%	0.4%	2.0%
הרחת חומרים נדיפים (גז מזגנים, גז צחוק, דבק, טיפקס וכדו')	7.1%	7.8%	6.4%	11.0%	10.7%	11.5%	8.1%	12.8%	11.4%

במרבית סוגי הסמים ניתן לראות שיעור גבוה יותר באופן מובהק של צריכה בקרב תלמידי החינוך הממלכתי. כך למשל, 9.7% מתלמידי התיכונים בחינוך הממלכתי דיווחו על שימוש בחשיש או מריחואנה (בתקופה של שנה אחת) לעומת 4% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי, וכן 3% מתלמידי החינוך הממלכתי דיווחו על צריכת אקסטזי או L.S.D לעומת 1.5% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי.

מנגד, צריכת סמים הנחשבים לקלים יותר, עד כדי כך שלמעשה אינם נחשבים בדרך כלל ברמה החוקית לסמים, אינה נפוצה פחות בחינוך הממלכתי-דתי. כך, שיעור הצורכים סמי פיצוציות כמעט זהה בשני סוגי הפיקוח (3.1% בחינוך הממלכתי-דתי לעומת 3.4% בחינוך הממלכתי), ואילו הרחת חומרת נדיפים (גז מזגנים, גז צחוק וכדומה) נפוצה בהרבה בקרב תלמידי חינוך ממלכתי-דתי (11%, לעומת 7.1% בקרב תלמידי חינוך ממלכתי). ממצא פנים ממלכתי-דתי הוא שלגבי הסמים הקשים יותר,

שיעור השימוש גבוה יותר בתיכונים מאשר בישיבות תיכוניות ובאולפנות, ואילו הרחת חומרים נדיפים נפוצה בהרבה בקרב תלמידי ישיבות תיכוניות ואולפנות מאשר בתיכונים.

בלוח הבא מוצגים ממצאי המחקר באשר לדפוסי עישון סיגריות ונרגילה.

לוח 5.6: שיעור התלמידים המעשנים סיגריות/מוצרי טבק ונרגילה לפחות פעם בשבוע בשנת 2014, לפי פיקוח, מגדר וסוג בית ספר, על פי מחקר "נוער דתי בישראל"

ממלכתי		ממלכתי-דתי								
		סך הכל			לפי סוג מוסד					
		סך הכל	בנות	בנים	סך הכל	בנות	בנים	שאר בתי הספר		
2.3%	1.2%	3.5%	3.0%	1.2%	4.9%	3.0%	-	-	כיתה ו'	סיגריות או מוצרי טבק
3.6%	2.3%	4.9%	2.7%	1.3%	4.4%	3.4%	0.8%	3.0%	כיתה ח'	
12.5%	8.5%	16.5%	8.0%	3.1%	12.9%	10.3%	2.4%	11.4%	כיתות י-י"ב	
0.9%	0.6%	1.2%	1.1%	0.0%	2.2%	1.1%	-	-	כיתה ו'	נרגילה
1.5%	1.1%	1.8%	1.1%	0.7%	1.9%	1.4%	0.0%	1.9%	כיתה ח'	
6.1%	4.1%	8.1%	6.2%	3.2%	9.0%	8.1%	1.9%	7.9%	כיתות י-י"ב	

בדומה לדפוסי שתיית האלכוהול, גם שיעור המעשנים סיגריות גבוה במעט בכיתות ו' בחינוך הממלכתי-דתי מאשר בחינוך הממלכתי (3% לעומת 2.3%), אך בגילאים מאוחרים יותר המצב מתהפך, כך שבגילאי התיכון שיעור המעשנים סיגריות לפחות פעם בשבוע בחינוך הממלכתי עומד על 12.5% לעומת 8% בחינוך הממלכתי-דתי. ניתן לראות בנושא זה פער משמעותי במיוחד בין הבנות לבנים בחינוך הממלכתי-דתי, כך ששיעור הבנות בחינוך הממלכתי-דתי המעשנות באופן קבוע על בסיס שבועי נמוך למדי ועומד על 3.1% בלבד, לעומת 8.5% מהבנות בחינוך הממלכתי.

מנגד, שיעורי עישון נרגילה כמעט זהים בשני סוגי הפיקוח בגילאי התיכון: 6.2% בחינוך הממלכתי-דתי לעומת 6.1% בחינוך הממלכתי.¹⁰⁹ עם זאת, גם בתחום זה בקרב נשים בחינוך הממלכתי-דתי שיעור השימוש נמוך יותר מאשר בחינוך הממלכתי

109. בסקר אף נבדק שיעור התלמידים שהתנסו אי פעם בעישון סיגריה או נרגילה. לגבי עישון סיגריה נמצא כי שיעור תלמידי החינוך היסודי שהתנסו בכך גבוה יותר בחינוך הממלכתי-דתי (7.1% לעומת 4.8%), וזה בחטיבת הביניים ובגילאי התיכון הוא גבוה יותר בחינוך הממלכתי (26.3% לעומת 35.8%). ממצאים דומים נמצאו לגבי עישון נרגילה: שיעור תלמידי החינוך היסודי שהתנסו בעישון נרגילה גבוה יותר בחינוך הממלכתי-דתי (7.6% לעומת 4.6%), וזה בחטיבת הביניים ובגילאי התיכון הוא גבוה יותר בחינוך הממלכתי (23.6% לעומת 28.1%).

3.2% לעומת 4.1%), ואילו בקרב גברים שיעור עישון הנרגילה בחינוך הממלכתי-דתי גבוה יותר (9% לעומת 8.1%). בחינה פנים ממלכתית-דתית מלמדת ששיעורי העישון של סיגריות ונרגילות נמוכים במעט בישיבות תיכוניות ובאולפנות מאשר בתיכונים.

בלוח הבא מוצגת תפיסת הסיכון של החומרים הממכרים בקרב התלמידים בגילאי התיכון.

לוח 5.7: שיעור תלמידי כיתות י'-י"ב בשנת 2014 הסבורים שאין סיכון או שישנו סיכון נמוך בפעילויות ממכרות שונות לפי פיקוח, מגדר וסוג בית ספר, על פי מחקר "נוער דתי בישראל"

	ממלכתי-דתי								
	ממלכתי			ממלכתי-דתי					
	סך הכל			סך הכל			לפי סוג מוסד		
	בנות	בנים	סך הכל	בנות	בנים	שאר בתי הספר	אולפנות	ישיבות תיכוניות	
שתיית משקה אלכוהולי	22.0%	17.4%	26.5%	19.7%	12.8%	30.5%	20.3%	12.8%	31.9%
עישון סיגריות	8.4%	5.8%	11.0%	9.6%	5.5%	15.8%	10.4%	4.2%	18.3%
עישון נרגילה	12.9%	12.1%	13.8%	14.7%	10.1%	21.9%	12.5%	8.9%	28.2%
שימוש בחשיש או מריחואנה	18.3%	10.5%	26.6%	8.7%	5.1%	14.3%	12.0%	4.4%	12.5%

בנוגע לשימוש בסמים (חשיש או מריחואנה) ישנם הבדלים ניכרים לגבי תפיסת הסיכון בין שני סוגי הפיקוח: בעוד 8.7% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי ממעיטים בהיקף הסיכון של השימוש בסמים, בחינוך הממלכתי 18.3% ממעיטים בהיקף הסיכון של השימוש בסמים. בנוגע לשתיית אלכוהול, שיעור תלמידי החינוך הממלכתי-דתי הממעטים בהיקף הסיכון גבוה (19.7%), אך הוא נמוך במעט מאשר תלמידי החינוך הממלכתי (22%). מנגד, בנוגע לעישון סיגריות ובעיקר בנוגע לעישון נרגילות שיעור תלמידי החינוך הממלכתי-דתי הממעטים בהיקף הסיכון שבכך גבוה יותר: 9.6% לגבי עישון סיגריות (לעומת 8.4% בחינוך הממלכתי) ו-14.7% לגבי עישון נרגילה (לעומת 12.9% בחינוך הממלכתי). המסקנה הכללית מהלוח היא שתלמידי החינוך הממלכתי סבורים שעישון נרגילה מסוכן בהרבה מאשר שימוש בחשיש ומריחואנה, ואילו תלמידי החינוך הממלכתי-דתי סבורים ששימוש בחשיש או מריחואנה מסוכן בהרבה מעישון נרגילה.

פערים גבוהים מאוד נמצאו בין בנים לבנות בחינוך הממלכתי-דתי בתפיסת הסיכון של החומרים הממכרים: כך, בחינוך הממלכתי שיעור התלמידים הסבורים שאין סיכון ממשי בעישון נרגילה כמעט זהה בין בנים לבנות (13.8% לעומת 12.1%), ואילו בחינוך הממלכתי-דתי שיעור הבנים הסבורים שאין סיכון ממשי בעישון נרגילה גבוה ביותר מפי שניים מאשר שיעור הבנות (21.9% לעומת 10.1%). בנוגע לאלכוהול, 30.5% מהבנים בחינוך הממלכתי-דתי אינם רואים סיכון ממשי בשתיית אלכוהול

לעומת 26.5% מהבנים בחינוך הממלכתי, 17.4% מהבנות בחינוך הממלכתי, ורק 12.8% מהבנות בחינוך הממלכתי-דתי. בדומה לכך, גם בתחום עישון הסיגריות בולט השיעור הגבוה של בנים תלמידי החינוך הממלכתי-דתי שאינם רואים בכך סיכון ממשי (15.8%). יתירה מכך, בכל התחומים הללו בולט במיוחד שיעור התלמידים בישיבות תיכוניות שאינם רואים בחומרים הממכרים סיכון ממשי, אף יותר מהמוצע בקרב כלל הבנים בחינוך הממלכתי-דתי (שהוא, כאמור, גבוה מאוד כשלעצמו). הדבר בולט במיוחד באשר לעישון נרגילה: 28.2% מתלמידי הישיבות התיכוניות אינם רואים בכך סיכון ממשי, לעומת 21.9% מכלל הבנים בחינוך הממלכתי-דתי (שבהם נכללים גם תלמידי הישיבות התיכוניות עצמם). מנגד, שיעור תלמידות האולפנות שאינן רואות סיכון ממשי בשימוש בחומרים הממכרים השונים אינו עולה באף אחד מהתחומים על שיעור הבנות בחינוך הממלכתי-דתי שאינן רואות בכך סיכון ממשי.

לסיכום הדברים ניתן לומר שבקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי ישנו שיעור נמוך בהרבה של תלמידים שבאופן קבוע משתמשים בסמים, שותים אלכוהול ומעשנים סיגריות, אך ישנו שיעור גבוה בהרבה של תלמידים שבאופן קבוע מריחים חומרים נדיפים, ושיעור דומה של תלמידים שבאופן קבוע משתמשים בסמי פיצוציות ומעשנים נרגילה. כמו כן, בנוגע למרבית החומרים הממכרים השיעור של תלמידי הישיבות התיכוניות והאולפנות המשתמשים בהם נמוך מאשר תלמידי התיכונים בחינוך הממלכתי-דתי, אך בנוגע להרחת חומרים נדיפים ישנו שיעור גבוה בהרבה של תלמידי ישיבות תיכוניות ואולפנות העושים בהם שימוש. בנוסף, תלמידי החינוך הממלכתי-דתי, ובפרט הבנים תלמידי הישיבות התיכוניות, נוטים לזלזל באופן יחסי לתלמידי החינוך הממלכתי בסיכון המתלווה לשתיית אלכוהול, עישון נרגילה ועישון סיגריות.

5.4 משמעת והתנהגות

בלוח הבא מוצג מענה התלמידים על ההיגדים השונים שהוצגו בפניהם במסגרת מדד "התנהגות נאותה של תלמידים בכיתה".

לוח 5.8: דיווחי התלמידים על התנהגות נאותה של תלמידים בשנת 2019, לפי פיקוח

כיתות יז-יא		כיתות זז-ט'		כיתות ה'ז'		
ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	
33.1%	29.3%	33.2%	24.3%	47.4%	33.9%	לעיתים רחוקות, התלמידים עושים רעש ובלגן בכיתה ומפריעים ללמוד
47.2%	32.7%	41.0%	27.9%	50.5%	40.0%	בכיתה שלי אין תלמידים שמתחצפים למורים
68.0%	60.6%	62.8%	53.8%	69.4%	65.4%	התלמידים בכיתה שלי מתייחסים בכבוד למורים
33.7%	34.2%	32.8%	28.5%	48.3%	36.3%	המורים לא צריכים לחכות הרבה זמן בתחילת השיעור עד שהתלמידים מפסיקים להרעיש
45.5%	39.0%	42.5%	33.6%	53.9%	43.9%	מדד מסכם: התנהגות נאותה של תלמידים בכיתה

גם במדד זה ניתן לראות שבמרבית שכבות הגיל ובכל הפרמטרים שנבדקו תלמידי החינוך הממלכתי-דתי מדווחים על אקלים חברתי חיובי יותר: בשני הפרמטרים הבוחנים את הרעש וההפרעות של התלמידים למורים הפערים בולטים במיוחד בחינוך היסודי (לדוגמה, 47.4% מהתלמידים בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי מדווחים שרק לעיתים רחוקות תלמידים עושים רעש בכיתה ומפריעים ללמוד לעומת 33.9% מתלמידי החינוך הממלכתי). מנגד, בפרמטרים הבוחנים חוצפה ויחס מכבד של התלמידים למורים, הפערים משמעותיים יותר דווקא בחטיבות הביניים והתיכונים (למשל, 47.2% מתלמידי התיכונים בחינוך הממלכתי-דתי מעידים על כך שבכיתה שלהם אין תלמידים שמתחצפים למורים לעומת 32.7% מתלמידי החינוך הממלכתי).

עם זאת, במדד הבוחן איחורים והיעדרויות של תלמידים ניתן למצוא שהמשמעת בחינוך הממלכתי-דתי דווקא רופפת יותר, כפי שמוצג בלוח הבא.

לוח 5.9: דיווחי התלמידים על איחורים והיעדרויות בשנת 2019, לפי פיקוח

כיתות י-י"א		כיתות ז'-ט'		כיתות ה'-ו'		
ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	
77.5%	63.1%	67.2%	47.2%	47.3%	36.0%	איחור בחודש האחרון לשני שיעורים או יותר
55.0%	46.2%	34.0%	23.9%	13.0%	8.7%	היעדרות בחודש האחרון משני שיעורים או יותר ללא סיבה מוצדקת (כלומר "הברזה", "לחצות" וכד')
68.0%	69.9%	65.6%	69.2%	55.2%	58.8%	היעדרות בחודש האחרון משני ימי לימודים או יותר (כולל מחלה)

נתוני המדד מצביעים על כך שתופעת האיחורים לשיעורים רווחת מאוד בחינוך הממלכתי-דתי בכל שכבות הגיל, ובעיקר בחטיבות הביניים ובתיכונים. בחטיבות הביניים דיווחו 67.2% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי על לפחות שני איחורים בחודש לעומת 47.2% מהתלמידים בחינוך הממלכתי, ובתיכונים הפער הוא בין 77.5% ל-63.1%. תלמידי החינוך הממלכתי-דתי גם מרבים להיעדר משיעורים ללא סיבה מוצדקת ובפרט בחטיבות הביניים ובתיכונים. כך, בחטיבות הביניים דיווחו 34% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי על הברזה מלפחות שני שיעורים בחודש לעומת 23.9% בחינוך הממלכתי, ובתיכונים הפער הוא בין 55% ל-46.2%. מנגד, באשר למידת היעדרות הכוללת מימי לימודים – גם אם מסיבות מוצדקות – תלמידי החינוך הממלכתי-דתי דווקא נעדרים מעט פחות מאשר תלמידי החינוך הממלכתי (בחינוך היסודי 58.8% מתלמידי החינוך הממלכתי דיווחו על לפחות שני ימי היעדרות בחודש לעומת 55.2% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי, בחטיבות הביניים 69.2% לעומת 65.5% ובתיכונים הפער קטן במיוחד: 69.9% לעומת 68%).

לסיכום, מדדי המשמעת מלמדים כי בתחום המשמעת הפנים-כיתתית ישנה עדיפות ברורה לבתי הספר בחינוך הממלכתי-דתי על בתי הספר בחינוך הממלכתי, אך בנוגע למשמעת באשר להגעה לכיתה, תלמידי החינוך הממלכתי-דתי מרבים יותר לאחר או להיעדר ללא סיבה מוצדקת. עם זאת, היקף היעדרות הכולל של תלמידי החינוך הממלכתי מימי לימודים שלמים דווקא גבוה במעט וייתכן שהדבר נובע מכך שבחינוך הממלכתי נהוג יותר לעדכן את המורים בנוגע להיעדרויות, או בשל כך שבחינוך הממלכתי-דתי שיעור ההגעה לבית הספר אמנם גבוה יותר, אך בתוך בית הספר הנוכחות בכיתה נמוכה יותר. בחטיבות הביניים ובעיקר בתיכונים ניתן להסביר מציאות כזאת לאור השיעור הגבוה יחסית של מוסדות פנימייתיים בחינוך הממלכתי-דתי, באופן שמקל על היעדרות משעות לימודים לצד נוכחות במתחם בית הספר.

5.5. סביבה פדגוגית

בלוח הבא מרוכזים מדדים שונים הבוחנים את דיווחי התלמידים על הסביבה הפדגוגית בבתי הספר.

לוח 5.10: דיווחי התלמידים על מדדי אקלים פדגוגי נבחרים בשנת 2019, לפי פיקוח

כיתות י'-י"א		כיתות ז'-ט'		כיתות ה'-ו'		
ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	
66.1%	58.2%	61.4%	53.2%	71.6%	69.8%	טיולים וסירים בבית הספר
52.0%	42.4%	56.8%	49.0%	74.6%	72.6%	מוטיבציה, מסוגלות וסקרנות
55.9%	44.5%	55.8%	46.7%	74.4%	72.2%	תפיסת ההוראה כמעניינת וכברורה
56.5%	49.4%	58.7%	56.8%	73.8%	74.9%	פרקטיקות הוראה-למידה-הערכה איכותיות
54.9%	51.9%	55.2%	51.9%	68.2%	68.2%	אסטרטגיות ללמידה עצמית
57.8%	49.8%	55.0%	48.3%	74.0%	72.4%	קבלת הערכה ומשוב מקדמי למידה מהמורים
57.0%	48.3%	52.1%	44.5%	62.2%	59.0%	סביבה מטופחת ונקייה

ניתן לראות שברוב המדדים בכל שכבות הגיל התלמידים בבתי הספר בחינוך הממלכתי-דתי מדווחים על סביבה פדגוגית טובה יותר. בעוד שבבתי הספר היסודיים ההבדלים מינוריים יחסית, בחטיבות הביניים ובתיכונים הפערים משמעותיים יותר. הפערים הגבוהים ביותר הם במדד "תפיסת ההוראה כמעניינת וברורה", שבו דיווחו 55.9% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי על כך שההוראה בבית ספרם מעניינת וברורה לעומת 44.5% מתלמידי החינוך הממלכתי. בנוסף, פערים משמעותיים יחסית ישנם גם במדדים "סביבה מטופחת ונקייה", "טיולים וסירים בבית הספר", "קבלת הערה ומשוב מקדמי למידה מהמורים" ו"מוטיבציה, מסוגלות וסקרנות".

בלוח הבא מוצגים דיווחי התלמידים במדדים הבוחנים שימוש בטכנולוגיה לצורכי למידה.

לוח 5.11: דיווחי התלמידים על שימוש בטכנולוגיה לצורכי למידה בשנת 2019, לפי פיקוח

כיתות י-יא		כיתות ז'-ט'		כיתות ה'-ו'		
ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	
49.6%	51.6%	43.7%	53.8%	45.2%	58.1%	שימוש בטכנולוגיה לצורכי למידה
22.2%	34.5%	20.4%	35.2%	19.9%	32.2%	שימוש באתר האינטרנט של בית הספר או במערכות ממוחשבות לצורכי למידה
-	-	46.1%	46.0%	57.0%	65.2%	שימוש במחשב במקצועות המיצי"ב

בבתי הספר בחינוך הממלכתי-דתי משתמשים פחות בטכנולוגיה לצורכי למידה מאשר בחינוך הממלכתי בכל שכבות הגיל, אך הפערים גבוהים יותר ככל ששכבת הגיל צעירה יותר, כך שבחינוך היסודי 58.1% מהתלמידים בחינוך הממלכתי דיווחו על שימוש בטכנולוגיה לצורכי למידה לעומת 45.2% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי, ובחטיבות הביניים הפער הוא בין 53.8% ל-43.7%. באשר לשימוש באתר האינטרנט של בית הספר ובמערכות ממוחשבות לצרכי למידה הפערים אף גבוהים יותר, מתקיימים בכל שכבות הגיל, ומגיעים לשיא בחטיבות הביניים (35.2% בחינוך הממלכתי לעומת 20.4% בחינוך הממלכתי-דתי). לעומת זאת, בשימוש במחשב לצורך הלימודים במקצועות המיצי"ב הפערים נמוכים יותר בבתי הספר היסודיים, ובחטיבות הביניים אין כל הבדל.

ככל הנראה, הפער בין השימוש בטכנולוגיה לצורך מקצועות המיצי"ב ובין שני המדדים האחרים נובע מכך שבעוד המדד המתייחס למקצועות המיצי"ב בוחן את השימוש בטכנולוגיה במסגרת השיעור על ידי המורים, בשני המדדים האחרים ההיגדים שאליהם התבקשו התלמידים להתייחס בוחנים את השימוש בכלים טכנולוגיים על ידי התלמידים שלא במסגרת השיעורים. כך למשל, מדד "שימוש בטכנולוגיה לצורכי למידה" ממוקד בבחינת השימוש של התלמידים בחיפוש באינטרנט לצורך הלמידה או השימוש העצמי שלהם בתוכנות של עיבוד מידע והצגתו (וורד, אקסל, פאוור-פוינט). אם כן, ייתכן שהפער בין השימוש של המורים בכלים טכנולוגיים בין סוגי הפיקוח השונים אינו גדול, אך ישנו פער גדול בשימוש העצמי של התלמידים בכלים הטכנולוגיים לצורכי למידה.

בלוח הבא מוצגים דיווחי התלמידים בכמה מדדים הבוחנים את התנהלותו של בית הספר.

לוח 5.12: עמדות התלמידים כלפי התנהלות בית הספר בתחומים שונים בשנת 2019, לפי פיקוח

כיתות ז'-ט'		כיתות ה'-ו'		כיתות י'-י"א		
ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	
66.2%	55.7%	55.6%	48.7%	61.0%	61.8%	מאמצי בית הספר למעורבות חברתית
83.5%	77.4%	80.7%	76.3%	86.0%	86.2%	מאמצי בית הספר לקידום סובלנות כלפי האחר והשונה
70.9%	61.7%	67.8%	61.1%	81.0%	79.4%	מאמצי בית הספר לעידוד המוטיבציה והסקרנות אצל התלמידים
60.5%	50.9%	-	-	-	-	בית הספר כמכשיר לחיים

שלושת המדדים הראשונים בוחנים את דיווחי התלמידים על מאמצי בית הספר לקידום מעורבות חברתית של התלמידים, לקידום סובלנות כלפי האחר והשונה ולעידוד המוטיבציה והסקרנות בקרב התלמידים. בשלושת המדדים אין הבדלים משמעותיים בין סוגי הפיקוח בבתי הספר היסודיים, אך בחטיבות הביניים, ובעיקר בתיכונים, ישנם הבדלים כך שתלמידי החינוך הממלכתי-דתי מדווחים בכל המדדים הללו על מאמצים גבוהים יותר מצד בית הספר.

המדד הרביעי בוחן עד כמה לפי תלמידי כיתות י'-י"א משמש בית הספר כמכשיר לחיים. מדד זה בוחן את דיווחי התלמידים על האופן שבו בית הספר מכין ומעודד אותם להשתלבות בשוק העבודה, בלימודים אקדמיים, ובכלל "להפיק מעצמם את המיטב בתחומים שאינם לימודיים" כדוגמת ספורט ומוזיקה. ניתן לראות שהתלמידים בחינוך הממלכתי-דתי רואים את בית הספר כמכשיר לחיים בשיעור גבוה יותר (60.5% לעומת 50.9%).

המיקוד עד כה היה בדיווחי התלמידים, אך לסיום סעיף זה אציג את הדיווחים השונים של המורים כפי שעולים מסקר זה. בלוח הבא מוצגים דיווחי המורים במספר מדדים מרכזיים.

לוח 5.13: דיווחי המורים במדדים מרכזים של סביבה פדגוגית בשנת 2019, לפי פיקוח

כיתות י-י"א		כיתות ז'-ט'		כיתות ה'-ו'		
ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	
61.3%	70.0%	61.2%	68.9%	71.4%	78.4%	קליטה וליווי של עובדי הוראה חדשים ובעלי תפקידים בבית הספר
38.5%	34.1%	44.7%	42.2%	58.3%	60.3%	פיתוח וקידום מקצועי של מורים
57.4%	55.5%	57.6%	56.8%	69.5%	69.9%	תכנון תהליכי הפיתוח המקצועי של מורים בבית הספר
68.9%	67.2%	69.8%	68.3%	78.2%	71.4%	תרומת הפיתוח המקצועי
76.8%	74.8%	73.2%	76.9%	84.6%	86.1%	הובלה פדגוגית של המנהל, ושיתוף מורים
69.0%	71.4%	67.9%	69.3%	66.4%	75.7%	מאמצי בית הספר למעורבות חברתית

בדיווחי המורים על הסביבה הפדגוגית ההבדלים בין שני סוגי הפיקוח אינם משמעותיים. עם זאת, בולט כי המורים בחינוך הממלכתי מרוצים יותר מהקליטה והליווי של עובדי הוראה חדשים ובעלי תפקידים בבית הספר, בכל שכבות הגיל ובפער ניכר. במדדים האחרים אין מגמות חד-משמעיות, אך ראוי לציין שהמורים בחינוך הממלכתי הצביעו על מאמצים גבוהים יותר של בית הספר למעורבות חברתית של התלמידים ובעיקר בחינוך היסודי, ומאידך, בחינוך הממלכתי-דתי הצביעו המורים על תרומה גבוהה יותר של הפיתוח המקצועי עבורם, בעיקר בחינוך היסודי.

5.6 פעילויות חינוכיות מחוץ לבית הספר

בלוח הבא מוצגים דיווחי התלמידים על השתתפות בפעילויות חינוכיות שלא במסגרת בית הספר.

לוח 5.14: דיווחי התלמידים על השתתפות בפעילות חינוכית מחוץ לבית הספר: שיעורים פרטיים, חוגים ופעילות חברתית בשנת 2019, לפי פיקוח

כיתות י-י"א		כיתות ז'-ט'		כיתות ה'-ו'		
ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	
44.3%	50.7%	35.7%	49.6%	36.3%	44.4%	הסתייעות בשיעורים פרטיים בתשלום לצורך בחינות המיצ"ב/הבגרות במקצוע אחד לפחות
37.1%	47.5%	55.9%	62.8%	70.5%	76.3%	פעילות פנאי: חוגים: השתתפות קבועה בחוג אחד לפחות
61.3%	48.9%	52.7%	35.5%	55.3%	45.7%	פעילות פנאי חברתית: השתתפות קבועה בפעילות אחת לפחות

שיעור התלמידים המסתייעים בשיעורים פרטיים בתשלום גבוה יותר בקרב תלמידי החינוך הממלכתי בכל שכבות הגיל, אך הפער המשמעותי ביותר הנו בחטיבות הביניים שבהן 49.6% מתלמידי החינוך הממלכתי דיווחו על הסתייעות בשיעורים פרטיים לעומת 35.7% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי. גם בהשתתפות של התלמידים בחוגים ניתן לראות הבדלים בין התלמידים בשני סוגי הפיקוח בכל שכבות הגיל, ובתחום זה הפער גבוה במיוחד דווקא בתיכונים שבהם 37.1% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי משתתפים באופן קבוע בחוג אחד לפחות לעומת 47.5% מתלמידי החינוך הממלכתי. לעומת זאת, באשר לפעילויות פנאי חברתיות ניתן לראות שתלמידי החינוך הממלכתי-דתי לוקחים בהן חלק משמעותי באופן ניכר, הרבה יותר מאשר תלמידי החינוך הממלכתי, ובכל שכבות הגיל. כך למשל, בחטיבות הביניים 52.7% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי נוטלים חלק בפעילות פנאי חברתית לעומת 35.5% מתלמידי החינוך הממלכתי, ובתיכונים הפער הוא בין 61.3% ל-48.9%.

בלוח הבא מוצג פירוט של דיווחי התלמידים על השתתפות בפעילויות חברתיות בשעות הפנאי.

לוח 5.15: דיווחי התלמידים על השתתפות בפעילויות חברתיות בשעות הפנאי בשנת 2019, לפי פיקוח

כיתות ה'–י"א		כיתות ז'–ט'		כיתות ה'–ו'		
ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	ממלכתי-דתי	ממלכתי	
42.7%	28.8%	46.9%	27.4%	46.6%	33.5%	השתתפות באופן קבוע בתנועת נוער או ארגון נוער
10.8%	12.9%	9.6%	10.3%	11.3%	9.8%	השתתפות באופן קבוע בתכנית מנהיגות (למשל: מש"צים ומד"צים)
43.6%	29.4%	14.1%	8.8%	19.1%	19.7%	התנדבות באופן קבוע (למשל: בחונכות, התנדבות בבתי חולים, איסוף וחלוקת מצרכי מזון לנוקמים)

פעילויות הפנאי החברתיות הבולטות בקרב תלמידי החינוך הממלכתי-דתי הן פעילות בתנועת נוער ופעילות התנדבותית (בבתי חולים, סיוע לנוקמים או בחונכות). כך למשל, 46.9% מתלמידי חטיבות הביניים בחינוך הממלכתי-דתי פעילים בתנועות נוער לעומת 27.4% מתלמידי החינוך הממלכתי, ובתיכונים 43.6% מתלמידי החינוך הממלכתי-דתי משתתפים באופן קבוע בפעילות התנדבותית לעומת 29.4% בחינוך הממלכתי.

השיעור הגבוה יותר של תלמידי החינוך הממלכתי המסתייעים בשיעורים פרטיים והנוטלים חלק בחוגים יכול להיות מוסבר באמצעות הפרופיל החברתי-כלכלי הנמוך יותר בממוצע של משפחות תלמידי החינוך הממלכתי-דתי, המביא לכך שיש להן פחות

יכולת להשקיע כספים בתחומים אלו לעומת משפחות התלמידים בחינוך הממלכתי. בנוגע לחוגים, ייתכן שהדברים קשורים גם להבדלים תרבותיים בין החברה החילונית לחברה הדתית-לאומית: בקרב בני נוער בחברה הדתית-לאומית רווחת הפעילות בתנועות הנוער ובהתנדבויות שונות, ולפיכך קיים פחות זמן פנוי ואף פחות צורך בהשתתפות בחוגי העשרה.

סיכום ודין

התמונה הכללית העולה מפרק זה היא שבמרבית התחומים התלמידים והמורים בחינוך הממלכתי-דתי מדווחים על אקלים חברתי וסביבה פדגוגית ברמה גבוהה יותר מאשר התלמידים והמורים בחינוך הממלכתי. ממצא זה בא לידי ביטוי משמעותי בנושאים הבאים: שביעות רצון של מורים ויחס מכבד למורים, מעורבות באירועי אלימות, קיומן של חברות של תלמידים אלימים, דפוסי צריכת אלכוהול, שימוש בסמים, עישון סיגריות, יחסים חיוביים בין תלמידים לחבריהם לכיתה, יחסי קרבה ואכפתיות בין המורים לתלמידים, התנהגות נאותה של תלמידים בכיתה, השתתפות בפעילויות פנאי חברתיות (תנועות נוער, התנדבות), סובלנות כלפי האחר והשונה ומגוון מדדים הבוחנים את הסביבה הפדגוגית בבית הספר. עם זאת, במספר מדדים נמצא שדיווחי התלמידים והמורים הצביעו על אקלים חברתי וסביבה פדגוגית ברמה נמוכה יותר בחינוך הממלכתי-דתי: שימוש בכלים טכנולוגים לצורך הלמידה, איחורים והיעדרויות לא מוצדקות, הרחת חומרים מנדפים (גז מזגנים וכדומה), קליטה וליווי של עובדי הוראה חדשים ובעלי תפקידים בבית הספר והשתתפות בחוגים.

כאמור במבוא לפרק זה, יש צורך לנקוט במשנה זהירות לפני הסקת מסקנות על המציאות העובדתית בבתי הספר על בסיס ממצאי הפרק, וזאת מכיוון שהנתונים מבוססים על תפיסות ועמדות סובייקטיביות של הנשאלים וייתכן שהרקע התרבותי-דתי השונה גורם לנשאלים להשיב באופן שונה על שאלות הסקרים (לשם דוגמה, ייתכן שתלמידים דתיים מפרשים אחרת מהי המשמעות של אירוע אלימות, ולכן הדיווחים השונים על מעורבות באירועי אלימות אינם מלמדים בהכרח על שוני בהיקף האלימות בין בתי הספר). עם זאת, בחלק גדול מהמדדים ברור שהתחושות והעמדות כשלעצמן חשובות כיוון שהן הן העובדות הנבדקות (למשל בדיווחים על שביעות רצון או יחסי קרבה). כמו כן, סביר להניח שחלק גדול מהמדדים אכן משקף גם הבדלים עובדתיים בין בתי הספר ולא רק תחושות ועמדות.

6. הפרדה מגדרית בבתי הספר

מבוא ומתודולוגיה

היעדר אחידות בתחום ההפרדה המגדרית בבתי הספר הוא אחד המאפיינים הבולטים של החינוך הממלכתי-דתי בישראל. בעוד בחינוך הממלכתי רוב מוחלט של התלמידים לומד במוסדות ובכיתות שיש בהם עירוב בין בנים לבנות, בחינוך החרדי המצב הפוך לחלוטין היות וההפרדה המגדרית היא אחד המאפיינים המרכזיים של החברה החרדית. לעומת זאת, החברה הדתית-לאומית היא חברה מגוונת ומרובדת מבחינה דתית ובהתאם לכך עולות בה עמדות שונות באשר להפרדה מגדרית בין גברים לנשים במרחב הציבורי בכלל, ובפרט בין בנים לבנות בתנועות הנוער ובבתי הספר. לאור זאת, בחינת המגמות השונות של ההפרדה המגדרית בבתי הספר לאורך השנים מאפשרת לעמוד על תהליכי עומק דתיים וחברתיים שהחברה הדתית-לאומית בישראל עוברת, ולכן בחרתי להקדיש לנושא זה פרק ייחודי במחקר זה.

פרק זה ממוקד בעיקרו בבתי הספר היסודיים, מכיוון שברוב מובהק של מוסדות החינוך העל-יסודיים בחינוך הממלכתי-דתי נהוגה הפרדה מגדרית, בעוד בחינוך היסודי התמונה מורכבת יותר. אמנם, ההבחנה בין בתי ספר יסודיים לחטיבות ביניים אינה מוחלטת, ונכון לשנת 2020 ב-23% מבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי ישנם תלמידים גם בכיתות ז' וכיתות ח'. עם זאת, ההתייחסות במחקר זה לבתי ספר יסודיים היא לתלמידים עד כיתות ו' בלבד, גם במוסדות אלו.

שני הסעיפים הראשונים של הפרק בוחנים את מגמות השינוי בהפרדה המגדרית, ברמה המוסדית וברמה הכיתתית. הסעיף השלישי בוחן את היחס שבין ההפרדה המגדרית ובין הרמה החברתית-כלכלית של התלמידים בבית הספר. בסעיף הרביעי והחמישי מוצגים נתונים על הישגי התלמידים והאקלים החברתי בבתי הספר בחלוקה בין בתי ספר נפרדים למעורבים. ההשוואה בין בתי הספר השונים תעשה לפי סוג ההפרדה המגדרית הנהוג בבית הספר. כפי שהראיתי במחקר קודם בנושא,¹¹⁰ בבתי הספר היסודיים השונים בחינוך הממלכתי-דתי מתקיימים מודלים שונים של הפרדה ושל עירוב מגדרי. חמשת המודלים המרכזיים הם:

- מעורב: בית ספר שלומדים בו בנים ובנות באותו המוסד וכל הכיתות מעורבות.
- מתחלף: בית ספר שלומדים בו בנים ובנות באותו המוסד והכיתות הנמוכות

110. פינקלשטיין, 2014, עמ' 25-26.

מעורבות בעוד שהכיתות הגבוהות נפרדות. ברוב בתי הספר מסוג זה ההפרדה היא החל מכיתה ד' או מכיתה ה', אך יש כאלה שההפרדה מתחילה בהם בכיתה ב', ויש כאלה שההפרדה מתחילה בהם בכיתה ו'.

- כיתות נפרדות: בית ספר שלומדים בו בנים ובנות באותו המוסד וכל הכיתות בו נפרדות.
- בנות בלבד: בית ספר שלומדות בו בנות בלבד.
- בנים בלבד: בית ספר שלומדים בו בנים בלבד.

מעבר למודלים הללו ישנם עוד שלושה מודלים נפוצים פחות, אך מורכבים יותר: (1) הפרדה צומחת: בתי ספר שבהם הכיתות הנמוכות נפרדות ואילו הכיתות הגבוהות מעורבות. מהשוואה בין נתוני השנים השונות אפשר ללמוד שבבתי הספר הללו מתנהל תהליך של "הפרדה צומחת" והם עוברים תהליך הדרגתי של הפרדת כיתות, כך שבתוך מספר שנים בית הספר עובר ממודל "מעורב" למודל "כיתות נפרדות"; (2) משולב: בתי ספר שבהם בכל שכבת גיל, חלק מהכיתות מעורבות וחלק מהן נפרדות;¹¹¹ (3) לא אחיד: בתי ספר שבהם חלק מהכיתות מעורבות וחלק נפרדות ללא כל סדר קוהרנטי;¹¹² בשל המיעוט של בתי ספר משלושת הסוגים הללו אתייחס אליהם להלן באופן כללי כבתי ספר מסוג "אחר".

החלוקה לסוגים השונים הללו היא החלוקה המפורשת, אך מלבדה אציג את הנתונים ההשוואתיים גם לפי חלוקה מצומצמת של בתי הספר לשני סוגים: בתי ספר מעורבים ובתי ספר נפרדים. בתי הספר מסוג "מעורב" (כל הכיתות מעורבות) נכנסים כולם תחת הקטגוריה של בתי ספר מעורבים, ולעומת זאת בתי ספר מסוג "כיתות נפרדות", "בנים בלבד" ו"בנות בלבד" (בשלושתם כל הכיתות נפרדות) נכנסים כולם תחת הקטגוריה של בתי ספר נפרדים. בתי הספר שבהם הכיתות בחלקן מעורבות ובחלקן נפרדות (בתי ספר מסוג "מתחלף" ו"אחר") הוגדרו על פי שיעור הכיתות בבית הספר שהלימודים בהן נעשים בהפרדה: במצב שבו יותר ממחצית הכיתות היו מעורבות בית הספר נחשב כמעורב, ואילו במצב שבו פחות ממחצית הכיתות היו מעורבות בית הספר

111. מודל זה מתקיים בדרך כלל באזורים שבהם האוכלוסייה חצויה באורחות חייה הדתיים וביחסה להפרדה מגדרית, ולפיכך המודל מאפשר לתלמידים מרקע דתי שונה ללמוד ביחד באותו בית הספר. בחלק מהמקרים מדובר למעשה במסלולים פנימיים וייחודיים בתוך בית הספר.

112. לעתים מודל זה נוצר בשל היבטים תקציביים: כאשר ישנה כמות תלמידים גדולה, בית הספר מאפשר לעצמו להפריד כיתות, אך כאשר כמות התלמידים נמוכה, בית הספר בוחר שלא לעשות כך. הסבר אחר לתופעה זו עשוי להיות רצונם הספציפי של ההורים בכל שכבת גיל.

נחשב כנפרד. בהתאם לכך, ככלל, בתי ספר מסוג "מתחלף" שבהם לומדים לפחות עד כיתה ד' בכיתות מעורבות נספרו בחלוקה המצומצמת כבתי ספר מעורבים.¹¹³

בנוסף, במסגרת החינוך הממלכתי-דתי פועלים בתי ספר ייחודיים של חסידות חב"ד שבהם לומדים בעיקר ילדים ממשפחות של חסידי חב"ד, אם כי חלק מהמוסדות הללו פונים גם לציבורים רחבים יותר. כך, באופן יציב מהווים התלמידים בבתי הספר היסודיים של חב"ד לאורך שני העשורים האחרונים כ-7% מתלמידי בתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי.¹¹⁴ בבתי הספר של חב"ד נהוגה באופן כמעט מוחלט הפרדה מגדרית, כך שבשנת 2020 למדו 98.5% מהתלמידים בבתי ספר אלו בכיתות נפרדות.¹¹⁵ לאור העובדה שמדובר למעשה בקבוצה הנבדלת באופן מהותי מהחברה הדתית-לאומית בנושא הפרדה המגדרית, בחרתי להציג את הנתונים הכלליים על ההפרדה גם באופן שאינו כולל את בתי הספר של חב"ד.

נתוני השינוי במגמות ההפרדה המגדרית מבוססים על עיבודים שביצעתי לקובץ הכיתות של משרד החינוך (על השנים 2000-2020), שהתקבל מהמשרד כמענה לבקשת חופש מידע. נתוני הרקע החברתי-כלכלי וכן נתוני ההישגים הלימודיים והאקלים החברתי מבוססים על הצלבה בין קובץ הכיתות ובין קבצים שהופקו ממערכת "שקיפות בחינוך" של משרד החינוך.

6.1. הפרדה לפי כיתה

בכל שנה מבין השנים 2000-2020 למדו בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי בין 100,000 ל-145,000 תלמידים. בתרשים הבא מוצג שיעור התלמידים שלמדו בכיתות מעורבות בשנים אלו.¹¹⁶

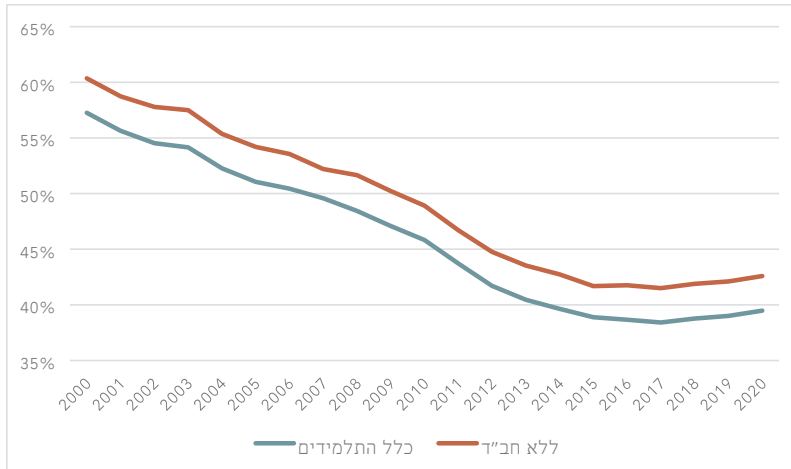
113. במקרים הבודדים שבהם היה שוויון החשבנו את בית הספר כמעורב.

114. כך למשל, בשנת 2020 פעלו במסגרת החינוך הממלכתי-דתי 45 בתי ספר המשויכים לחב"ד, שבהם למדו 10,964 תלמידים, שהיוו בשנה זו 7.5% מהתלמידים בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי. בשנת 2000 היוו התלמידים בבתי הספר של חב"ד 6.5% מהתלמידים בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי.

115. ראוי לציין כי בשנת 2000 למדו 88.5% מתלמידי בתי הספר של חב"ד בכיתות נפרדות.

116. ברמת ההגדרות, מטבע הדברים כיתה נפרדת היא כיתה שבה התלמידים שייכים כולם לאותו המגדר. עם זאת, נתוני משרד החינוך מציגים בכל שנה עשרות כיתות שבהן ישנן בנות רבות וכן אחד, או להפך, בנים רבים ובת אחת. בחלק מהמקרים הכיתות הללו מופיעות בבתי ספר שהינם בתי ספר לבנים בלבד או בתי ספר לבנות בלבד, ומכאן אפשר להניח כמעט בוודאות שישנה טעות בנתונים מכיוון שלא סביר שבבית ספר לבנים בלבד תלמד בת אחת בכל המוסד לצד מאות בנים, וכן להפך. בנוסף, גם ברמה העקרונית, במצב שבו אכן קיימת כיתה שבה ישנו ריבוי תלמידים ממגדר אחד ותלמיד בודד מהמגדר השני, נראה שקשה לכנות כיתה זו ככיתה מעורבת. בשל כך, במקרים אלו בחרתי להגדיר כיתה עם תלמיד בודד ממגדר אחד לצד ריבוי תלמידים מהמגדר השני ככיתה נפרדת. מכל מקום, בשל ההיקף הקטן של תופעה

תרשים 6.1: שיעור התלמידים הלומדים בכיתות מעורבות בבתי הספר היסודיים (א'-ו') בחינוך הממלכתי-דתי בשנים 2000-2020

ישנה ירידה הדרגתית לאורך השנים בכמות התלמידים הלומדים בכיתות מעורבות בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי: בשנת 2000 למדו 57.3% מהתלמידים בכיתות מעורבות, ושיעור זה הגיע למינימום בשנת 2017 אז למדו בכיתות מעורבות 38.4% מהתלמידים. משנת 2017 ועד שנת 2020 ניתן לראות שינוי מגמה ועלייה הדרגתית קלה בשיעור הלומדים בכיתות מעורבות, כך שבשנת 2020 למדו בכיתות מעורבות 39.5% מהתלמידים בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי.¹¹⁷ בחישוב מגמת הפרדה ללא בתי הספר של חב"ד עולה כי שיעור התלמידים הלומדים בכיתות מעורבות בשנת 2000 עמד על 60.4%, הגיע למינימום בשנת 2017, אז הוא עמד על 41.5%, ומאז הוא מצוי בעלייה הדרגתית, כך שבשנת 2020 למדו בכיתות מעורבות 42.6% מהתלמידים בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי ללא בתי ספר של חב"ד.

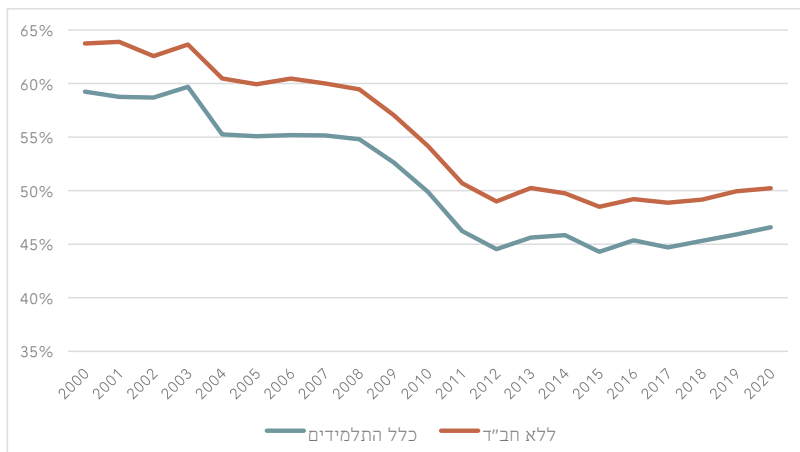
נתונים אלו מתייחסים לכלל התלמידים בבתי הספר היסודיים (א'-ו') בחינוך הממלכתי-דתי, אך בשל כך שבמקרים רבים תהליכי השינוי מהפרדה לעירוב מגדרי או להפך, נערכים בבתי ספר באופן הדרגתי כך שלא כל הכיתות משתנות בתוך שנה

זו בנתונים הגולמיים, אין לכך שום השפעה משמעותית על הנתונים הסופיים.

117. בחישוב הנתונים ללא תלמידי החינוך המיוחד ישנו שינוי קל של עשיריות האחוז כך שבשנת 2000 למדו 57% בכיתות מעורבות ובשנת 2020 למדו 39.1% בכיתות מעורבות.

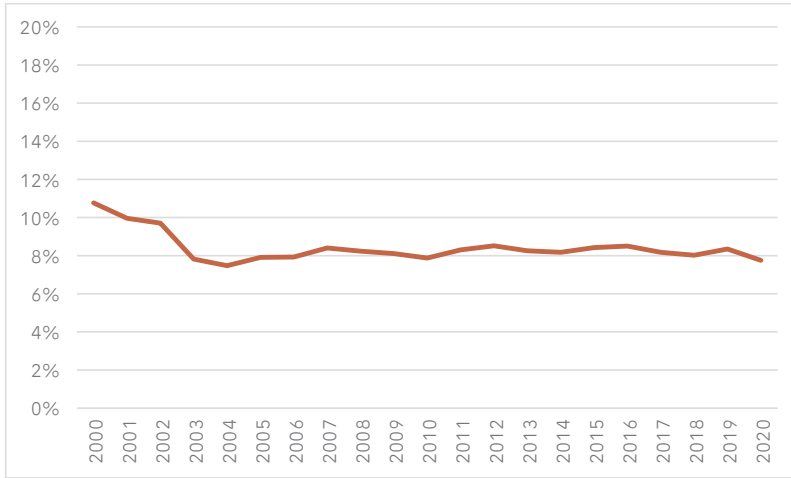
אחת, ישנה חשיבות לבחון את התהליכים לאורך השנים – ובפרט בשנים האחרונות – בכיתות א' בלבד, כפי שמוצג בתרשים הבא.

תרשים 6.2: שיעור התלמידים הלומדים בכיתות מעורבות בכיתה א' בחינוך הממלכתי-דתי בשנים 2000-2020

שינוי המגמה בכיתות א' התרחש מוקדם יותר. בלימת ההפרדה החלה בתחילת העשור הקודם, והעלייה בשיעור התלמידים הלומדים בכיתות מעורבות החלה בשנת 2015. כך, שיעור התלמידים הלומדים בכיתות מעורבות בכיתה א' בחינוך הממלכתי-דתי עמד בשנת 2000 על 59.2% ובשנת 2003 על 59.7%, אך עד שנת 2012 הוא ירד ל-44.5% ובשנת 2015 הוא הגיע למינימום של 44.3%. מנגד, מאז ועד לשנת 2020 ניתן לראות עלייה מתונה, כך ששיעור התלמידים הלומדים בכיתות מעורבות בכיתה א' בשנת 2020 עמד על 46.6%. בפילוח הנתונים ללא חב"ד בתי הספר של חב"ד עולה כי בשנת 2000 עמד שיעור התלמידים הלומדים בכיתות מעורבות על 63.7%, אחר כך ירד בהדרגה על למינימום של 48.5% בשנת 2015, ומאז הוא בעלייה מתונה ובשנת 2020 הוא עומד על 50.2%. באופן כללי, כאשר בוחנים את כיתות א' בלבד ניתן לראות שבעשור הקודם הייתה ירידה משמעותית בשיעור התלמידים הלומדים בכיתות מעורבות, אך בעשור האחרון לא הייתה ירידה, ולמעשה בחישוב הכולל של העשור אף הייתה עלייה קלה. בתרשים הבא מוצג שיעור התלמידים בבתי הספר העל-יסודיים בחינוך הממלכתי-דתי הלומדים בכיתות מעורבות בשנים 2000-2020.

תרשים 6.3: שיעור התלמידים הלומדים בכיתות מעורבות בחינוך העל-יסודי (ז'-י"ב) הממלכתי-דתי בשנים 2000-2020

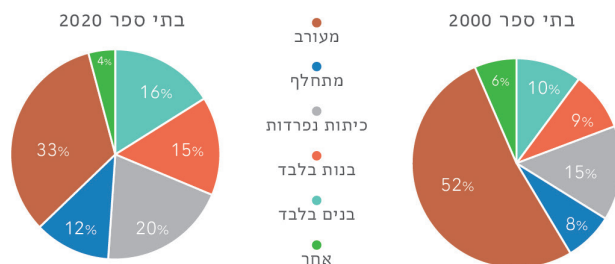
שיעור התלמידים הלומדים בכיתות מעורבות בחינוך העל-יסודי הממלכתי-דתי הנו זניח ביותר. בשנת 2000 הוא עמד על 10.7% והוא ירד עד ל-7.5% בשנת 2004. מאז ועד היום שיעור זה נשאר יציב לאורך השנים ובשנת 2020 הוא עמד על 7.8%. בחישוב הנתונים ללא תלמידי החינוך המיוחד שיעור התלמידים בבתי הספר העל-יסודיים בחינוך הממלכתי-דתי הלומדים בכיתות מעורבות עומד על 7.3%. הדבר מלמד כי תופעת העירוב המגדרי בבתי הספר העל-יסודיים בחינוך הממלכתי-דתי היא תופעה זניחה ושולית באופן יחסי, והמחלוקת בחברה הדתית-לאומית על הלימודים בהפרדה מגדרית במוסדות החינוך רלוונטית כיום לחינוך היסודי בלבד.

6.2. הפרדה לפי בתי ספר

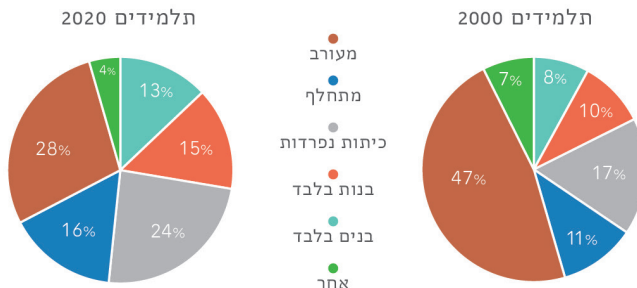
על מנת לעמוד על השינויים לאורך השנים בין הסוגים השונים של בתי הספר מוצגת

בשני התרשימים הבאים החלוקה של המוסדות השונים ושל התלמידים בין המוסדות השנים, ¹¹⁸ בהשוואה בין שנת 2000 לשנת 2020. ¹¹⁹

תרשים 6.4: בתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי בשנים 2000 ו-2020, לפי סוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מפורט)

תרשים 6.5: תלמידים בכתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי בשנים 2000 ו-2020, לפי סוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מפורט)

118. חשוב לציין שישנם מקרים חריגים שבהם כל הכיתות בבית הספר מעורבות, אך רק כיתה אחת נפרדת, או שכל הכיתות בבית הספר נפרדות ורק כיתה אחת מעורבת. במחקר זה בחרתי שלא לשנות את הגדרת הסטטוס של בית הספר בעקבות חריגה בודדת בכיתה מסוימת. כך יוצא שישנה כמות מועטה ביותר של תלמידים הלומדים בכיתות נפרדות אך נמצאים בבית ספר מעורב, וכן להפך – ישנה כמות מועטה של תלמידים הלומדים בכיתות מעורבות אך נמצאים בבית ספר נפרד. מכל מקום, לתופעה חריגה זו אין כמובן כל השפעה סטטיסטית משמעותית על הנתונים הכלליים שאציג להלן.

119. בתרשימים אלו אין התייחסות למוסדות החינוך המיוחד מכיוון שסוגיית הפרדה אינה משמעותית בהן. במרבית מוסדות אלו אין מודל אחיד להפרדה בין הכיתות. עם זאת, תלמידי חינוך מיוחד הלומדים בבתי ספר המשלבים בין תלמידי חינוך מיוחד לתלמידים אחרים נכללים בנתוני התלמידים, אך לא חושבו לצורך הגדרתו של בית הספר בשל ריבוי מקרים שבהם בכיתות החינוך המיוחד לא מתנהלת הפרדה מגדרית בהתאם למודל הבית ספרי.

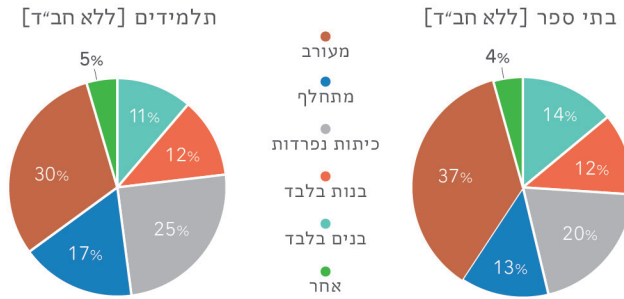
בעוד שבשנת 2000 52% מבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי היו מסוג "מעורב" (כל הכיתות מעורבות), בשנת 2020 רק 33% מהמוסדות היו מסוג זה. מנגד, ישנה עלייה בשיעור של כל סוגי בתי הספר האחרים ובפרט בתי ספר מסוג "בנים בלבד" ו"בנות בלבד" שבשנת 2000 היוו ביחד 19% מבתי הספר בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי, ואילו בשנת 2020 הם מהווים 30% מבתי הספר. בחינת הנתונים לפי מספר התלמידים מלמדת שבתי ספר מסוג "מעורב" ו"בנים בלבד" הם בתי ספר קטנים יותר באופן יחסי, ולכן שיעור התלמידים בהם מכלל התלמידים בחינוך הממלכתי-דתי נמוך יותר משיעור המוסדות הללו בקרב בתי הספר, ומנגד בתי ספר מסוג "מתחלף" מהווים 12% מהמוסדות, אך לומדים בהם 16% מהתלמידים, ובתי ספר מסוג "כיתות נפרדות" מהווים 20% מהמוסדות, אך לומדים בהם 24% מהתלמידים.

ממצא מעניין נוסף הוא שבאופן קבוע בבתי ספר לבנות בלבד ישנו שיעור גבוה יותר של תלמידים מאשר בבתי הספר לבנים בלבד. בשנת 2020 למדו 15% מכלל התלמידים (בנים ובנות) בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי בבתי ספר לבנות ואילו בבתי הספר לבנים למדו 13%. באופן כללי, בכיתות מעורבות ישנו שיעור מעט גבוה יותר של בנים: כך, בשנת 2020 בנים היוו 51.6% מהתלמידים הלומדים בכיתות מעורבות לעומת 49% מהתלמידים הלומדים בכיתות נפרדות. הדבר מעט מפתיע מכיוון שהציפייה היא שיהיה שוויון. ככל הנראה, הדבר מהווה ביטוי לתפיסה רוחת לפיה לבנים עדיף ללמוד ביחד עם בנות (הנחשבות כגורם המאזן את הבנים), בעוד לבנות עדיף ללמוד בנפרד, על מנת שלא להיות מושפעות מהבנים.¹²⁰

בתי הספר של חב"ד הם ברובם בתי ספר מסוג "בנים בלבד" ו"בנות בלבד" לצד כמה בתי ספר מסוג "כיתות נפרדות". לפיכך, בתרשים הבא מוצגים נתוני התפלגות בתי הספר והתלמידים בשנת 2020 ללא בתי הספר של חב"ד.

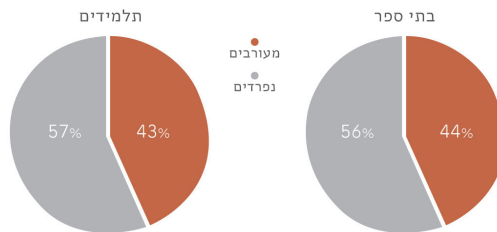
120. מבחינה מחקרית ישנם מחקרים רבים שעסקו בשאלת ההשפעות של הפרדה מגדרית על בנים ובנות, וקשה להצביע על מסקנות אחידות. יש מחקרים שטענו כי ההפרדה משפיעה לטובה על בנים בפרמטרים מסוימים לעומת השפעה שלילית על הבנות, אך כאמור ישנם גם מחקרים אחרים. לסקירה בנושא זה ראו: עציון ושילה-ליון, 2020.

תרשים 6.6: בתי ספר ותלמידים בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי ללא בבתי הספר של חב"ד בשנת 2020, לפי סוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מפורט)

כאמור, ניתן להציג את הנתונים גם בחלוקה מצומצמת של שתי קטגוריות: בתי ספר מעורבים ובתי ספר נפרדים. בתרשים הבא מוצגים נתוני התפלגות בתי הספר והתלמידים בשנת 2020 בחלוקה זו.

תרשים 6.7: בתי ספר ותלמידים בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי בשנת 2020, לפי סוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מצומצם)

ישנם 256 בתי ספר יסודיים נפרדים בחינוך הממלכתי-דתי לעומת 204 מעורבים, כך שבתי הספר הנפרדים מהווים 56%. בחינת שיעור התלמידים מלמדת שבבתי הספר הנפרדים לומדים 57% מהתלמידים בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי.

6.3. הפרדה מגדרית ורמה חברתית-כלכלית

מספר מחקרים קודמים הצביעו על כך שבחינת המתאם בין הפרדה מגדרית ובין היקף התלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך מלמדת על פערים בקליטת אוכלוסיות חלשות בין בתי ספר מעורבים ובתי ספר נפרדים.¹²¹ תוצאות דומות עולות גם מניתוח הנתונים העדכניים, כפי שאציג להלן.

בלוח הבא מוצגים נתונים על הקשר שבין עשירון הטיפוח של בתי הספר (עשירון 1 הוא הגבוה ביותר ו-10 הוא הנמוך ביותר) לבין סוג ההפרדה המגדרית בבית הספר בשנת 2018.¹²²

לוח 6.1: התפלגות חברתית-כלכלית לפי עשירון טיפוח של בתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי בשנת 2018, לפי סוג הפרדה מגדרית בבית הספר

מפורט	מצומצם							
	אחר	בנות בלבד	בנים בלבד	כיתות נפרדות	מתחלף	מעורב	בתי ספר נפרדים	בתי ספר מעורבים
עשירון טיפוח ממוצע (משוקלל)	5.61	3.84	4.12	4.23	3.38	5.02	4.22	4.41
התפלגות התלמידים בין בתי הספר	4.2%	13.3%	14.5%	24.3%	15.8%	27.9%	57.5%	42.5%
התפלגות תלמידים בבתי ספר מרקע חברתי-כלכלי נמוך (8-10)	6.0%	4.0%	8.8%	11.2%	9.3%	60.7%	31.8%	68.2%
התפלגות תלמידים בבתי ספר מרקע חברתי-כלכלי בינוני (4-7)	5.1%	13.2%	15.0%	27.4%	12.7%	26.5%	63.5%	36.5%
התפלגות תלמידים בבתי ספר מרקע חברתי-כלכלי גבוה (1-3)	2.7%	15.4%	14.9%	22.7%	21.2%	23.1%	54.9%	45.1%

ראשית, בחינת הממוצע המשוקלל¹²³ של עשירון הטיפוח מלמדת כי לפי החלוקה המצומצמת בבתי ספר מעורבים התלמידים הם בממוצע מרקע חברתי-כלכלי נמוך יותר, אך בפער לא משמעותי. בחלוקה המפורטת ניתן לראות שבתי ספר מסוג "מעורב" הם בתי הספר שבהם התלמידים הם מהרקע החברתי-כלכלי הנמוך ביותר בממוצע, ואילו בבתי הספר מסוג "מתחלף" לומדים התלמידים מהרקע החברתי-כלכלי הגבוה ביותר. בתווך נמצאים בתי הספר הנפרדים לסוגיהם השונים, כך שבבתי הספר לבנים

121. ראו: שיר, 2014; הראל בן שחר וברגר, 2018.

122. הנתונים מוצגים על שנת 2018 מכיוון שנתוני העשירונים הזמינים העדכניים ביותר הם משנה זו.

123. בממוצע משוקלל הכוונה היא שכל בית ספר נחשב לצורך הממוצע בהתאם למספר התלמידים הלומדים בו.

או לבנות בלבד התלמידים הם בממוצע מרקע חברתי-כלכלי גבוה יותר מאשר בבתי ספר מסוג "כיתות נפרדות".

שנית, בחינת ההתפלגות של בתי הספר לפי הרמה החברתית-כלכלית של התלמידים מצביעה על מגמה מעניינת: התפלגות התלמידים מרקע חברתי-כלכלי גבוה בין המוסדות קרובה במידה רבה לשיעור היחסי של בתי הספר מכל סוג מבין בתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי, אם כי בבתי ספר מסוג "מעורב" ישנם פחות תלמידים מרקע גבוה באופן יחסי לשיעור המוסדות המעורבים. מנגד, התפלגות התלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך בין המוסדות מלמדת שתלמידים אלו כמעט ואינם נקלטים בבתי ספר לבנים או לבנות בלבד: כך, התלמידים בבתי ספר לבנים ולבנות בלבד מהווים (ביחד) 27.8% מהתלמידים בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי, אך הם קולטים רק 12.8% מהתלמידים בבתי ספר מרקע חברתי-כלכלי נמוך. גם בבתי ספר מסוג "כיתות נפרדות" ישנו פער משמעותי בנושא זה כך שהתלמידים בהם מהווים 24.3% מהתלמידים בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי, אך רק 11.2% מהתלמידים בבתי ספר מרקע חברתי-כלכלי נמוך. מנגד, בבתי ספר מסוג "מעורב" לומדים 27.9% מכלל התלמידים, אך 60.7% מהתלמידים בבתי ספר מרקע חברתי-כלכלי נמוך. במבט רחב יותר, על פי נתוני החלוקה המצומצמת בבתי הספר הנפרדים לומדים 57.5% מהתלמידים בחינוך העל-יסודי, אך רק 31.8% מהתלמידים בבתי ספר מרקע חברתי-כלכלי נמוך.

המשמעות של הנתונים הללו היא שבבתי ספר נפרדים, ובפרט בתי ספר לבנים או לבנות בלבד, ישנו שיעור נמוך של קליטת תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך לעומת בתי ספר מעורבים.¹²⁴ בכדי לבחון האם נתונים אלו הולמים את המיקום הגיאוגרפי של בתי הספר מוצגת בלוח הבא ההתפלגות של בתי הספר לפי הדירוג החברתי-כלכלי של הרשות המקומית שבה מצוי בית הספר. חשוב לציין שהדירוג החברתי-כלכלי של הרשויות המקומיות של הלמ"ס ממקם את הרשויות על סקאלה שבין 1 ל-10, אך בשונה מעשירון הטיפוח, בדירוג זה 10 הוא הדירוג הגבוה ביותר ואילו 1 הוא הדירוג הנמוך ביותר.

124. הנתונים המוצגים הם לפי הרמה החברתית-כלכלית של בית הספר (הכוללת את כל התלמידים ביחד) מבלי להתייחס לרמה החברתית-כלכלית כל תלמיד בנפרד, אך מחקרו של שיר, 2014, העלה ממצאים דומים גם בבחינת התלמיד הבודד.

לוח 6.2: התפלגות חברתית-כלכלית של בתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי בשנת 2018, לפי דירוג רשותי של הלמ"ס וסוג הפרדה מגדרית בבית הספר

מצומצם							מצומצם		
אחר	בנות בלבד	בנים בלבד	כיתות נפרדות	מתחלף	מעורב	בתי ספר נפרדים	בתי ספר מעורבים		
5.61	4.46	4.57	5.28	6.07	5.79	4.90	5.95	דירוג חברתי-כלכלי רשותי ממוצע (משוקלל)	
4.2%	13.3%	14.5%	24.3%	15.8%	27.9%	57.5%	42.5%	התפלגות כלל התלמידים בבתי הספר	
2.0%	24.6%	26.5%	19.7%	9.5%	17.6%	77.1%	22.9%	התפלגות התלמידים ברשויות בדירוג חברתי-כלכלי נמוך (1-3)	
5.3%	12.1%	12.6%	27.6%	15.3%	27.0%	58.0%	42.0%	התפלגות בתי ספר ברשויות בדירוג חברתי-כלכלי בינוני (4-7)	
2.5%	2.9%	5.9%	15.4%	26.7%	46.6%	27.6%	72.4%	התפלגות בתי ספר ברשויות בדירוג חברתי-כלכלי גבוה (8-10)	

התמונה העולה מלוח זה מלמדת כי על אף שבתי ספר לבנים ולבנות בלבד ממעטים לקלוט אוכלוסיות מרקע חברתי-כלכלי נמוך, הם ממוקמים (בממוצע) דווקא ברשויות המקומיות בדירוג החברתי-כלכלי הנמוך ביותר, ובפער משמעותי משאר סוגי בתי הספר ובפרט מבתי ספר מסוג "מעורב" ו"מתחלף": הממוצע של הדירוג החברתי-כלכלי הרשותי של בתי ספר אלו הוא 4.57 בבתי ספר לבנות ו-4.46 בבתי ספר לבנים, לעומת 5.79 בבתי ספר מסוג "מעורב" ו-5.96 בבתי ספר מסוג "מתחלף". כמו כן, השיעור היחסי של התלמידים בבתי ספר לבנים או לבנות (ביחד) עומד על 27.8%, אך מבין התלמידים הלומדים בבתי ספר המצויים ברשויות בדירוג חברתי-כלכלי גבוה השיעור היחסי שלהם הוא 8.8% בלבד, ומנגד, מבין התלמידים הלומדים בבתי הספר המצויים ברשויות בדירוג חברתי-כלכלי נמוך השיעור היחסי שלהם הוא 51.1%. לעומת זאת, על אף שבתי הספר מסוג "מעורב" ממוקמים ברשויות בדירוג חברתי-כלכלי גבוה באופן יחסי, הם קולטים שיעור גבוה באופן יחסי של תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך. בבתי ספר מסוג "מתחלף" לומדים בממוצע תלמידים מרקע חברתי-כלכלי גבוה יחסי, אך הדבר מתואם עם הדירוג החברתי-כלכלי הגבוה של הרשויות שבהן ממוקמים בתי ספר אלו.

המשמעות של הנתונים הללו היא שישנו פער משמעותי בין הפרופיל החברתי-כלכלי הגבוה יחסית של תלמידים בבתי ספר לבנים ולבנות בלבד לבין הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה באזור הגאוגרפי של בתי ספר אלו, ומנגד ישנו פער בין הפרופיל החברתי-כלכלי הנמוך יחסית של תלמידים בבתי ספר מסוג "מעורב" לבין

הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה באזור הגאוגרפי של בתי ספר אלו. אמנם נתונים אלו מוצגים רק לפי הדירוג החברתי-כלכלי של הרשות המקומית, אך מחקר אקדמי מעמיק יותר שנערך על ידי ד"ר תמי הראל בן שחר ואייל ברגר ובחן את נתוני ההפרדה המגדרית בשנים 2012-2013 מצא כי גם ברמת האזור הגאוגרפי בתוך הרשות המקומית מאפייני התלמידים בבתי ספר נפרדים פחות הולמים את הרכב האוכלוסייה המקומית, כך שעל אף שבתי ספר נפרדים נפוצים יותר באזורים חלשים מבחינה חברתית-כלכלית, הרכב האוכלוסייה בהם חזק יותר. הראל בן שחר וברגר אף מצאו כי בתי ספר נפרדים קמו בשנים האחרונות בעיקר באזורים גאוגרפיים חלשים יחסית, וכאמור התלמידים בבתי ספר אלו אינם משקפים את הפרופיל החברתי-כלכלי הסטנדרטי באזורים אלו. ככלל, נמצא במחקר זה כי שיעור התלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך בבתי ספר מעורבים ("מעורב" ו"מתחלף") עמד על 26% לעומת 11.6% בבתי ספר נפרדים ("כיתות נפרדות", "בנים בלבד" ו"בנות בלבד").¹²⁵

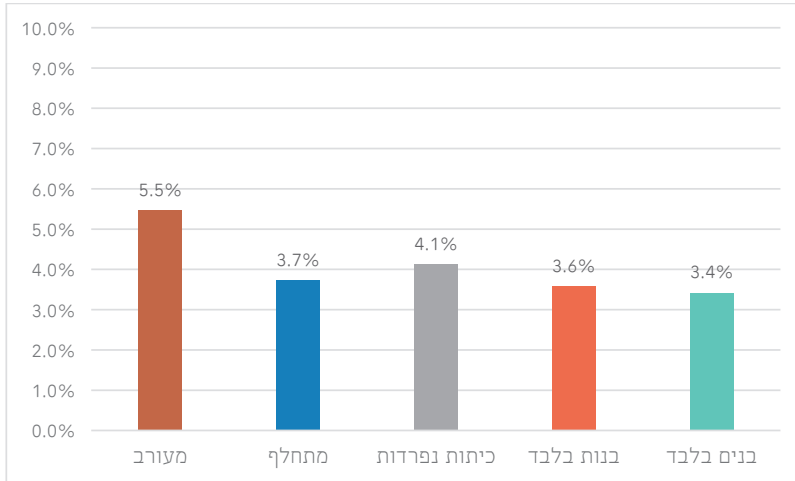
הפערים בקליטת אוכלוסיות מרקע חברתי-כלכלי נמוך בין בתי ספר לבנים ולבנות בלבד ובין שאר בתי הספר באים לידי ביטוי גם בקליטת תלמידים עולים ותלמידי חינוך מיוחד. בתרשימים הבאים מוצגים נתונים עדכניים בשני נושאים אלו.¹²⁶ בשל כך שהבנים מהווים רוב ברור בקרב תלמידי חינוך מיוחד, בתרשים העוסק בנושא זה התייחסתי לבתי ספר לבנים ולבתי ספר לבנות בידד.¹²⁷

125. הראל בן שחר וברגר, 2018.

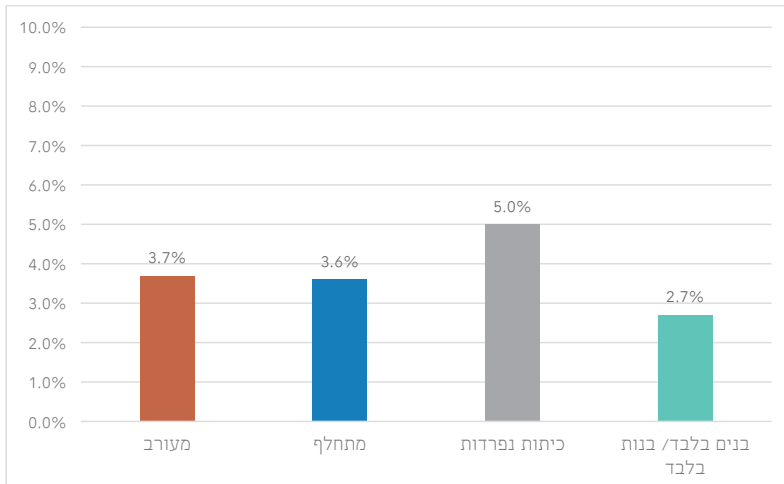
126. נתוני התלמידים העולים זמינים רק לשנת 2018. נתוני תלמידי החינוך המיוחד זמינים לשנת 2020.

127. חשוב להדגיש כי נתוני תלמידי החינוך המיוחד מתייחסים רק לתלמידי חינוך מיוחד המשתלבים בבתי ספר רגילים ולא לבתי ספר ייחודיים לתלמידי החינוך המיוחד.

תרשים 6.8: שיעור התלמידים העולים בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי בשנת 2018, לפי סוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מפורט)

תרשים 6.9: שיעור תלמידי החינוך המיוחד בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי בשנת 2020, לפי סוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מפורט)

השיעור של תלמידים עולים בבית הספר גבוה יותר ככל שבית הספר מעורב יותר.

כך, בעוד שבבתי ספר לבנים ולבנות בלבד ישנו שיעור של 3.4% ו-3.6% תלמידים עולים (בהתאמה), וביחד שיעור של 3.5%, בבתי ספר מסוג "מעורב" ישנו שיעור של 5.5% תלמידים עולים, כך ששיעור התלמידים העולים הממוצע בבתי ספר מסוג זה גבוה ב-57%. באופן ספציפי יותר נמצא בעבר במחקר של בנק ישראל ששיעור העולים מארצות הברית דווקא גבוה בהרבה בבתי ספר לבנים ולבנות בלבד – 4.6% לעומת 2% בבתי ספר מסוג "מעורב" – וכן ששיעור העולים מצרפת גם כן נמוך יותר בבתי ספר מסוג "מעורב". אם כן, השיעור הגבוה במיוחד של עולים בבתי ספר מסוג "מעורב" נובע מהשיעור הגבוה של עולים ממוצא אתיופי ומברית המועצות בבתי ספר אלו.¹²⁸

באשר לתלמידי החינוך המיוחד המגמה מורכבת יותר: השיעור הגבוה ביותר של תלמידי חינוך מיוחד מצוי דווקא בבתי ספר מסוג "כיתות נפרדות" (5%), לאחר מכן בבתי ספר מסוג "מעורב" ו"מתחלף" (3.7% ו-3.6% בהתאמה), והשיעור הנמוך ביותר מצוי בבתי ספר לבנים ולבנות בלבד (2.7%).¹²⁹

6.4. הפרדה מגדרית והישגים לימודיים

בסעיף זה אבקש להשוות בתוך בתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי בין ההישגים בבחינות המיצ"ב של תלמידים הלומדים במסגרות מעורבות לבין הישגיהם של תלמידים הלומדים במסגרות נפרדות. בתי ספר מעורבים נבדלים מבתי ספר נפרדים בשלושה היבטים מערכתיים שונים שעשויה להיות להם השפעה על ההישגים הלימודיים של התלמידים:

1. **הפרדה בין המינים:** לסוג הפרדה המגדרית בבית הספר עשויה להיות השפעה על הישגי הבנים או הבנות מכיוון שיייתכן שלימודים בהפרדה מגדרית מיטיבים או מרעים עם איכות הלימודים. ישנה ספרות מחקר אקדמית ברחבי עולם שבחנה את הנושא והממצאים אינם חד-משמעיים.¹³⁰

2. **תפיסת עולם דתית:** החלוקה בין בתי ספר מעורבים ובתי ספר נפרדים בחינוך הממלכתי-דתי איננה חלוקה אקראית אלא היא מבטאת בדרך כלל גם תפיסת עולם דתית שונה. רמה גבוהה של הפרדה מגדרית בבית הספר מזוהה בדרך כלל עם תפיסת עולם הנחשבת לתורנית יותר, והדבר עשוי להתבטא גם במעמד שונה הניתן ללימודי החול, הן ברמה הבית-ספרית והן ברמת המשפחה והתמיכה הביתית בלימודים אלו.

¹²⁸ ראו: שיר, 2014, עמ' 20. ראו על כך גם אצל ברגר, 2015, עמ' 117.

¹²⁹ למעשה, בבתי ספר לבנים בלבד השיעור הוא 3.4% ובבתי ספר לבנות בלבד השיעור הוא 2.1%.

¹³⁰ עציון ושילה-לוי, 2020.

3. רקע חברתי-כלכלי: הישגים לימודיים מתואמים בדרך כלל עם הרקע החברתי-כלכלי של התלמידים. כפי שהראיתי לעיל, בתי ספר מעורבים קולטים באופן יחסי שיעור גבוה יותר של תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך לעומת בתי ספר נפרדים. לפיכך, יש לבחון עד כמה ההבדלים בהישגים בין בתי ספר מעורבים ונפרדים מושפעים מהרקע החברתי-כלכלי של התלמידים.

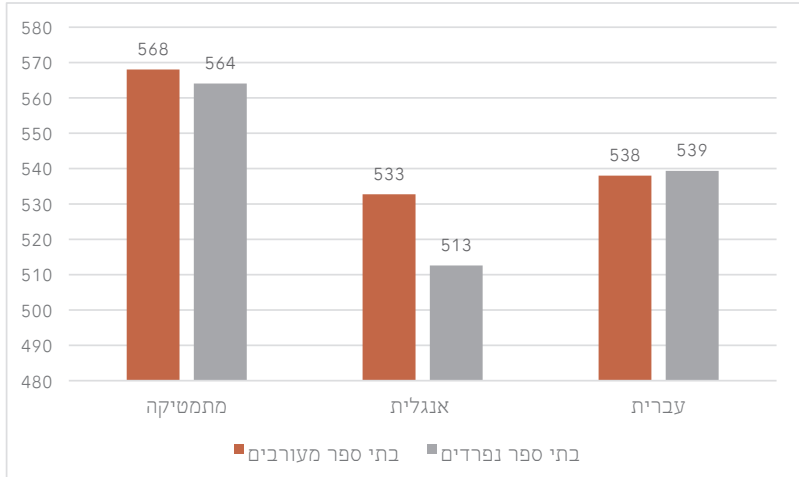
בנתונים שיוצגו להלן ישנה אפשרות לנטרל במידה רבה את ההשפעה של המרכיב החברתי-כלכלי לאור הנתונים הקיימים על מצבו החברתי-כלכלי של כל תלמיד, אך אין אפשרות להבדיל בין ההשפעה של ההפרדה בין המינים לבין ההשפעה של תפיסת העולם הדתית על ההישגים הלימודיים, שכן לא קיימים נתונים זמינים המאפשרים להציג בצורה כמותית את רמת ה"תורניות" של כל תלמיד ואף לא את זו של בתי הספר.

כפי שניתחתי בהרחבה בפרק 4, תלמידי בתי הספר היסודיים ברחבי הארץ נבחנו בכל שנה בבחינות המיצ"ב במתמטיקה, אנגלית ועברית. הבחינות עברו שינויים במהלך השנים, ולאחר שהוקפאו בשנת תשע"ד, החל משנת תשע"ה הן נערכות כך שבכל שנה שליש מבתי הספר ניגשים אליהן, ולכן על מנת להציג תמונה מלאה של כלל בתי הספר בחינוך הממלכתי-דתי יש לבחון במשותף את הנתונים של שלוש שנים רצופות. סולם המיצ"ב הרב-שנתי נקבע כך שבשנת הבסיס הציון הממוצע של כל תחום דעת, בכל דרגת כיתה, היה 500, וסטיית התקן – 100. מכיוון שהציונים מכולים מדי שנה ומדווחים על סולם רב-שנתי זה, ניתן להשוות בין נתוני השנים השונות. משרד החינוך העלה לאתר "שקיפות בחינוך" מאגרי נתונים הכוללים את נתוני הבחינות ברמה מוסדית עבור השנים תשע"ה-תשע"ז (2015-2017), אך נתוני תשע"ח לא פורסמו בשל חשדות לתרמית מצד מנהלי בתי הספר. לפיכך אתמקד להלן בהצגת נתוני השנים תשע"ה-תשע"ז שכל אחד מבתי הספר בחינוך הממלכתי-דתי נבחן באחת מהן. הנתונים מציגים לגבי כל בית ספר את מספר התלמידים שנבחנו ואת מספר התלמידים שלא נבחנו, ובכך מאפשרים להציג תמונת מבט מדויקת על הישגי התלמידים לפי סוג ההפרדה המגדרית בבית הספר.

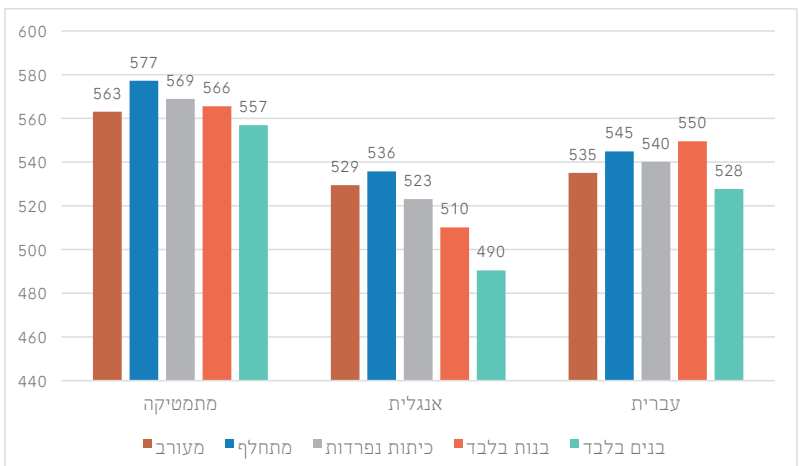
הנתונים כוללים את רובם המוחלט של בתי הספר והתלמידים בחינוך היסודי בשנים תשע"ה-תשע"ז. ישנם מספר מקרים בודדים וחריגים שבהם היו בבית הספר פחות מעשרה תלמידים בכיתה ה' ובמקרים אלו לא פורסמו נתונים. כמו כן, ישנם שבעה בתי ספר לבנים (של חב"ד או תלמודי תורה ציוניים) שבהם התלמידים לא ניגשו לבחינות המיצ"ב באנגלית על אף שהם ניגשו לבחינות אחרות, ועוד שלושה בתי ספר לבנים שבהם שיעור הנבחים באנגלית היה נמוך לעומת מקצועות אחרים ולפיכך לא פורסמו לגביהם נתונים. ניתן להניח שהדבר נובע מעמדה עקרונית ביחס ללימודי אנגלית בבתי הספר הללו. באשר לשיעור המשתתפים בבחינות השונות בבתי הספר שבהם ניגשו למבחנים, הרי שאין הבדל גדול בין הסוגים השונים של הפרדה מגדרית בבתי הספר, והוא עומד על כ-90% בסוגים השונים, והדבר מלמד שהנתונים הינם ברי השוואה.

בתרשימים הבאים מוצגים הציונים הממוצעים של התלמידים בתחומים השנים, לפי שתי צורות החלוקה של בתי הספר לסוגים שונים של הפרדה מגדרית.

תרשים 6.10: הציון הממוצע של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי בבחינות המיצ"ב בכיתות ה', בשנים תשע"ה-תשע"ז, לפי סוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מצומצם)

תרשים 6.11: הציון הממוצע של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי בבחינות המיצ"ב בכיתות ה', בשנים תשע"ה-תשע"ז, לפי סוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מפורט)

בתרשים הראשון מוצגת התמונה הכללית על פי חלוקת בתי הספר לשתי קטגוריות בלבד: מעורבים ונפרדים. בבתי ספר מעורבים ישנו יתרון משמעותי של 20 נקודות באנגלית (533 לעומת 513), יתרון קל במתמטיקה (568 לעומת 564) וציון כמעט זהה בעברית (538 לעומת 539). בחינה מפורטת יותר של סוגי ההפרדה המגדרית בבתי ספר מלמדת שהתלמידים בבתי ספר מסוג "מתחלף" מגיעים במתמטיקה ואנגלית להישגים הגבוהים ביותר, ובעברית הם מקבלים ציון נמוך יותר רק מבתי ספר לבנות בלבד (ככל הנראה בשל היתרון המובהק של בנות במקצוע זה). מנגד, בכל התחומים התלמידים מבתי הספר לבנים בלבד מקבלים את הציונים הנמוכים ביותר, אך בעוד שבמתמטיקה מדובר בפער זניח למדי ובעברית הפער אינו משמעותי, בתחום האנגלית הפער הוא רחב. ככלל, התלמידים בבתי הספר מסוג "מעורב" מגיעים להישגים גבוהים מהתלמידים בבתי הספר הנפרדים השונים באנגלית, אך במתמטיקה ועברית הישגיהם נמוכים במעט מהישגי התלמידים בבתי ספר מסוג "כיתות נפרדות" ובתי ספר לבנות בלבד.

כאמור, כיוון שהמאפיינים החברתיים-כלכליים אינם דומים בין סוגי בתי הספר השונים ישנה חשיבות לבחון את הנתונים לאור הרקע החברתי-כלכלי של התלמידים. נתוני משרד החינוך מאפשרים לעשות זאת בשתי דרכים. ראשית, על פי הסיווג של בתי ספר לרקע חברתי-כלכלי נמוך (עשירונים 8-10), בינוני (עשירונים 4-7) וגבוה (עשירונים 1-3), ניתן להשוות בין הממוצע של תלמידים מקבוצות רקע חברתי-כלכלי שונות בכל אחד מסוגי ההפרדה.¹³¹ שנית, המשרד מפרסם לגבי כל בית ספר בכל מקצוע את הציון הממוצע של בתי הספר הדומים לו מבחינת הרקע החברתי-כלכלי. הפילוח נעשה על בסיס הרקע החברתי-כלכלי של התלמידים הנבחנו בלבד (רק מכיתות ה', ולא כולל אלו שלא נבחנו). מכיוון שלעיתים הנבחנו באותו בית הספר במקצועות השונים אינם זהים, ייתכן שבבית ספר ספציפי התלמידים הנבחנו יקבלו דירוג חברתי-כלכלי שונה במקצועות שונים, ובהתאם לכך גם ציון שונה של קבוצת הדומים. חישוב הציון של קבוצת הדומים בכל אחד מהסוגים השונים של בתי ספר מבחינת הפרדה מגדרית, באופן המשקלל את מספר התלמידים היחסי שנבחו מכל בית ספר, מאפשר להציג את הציונים של כל סוג של הפרדה מגדרית אל מול הציון של קבוצת הדומים לו מבחינת רקע חברתי-כלכלי. בלוח הבא מוצגים הנתונים על פי צורת חישוב זו של השוואה בין הציון הממוצע שהתקבל בפועל על ידי התלמידים ובין הציון של קבוצת הדומים, לפי סוג ההפרדה המגדרית בבית הספר.

131. הדבר נעשה כמובן באופן שכל בית ספר מקבל את המשקל היחסי שלו לפי מספר התלמידים שנבחנו בו.

לוח 6.3: הציון הממוצע והציון של קבוצת הדומים מבחינת רקע חברתי-כלכלי של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי בבחינות המיצ"ב במתמטיקה, אנגלית ועברית בכיתות ה', בשנים תשע"ה-תשע"ז, לפי סוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מצומצם ומפורט)

עברית		אנגלית		מתמטיקה			
				ציון	ציון קבוצת הדומים		
521	538	532	533	544	568	בתי ספר מעורבים	מצומצם
529	539	531	513	553	564	בתי ספר נפרדים	
512	535	529	529	532	563	מעורב	מפורט
540	545	540	536	568	577	מתחלף	
534	540	531	523	560	569	כיתות נפרדות	
530	550	531	510	546	566	בנות בלבד	
517	528	532	490	543	557	בנים בלבד	

ניתוח נתוני החלוקה המצומצמת מלמד כי העדיפות של בתי הספר המעורבים מתחזקת לאור ההשוואה לפי רקע חברתי-כלכלי. בתחום המתמטיקה הציון של תלמידי בתי הספר המעורבים גבוה ב-4 נקודות, על אף שמבחינת הרקע החברתי-כלכלי הציון שלהם היה אמור להיות נמוך ב-9 נקודות. בתחום העברית הציון של תלמידי בתי הספר הנפרדים גבוה בנקודה, אך מבחינת הרקע החברתי-כלכלי הציון שלהם היה אמור להיות גבוה ב-8 נקודות. בתחום האנגלית הציון של תלמידי בתי הספר המעורבים גבוה בנקודה מהציון של קבוצת הדומים, ואילו בקרב בתי הספר הנפרדים הציון נמוך ב-18 נקודות מקבוצת הדומים.¹³²

ניתוח נתוני החלוקה המפורטת מלמד כי באופן יחסי לרקע החברתי-כלכלי, התלמידים בבתי הספר מסוג "מעורב" מגיעים להישגים הגבוהים ביותר בחינוך הממלכתי-דתי בכל המקצועות: התלמידים בבתי הספר הללו הגיעו לציון הגבוה ב-31 נקודות מקבוצת הדומים להם במתמטיקה; בעברית הם הגיעו לציון הגבוה ב-23 נקודות מקבוצת הדומים; ובאנגלית הם הגיעו לציון זהה לקבוצת הדומים, בעוד שאר בתי הספר בחינוך הממלכתי-דתי השיגו ציונים נמוכים מקבוצת הדומים להם.

בבתי הספר לבנים או לבנות בלבד ניתן לראות מגמה מעורבת: בתחום המתמטיקה ובתחום העברית הם מגיעים להישגים גבוהים יותר של בין 10 ל-20 נקודות יותר

132. בתחום האנגלית, באופן מעניין, הציון של קבוצת הדומים זהה בבתי ספר מעורבים ונפרדים, והדבר נובע ככל הנראה מהעובדה שהזכרה לעיל שישנם 10 בתי ספר לבנים שלא נבחנו בתחום זה או שנבחנו בשיעור נמוך מאוד, וכנראה היה מדובר בבתי ספר עם תלמידים מרקע חברתי-כלכלי גבוה באופן יחסי.

מאשר קבוצת הדומים להם, ובפרט בתי הספר לבנות. לעומת זאת, בתחום האנגלית בתי ספר אלו מגיעים לציונים נמוכים באופן ניכר מאשר קבוצת הדומים: 21 נקודות פחות בבתי ספר לבנות ו-42 נקודות פחות בבתי ספר לבנים. על רקע העובדה שב-10 בתי ספר לבנים התלמידים לא ניגשו כלל לבחינת המיצ"ב באנגלית או שנבחנו בשיעור נמוך ולפיכך לא מוצגים לגביהם נתונים, ניתן להניח שהציון הממוצע האמיתי באנגלית של התלמידים בבתי הספר לבנים צריך להיות נמוך עוד יותר. לעומתם, בתי הספר מסוג "מתחלף" ו"כיתות נפרדות" מגיעים במתמטיקה ועברית להישגים גבוהים במעט מאלו של קבוצת הדומים ובאנגלית להישגים נמוכים במעט.

כאמור, ניתן לנטרל את ההשפעה של המרכיב החברתי-כלכלי גם באמצעות השוואה בין קבוצות שונות בתוך החינוך הממלכתי-דתי. בשני הלוחות הבאים מוצגים הנתונים בהשוואה בין קבוצות הרקע החברתי-כלכלי בכל אחד מסוגי ההפרדה.

לוח 6.4: הציון הממוצע של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי בבחינות המיצ"ב במתמטיקה, אנגלית ועברית בכיתות ה', בשנים תשע"ה-תשע"ז, לפי רקע חברתי-כלכלי וסוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מצומצם)

גבוה		בינוני		נמוך		
נפרדים	מעורבים	נפרדים	מעורבים	נפרדים	מעורבים	
573	577	562	567	531	552	מתמטיקה
517	550	513	528	480	509	אנגלית
546	553	537	535	515	513	עברית

לוח 6.5: הציון הממוצע של תלמידי החינוך הממלכתי-דתי בבחינות המיצ"ב במתמטיקה, אנגלית ועברית בכיתות ה', בשנים תשע"ה-תשע"ז, לפי רקע חברתי-כלכלי וסוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מפורט)

נמוך					
מעורב	מתחלף	כיתות נפרדות	בנות בלבד	בנים בלבד	
552	564	543	512	496	מתמטיקה
510	493	508	479	381	אנגלית
513	526	510	530	512	עברית
בינוני					
מעורב	מתחלף	כיתות נפרדות	בנות בלבד	בנים בלבד	
559	587	565	562	556	מתמטיקה
523	537	519	512	500	אנגלית
531	545	539	547	526	עברית
גבוה					
מעורב	מתחלף	כיתות נפרדות	בנות בלבד	בנים בלבד	
580	572	582	575	563	מתמטיקה
558	539	534	511	489	אנגלית
558	547	550	555	531	עברית

לוחות אלו מביטים את העדיפות היחסית של תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך בבתי הספר המעורבים. הפערים המשמעותיים ביותר בין תלמידים בבתי ספר מעורבים ונפרדים במתמטיקה ואנגלית נמצאו בהשוואה בין תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך: פער של 21 נקודות במתמטיקה ושל 29 נקודות באנגלית.

6.5. הפרדה מגדרית ואקלים חברתי ופדגוגי

כפי שהוצג בהרחבה בפרק 5 של מחקר זה, במסגרת המיצי"ב נערכים גם סקרי אקלים וסביבה פדגוגית במטרה לספק תמונת מצב מפורטת בנוגע להיבטים שונים של האקלים החברתי ושל התהליכים הפדגוגיים בבתי הספר. מבין מגוון רחב של שאלות שחלקן הוצגו בפרק 5, משרד החינוך מפרסם מדי שנה את דיווחי התלמידים ברמת המוסד לגבי תשעה פרמטרים בלבד, ואת דיווחי המורים לגבי שלושה פרמטרים בלבד.

בסעיף זה אבחן את הנתונים הללו בהשוואה בין בתי הספר לפי סוג ההפרדה המגדרית הנהוגה בהם. בהיבט המתודולוגי חשוב לציין שכמו בבחינות המיצי"ב גם סקרי האקלים החברתי והסביבה הפדגוגית נערכים בכל שנה בשליש מבתי הספר, כך שבחינת הנתונים על פני שלוש שנים (תשע"ה-תשע"ז) מאפשרת להציג תמונת מבט רחבה על כלל בתי הספר. נתוני האקלים החברתי והסביבה הפדגוגית על דיווחי התלמידים ברמה המוסדית מכילים 402 בתי ספר יסודיים בחינוך הממלכתי-דתי, כך שלמעשה מלבד כמה בתי ספר בודדים כלולים בהם כל בתי הספר. נתוני המורים לא קיימים לגבי 20 בתי ספר נוספים, אך עדיין ישנם נתונים על דיווחי המורים ברמה המוסדית ב-382 בתי ספר יסודיים בחינוך הממלכתי-דתי, המהווים רוב מוחלט של בתי הספר.¹³³ כמו כן, שיעורי המענה זהים כמעט לחלוטין בין בתי הספר השונים: מבין התלמידים בבתי הספר המעורבים ענו על השאלונים 90.5% לעומת 91.3% מהתלמידים בבתי הספר הנפרדים, ומבין המורים בבתי הספר המעורבים ענו 84.7% לעומת 85.6% מהמורים בבתי הספר הנפרדים.

בלוח מוצגים נתוני דיווחי התלמידים לפי סוג ההפרדה המגדרית בבית הספר.

133. בתי הספר החסרים מתחלקים בין סוגי ההפרדה המגדרית השונים.

לוח 6.6: דיווחי התלמידים במיצ"ב על אקלים חברתי ופדגוגי בבית הספר בשנים תשע"ה-תשע"ז, לפי סוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מצומצם ומפורט)

חלוקה מפורטת					חלוקה מצומצמת		
בנים בלבד	בנות בלבד	כיתות נפרדות	מתחלף	מעורב	בתי ספר נפרדים	בתי ספר מעורבים	
71.3%	75.9%	74.7%	75.3%	76.9%	74.4%	76.7%	תחושה כללית חיובית כלפי בית הספר
16.5%	7.7%	10.6%	10.1%	10.2%	11.1%	10.2%	מעורבות באירועי אלימות
69.0%	69.3%	71.3%	69.2%	76.3%	70.5%	74.5%	מסוגלות, סקרנות ועניין בלמידה
45.9%	55.6%	57.9%	56.2%	63.3%	54.8%	61.2%	מאמצי בית-הספר לעידוד למעורבות חברתית ואזרחית
77.0%	83.4%	81.8%	82.6%	82.9%	81.3%	83.0%	מאמצי בית-הספר לקידום סובלנות כלפי האחר והשונה
59.0%	61.8%	63.3%	60.4%	67.5%	62.2%	65.5%	יחסי קרבה ואכפתיות בין מורים לתלמידים
63.9%	70.2%	70.7%	70.1%	74.0%	69.3%	72.9%	פרקטיקות הוראה-למידה-הערכה איכותיות
58.9%	63.0%	65.2%	63.1%	70.2%	63.3%	68.4%	אסטרטגיות ללמידה עצמית
67.3%	69.2%	71.4%	68.3%	75.3%	70.2%	73.3%	קבלת הערכה ומשוב מקדמי למידה מהמורים

ההשוואה המצומצמת בין בתי ספר מעורבים לבתי ספר נפרדים מלמדת כי בכל הפרמטרים של אקלים חברתי וסביבה פדגוגית ישנה עדיפות לבתי הספר המעורבים. 76.7% מהתלמידים בבתי הספר המעורבים חשים תחושה כללית חיובית כלפי בית הספר לעומת 74.4% מתלמידי בתי הספר הנפרדים. התלמידים בבתי הספר המעורבים גם פחות מעורבים באירועי אלימות (10.2% לעומת 11.1%). בתחומי האקלים הפדגוגי השונים ישנם פערים משמעותיים בדיווחי התלמידים על מסוגלות, סקרנות ועניין בלמידה, במאמצי בית הספר לעידוד למעורבות חברתית ואזרחית ובאסטרטגיות ללמידה עצמית. ההשוואה המפורטת מראה עדיפות ברורה של בתי הספר מסוג "מעורב" על שאר בתי הספר בכל הפרמטרים מלבד תחום מעורבות באירועי אלימות שבו ישנה עדיפות ברורה לבתי ספר לבנות בלבד, ככל הנראה בשל המעורבות הנמוכה של בנות באירועי אלימות. מנגד, בבתי ספר לבנים בלבד ישנה מעורבות גבוהה מאוד של התלמידים באירועי אלימות העומדת על 16.5%, כך שחיבור בין בתי הספר לבנים או לבנות בלבד בנושא זה מביא לתוצאה לפיה 11.8% מהתלמידים מעורבים באירועי אלימות, שיעור גבוה יותר מכל סוגי בתי הספר האחרים. גם בנושאים אחרים ממצאי

הלוח מצביעים על כך שבבתי הספר לבנים ישנה רמה נמוכה של אקלים חברתי וסביבה פדגוגית בכל ההיבטים, אך לא ניתן לתלות זאת רק בהיבט המגדרי: שכן בעוד שבבתי הספר לבנות הממצאים דומים ברוב התחומים לבתי הספר מסוג "כיתות נפרדות", בבתי הספר לבנים הנתונים נמוכים בהרבה, ולכן שילוב של בתי הספר לבנים ולבנות מביא לנתונים נמוכים לא רק מאלו של בתי הספר שבהם הכיתות מעורבות, אלא גם מאלו של בתי הספר בהם לומדים בנים ובנות בכיתות נפרדות.

כאמור, לרקע החברתי-כלכלי של התלמידים יש השפעה על נתונים אלו. לפיכך, בלוח הבא מוצגים הנתונים בהשוואה בין קבוצות הרקע החברתי-כלכלי בכל אחד מסוגי ההפרדה המגדרית.

לוח 6.7: דיווחי התלמידים במיצ"ב על אקלים חברתי ופדגוגי בבית הספר בשנים תשע"ה-תשע"ז, לפי רקע חברתי-כלכלי וסוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מצומצם)

גבוה		בינוני		נמוך		
בתי ספר נפרדים	מעורבים	בתי ספר נפרדים	בתי ספר מעורבים	בתי ספר נפרדים	מעורבים	
74.4%	75.8%	74.8%	76.6%	70.9%	79.2%	תחושה כללית חיובית כלפי בית הספר
11.2%	9.5%	10.9%	10.6%	12.4%	10.4%	מעורבות באירועי אלימות
68.3%	68.5%	71.5%	76.4%	74.0%	82.1%	מסוגלות, סקרנות ועניין בלמידה
54.7%	55.8%	54.5%	63.0%	57.7%	67.8%	מאמצי בית-הספר לעידוד למעורבות חברתית ואזרחית
81.6%	83.1%	81.4%	82.7%	78.8%	83.6%	מאמצי בית-הספר לקידום סובלנות כלפי האחר והשונה
61.4%	61.0%	62.6%	66.6%	63.2%	72.0%	יחסי קרבה ואכפתיות בין מורים לתלמידים
68.4%	69.8%	69.7%	73.6%	72.1%	77.1%	פרקטיקות הוראה-למידה-הערכה איכותיות
60.6%	62.1%	64.6%	70.6%	68.5%	75.6%	אסטרטגיות למידה עצמית
68.2%	67.4%	71.1%	75.1%	74.6%	80.6%	קבלת הערכה ומשוב מקדמי למידה מהמורים

ניתן לראות באופן ברור כי העדיפות של בתי הספר המעורבים מבחינת אקלים חברתי ופדגוגי נשמרת בכל התחומים בכל קבוצות הרקע החברתי-כלכלי, אך ככל שהרמה החברתית-כלכלית יורדת כך הפערים עולים: בקבוצת הרקע הגבוה ההבדלים בין בתי ספר מעורבים ונפרדים זניחים למדי והפער הממוצע עומד על 0.8%; בקבוצת הרקע הבינוני הפער משמעותי יותר ועומד בממוצע על 3.8%; ובקבוצת הרקע הנמוך ישנם פערים משמעותיים כמעט בכל התחומים, כך שהפער עומד בממוצע על 6.7%. בולטים במיוחד בקבוצת הרקע הנמוך הפערים בתחום התחושה החיובית כלפי בית הספר (79.2% מהתלמידים בבתי הספר המעורבים חשים כך לעומת 70.9% בבתי הספר הנפרדים), ובתחום יחסי קרבה ואכפתיות בין מורים לתלמידים 72% מהתלמידים

בבתי הספר המעורבים מעידים על יחסי קרבה לעומת 63.2% בבתי הספר נפרדים. גם בתחום המעורבות באירועי אלימות ישנו פער לא מבוטל: 10.4% התלמידים בבתי ספר מעורבים מעידים על מעורבות שכזאת לעומת 12.4% מהתלמידים בבתי ספר נפרדים, כך שלמעשה השיעור היחסי של מעורבות באירועי אלימות גבוה ב-19.2% בבתי הספר הנפרדים.

פילוח הנתונים לפי החלוקה המפורטת של סוגי הפרדה המגדרית (ראו לוח 6.9 בנספח לפרק) מבלטי את העדיפות היחסית של בתי הספר מסוג "מעורב" בכל התחומים. בנוסף, גם הצגת הנתונים של כל סוג הפרדה מגדרית אל מול קבוצת הדומים (ראו לוח 6.10 ולוח 6.11 בנספח לפרק) מלמדת כי בנטרול המרכיב החברתי-כלכלי מתחזקת העדיפות של בתי הספר המעורבים ובפרט בתי הספר מסוג "מעורב" אף מעבר לעדיפות שקיימת להם בנתונים הבסיסיים, שכן דיווחי התלמידים בבתי הספר הללו מלמדים על אקלים חברתי וסביבה פדגוגית טובים יותר מאשר קבוצת הדומים להם, בעוד בשאר סוגי בתי הספר האקלים החברתי והסביבה הפדגוגית נמוכים יותר מאשר בקבוצת הדומים.

בעוד שהנתונים עד כה התייחסו לדיווחי התלמידים, בלוח הבא מוצגים הנתונים על דיווחי המורים בסקרי המיצ"ב העוסקים באקלים חברתי וסביבה פדגוגית בבתי הספר.

לוח 6.8: דיווחי המורים במיצ"ב על אקלים חברתי ופדגוגי בבית הספר בשנים תשע"ה-תשע"ז, לפי סוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מצומצם ומפורט)

חלוקה מפורטת					חלוקה מצומצמת		
בנים בלבד	בנות בלבד	כיתות נפרדות	מתחלף	מעורב	בתי ספר נפרדים	בתי ספר מעורבים	
77.5%	76.1%	74.8%	73.4%	75.0%	76.0%	74.2%	שביעות הרצון של המורים מבית-הספר
61.7%	55.8%	61.1%	54.9%	64.0%	59.4%	61.2%	ניהול פיתוח הצוות החינוכי
88.7%	89.7%	89.4%	88.6%	88.7%	89.3%	88.8%	שותפות הורים בבית הספר

דיווחי המורים מצביעים על מגמה מעורבת: מחד, המורים בבתי הספר הנפרדים מעידים על שביעות רצון גבוהה יותר מבית הספר (76% לעומת 74.2%), ובפרט בבתי הספר לבנים בלבד שבהם 77.5% מהמורים מעידים על שביעות רצון. מנגד, בפרמטר של ניהול פיתוח הצוות החינוכי המורים מדווחים על עדיפות של בתי הספר המעורבים (61.2% לעומת 59.4%). בתחום שותפות הורים בבית הספר אין הבדל משמעותי, עם יתרון מזערי לבתי הספר הנפרדים. פילוח נתונים אלו לפי הרקע החברתי-כלכלי של התלמידים (ראו לוח 6.12 בנספח לפרק) לא מלמד על מגמה משמעותית כלשהי.

סיכום ודין

ניתן להצביע על שלושה ממצאים מרכזיים הבולטים בפרק זה: האחד, לאחר עשור וחצי של מגמה ברורה של חיזוק ההפרדה המגדרית בבתי הספר היסודיים בחינוך הממלכתי-דתי, בשנים האחרונות ישנה מגמת בלימה ואף עלייה מתונה בשיעור התלמידים הלומדים בכיתות מעורבות. השני, בתי ספר שבהם כל הכיתות מעורבות הם בממוצע בתי הספר בפרופיל חברתי-כלכלי הנמוך ביותר, ואילו הפרופיל החברתי-כלכלי של התלמידים בבתי ספר לבנים או לבנות בלבד הנו גבוה. הדבר בולט במיוחד לאור העובדה שבתי הספר המעורבים ממוקמים בממוצע באזורים גאוגרפיים חזקים יותר מבחינת רקע חברתי-כלכלי, ואילו בתי הספר לבנים או לבנות בלבד ממוקמים בממוצע באזורים חלשים בהרבה. השלישי, יתרון ברור לבתי הספר המעורבים בדיווחי התלמידים על אקלים חברתי וסביבה פדגוגית בבית הספר, ובפרט לתלמידים בבתי הספר מסוג "מעורב" שבהן כל הכיתות מעורבות. כמו כן, ההישגים הלימודיים של תלמידים בבתי הספר המעורבים במתמטיקה ובעיקר באנגלית טובים יותר, ובנטרול הרקע החברתי-כלכלי הנמוך יותר של התלמידים בבתי הספר המעורבים הפערים אף מתרחבים.

באשר לממצא הראשון, ייתכן אמנם שלהחלטות מינהליות בנוגע לסוגיית ההפרדה המגדרית¹³⁴ או להיבטים של מימון ותקצוב¹³⁵ היו השפעות על מגמות ההפרדה בשנים האחרונות, אך נראה שמגמת הבלימה בהפרדה המגדרית קשורה בעיקרה לתהליכים חברתיים שעוברת החברה הדתית-לאומית. שאלת ההפרדה המגדרית בבתי הספר היסודיים הפכה בשנים האחרונות לסוגיה עקרונית המבדילה בין קבוצות שונות בחברה הדתית-לאומית. נראה כי אם בעבר הציבור הדתי-ליברלי היה אדיש יותר למגמות ההפרדה, בשנים האחרונות הוא נאבק יותר על מנת למנוע הפרדה בבתי הספר שלו, בעוד שבציבור החרד"לי-תורני לימודים בעירוב מגדרי אינם באים בחשבון כיום, בניגוד לעבר. כך, נוצר מעין סטטוס-קוו בבתי הספר המשתקף במגמת הבלימה בהיקף התלמידים העוברים ללמוד בכיתות נפרדות.

134. מועצת החמ"ד פרסמה בשנת 2013 המלצה לפיה במקרה של מאבק על אופי העירוב/ההפרדה המגדרית בבית הספר ייקבע כי בכיתות א'-ג' יהיה עירוב מגדרי ואילו בכיתות ד'-ו' תהיה הפרדה מגדרית, אלא אם כן רוב של שני שלישים מההורים אינו מעוניין בכך. למעשה, מדובר בהמלצה בלבד, שבמקומות רבים כלל אינה מיושמת, כך שקשה לייחס להחלטה זו את תהליכי השינוי, מה עוד שלא ברור עד כמה היא מנוגדת לתהליכי ההפרדה שכן היא קובעת שכלל בכיתות ד'-ו' הלימודים יהיו בהפרדה. לפרטים על החלטה זו ראו: נחשוני, 2013.

135. בשנת 2013 החל משרד החינוך לתקצב באופן ייעודי בתי הספר הנדרשים לפצל כיתות בשל הפרדה מגדרית, צעד שהופסק לאחר כמה שנים בעקבות עתירה לבג"צ, אף שעדיין עולות טענות כי המשרד מתקצב באופן עקיף את ההפרדה המגדרית. ראו על כך בכתבות הבאות: קשת, 2013; דטל, 2018; ינקו, 2019. לניתוח רחב יותר של ההשלכות הכלכליות הנובעות מההפרדה המגדרית ראו: ארד, 2018, עמ' 41-48.

באשר לפער בין הפרופיל החברתי-כלכלי של תלמידי בתי הספר לבנים או לבנות בלבד, ובין הדיורוג החברתי-כלכלי של האזור שבו ממוקם בית הספר, טענו הראל בן שחר וברגר במחקרם הנזכר כי בתי ספר נפרדים ותורניים הפכו לאמצעי עבור הורים ממשפחות מבוססות לבריחה מאינטגרציה.¹³⁶ לטענתם, מניע מרכזי בהקמת בית ספר נפרד (או בבחירה של הורים לשלוח את ילדם למוסד זה) הוא אליטיזם ולא תפיסה תורנית. עם זאת, ברור שגם הרמה הדתית-תורנית של המשפחה משפיעה על הבחירה בבתי ספר נפרדים. בהתאם לכך, הצביע שיר על מתאם ברור בין מספר הילדים במשפחה – שכידוע מתואם עם מידת הדתיות – ובין סוג ההפרדה המגדרית בבית הספר שבו לומדים ילדי המשפחה.¹³⁷

באשר לממצא השלישי, חשוב להדגיש שהמחקר מצביע אמנם על מתאם ברור בין לימודים בבתי ספר מעורבים לדיווחים על אקלים חברתי ופדגוגי טוב יותר, וכן על מתאם בין לימודים בבתי ספר מעורבים ובין הישגים לימודיים טובים יותר, אך ישנו קושי ברור להשליך מהמתאם בנוגע לקשר הסיבתי. כך, קשה להעריך עד כמה הפערים הללו נובעים מהשפעות של עירוב והפרדה בין המינים או שמא הם נובעים מהבדלים בתפיסות הדתיות בין בתי הספר ומשפחות התלמידים. ייתכן כמובן ששני הגורמים הללו משפיעים על הממצאים במקביל. עם זאת, נראה שניתן לשער שלפחות בתחום האנגלית הפערים בין בתי ספר מעורבים לנפרדים מושפעים במידה מסוימת מקשר בין רמה דתית גבוהה יותר למיומנות נמוכה יותר באנגלית, בהתאם למה שהראיתי בפרק 4. בנוסף, על רקע הנתונים המצביעים על אקלים חברתי וסביבה פדגוגית ברמה נמוכה מאוד בבתי הספר לבנים בלבד, ניתן לשער שהנתונים הנמוכים של בתי הספר הנפרדים מושפעים במידה מסוימת מההפרדה המגדרית עצמה, גם אם קשה לכמת זאת באופן מדויק.

136. הראל בן שחר וברגר, 2018. ראו גם במחקרו המוקדם של ברגר, 2015, עמ' 30-38.

137. שיר, 2014, מצא כי בממוצע, לילד בבית ספר לבנים או לבנות בלבד ישנם 3.37 אחים (לא כולל הילד עצמו), לילד בבית ספר מסוג נפרד ישנם 2.7 אחים, לילד בבית ספר מסוג "מתחלף" ישנם 2.23 אחים וילד בבית ספר מסוג "מעורב" ישנם 2.26 אחים.

נספח: תרשימים נוספים

לוח 6.9: דיווחי התלמידים במיצ"ב על אקלים חברתי ופדגוגי בבית הספר בשנים תשע"ה-תשע"ז, לפי רקע חברתי-כלכלי וסוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מפורט)

נמוך					
מעורב	מתחלף	כיתות נפרדות	בנות בלבד	בנים בלבד	
79.9%	75.9%	72.5%	71.9%	64.6%	תחושה כללית חיובית כלפי בית הספר
10.0%	10.0%	12.4%	6.2%	19.4%	מעורבות באירועי אלימות
83.0%	77.9%	75.1%	71.6%	68.8%	מסוגלות, סקרנות ועניין בלמידה
69.3%	63.5%	59.9%	55.7%	45.9%	אמצי בית-הספר לעידוד למעורבות חברתית ואזרחית
83.8%	84.6%	78.1%	83.0%	76.1%	אמצי בית-הספר לקידום סובלנות כלפי האחר והשונה
73.3%	66.0%	64.8%	63.6%	55.7%	יחסי קרבה ואכפתיות בין מורים לתלמידים
77.9%	75.5%	73.2%	75.4%	60.9%	פרקטיקות הוראה-למידה-הערכה איכותיות
76.6%	71.9%	70.0%	67.7%	59.6%	אסטרטגיות למידה עצמית
81.6%	76.1%	74.6%	77.4%	71.0%	קבלת הערכה ומשוב מקדמי למידה מהמורים
בינוני					
מעורב	מתחלף	כיתות נפרדות	בנות בלבד	בנים בלבד	
75.5%	76.1%	74.6%	74.6%	75.9%	תחושה כללית חיובית כלפי בית הספר
10.6%	10.3%	10.7%	7.9%	15.4%	מעורבות באירועי אלימות
76.2%	71.8%	72.4%	68.6%	73.6%	מסוגלות, סקרנות ועניין בלמידה
62.4%	60.5%	57.0%	54.0%	48.5%	אמצי בית-הספר לעידוד למעורבות חברתית ואזרחית
82.0%	82.6%	81.7%	82.2%	79.9%	אמצי בית-הספר לקידום סובלנות כלפי האחר והשונה
66.4%	62.8%	63.2%	60.4%	63.6%	יחסי קרבה ואכפתיות בין מורים לתלמידים

68.1%	68.5%	71.0%	71.4%	73.4%	פרקטיקות הוראה-למידה-הערכה איכותיות
63.5%	63.1%	66.2%	66.5%	70.5%	אסטרטגיות ללמידה עצמית
71.3%	69.1%	71.7%	72.1%	74.9%	קבלת הערכה ומשוב מקדמי למידה מהמורים
גבוה					
בנים בלבד	בנות בלבד	כיתות נפרדות	מתחלף	מעורב	
66.3%	77.8%	75.5%	74.8%	77.3%	תחושה כללית חיובית כלפי בית הספר
17.5%	7.5%	10.0%	10.0%	9.5%	מעורבות באירועי אלימות
63.3%	69.9%	68.7%	66.5%	71.4%	מסוגלות, סקרנות ועניין בלמידה
42.8%	57.5%	58.7%	52.4%	60.4%	מאמצי בית-הספר לעידוד למעורבות חברתית ואזרחית
73.6%	85.0%	82.9%	82.4%	84.2%	מאמצי בית-הספר לקידום סובלנות כלפי האחר והשונה
53.6%	63.5%	63.0%	58.2%	65.4%	יחסי קרבה ואכפתיות בין מורים לתלמידים
59.0%	71.9%	69.7%	68.7%	72.4%	פרקטיקות הוראה-למידה-הערכה איכותיות
53.3%	62.6%	62.6%	59.7%	64.7%	אסטרטגיות ללמידה עצמית
62.1%	68.5%	70.1%	64.8%	71.4%	קבלת הערכה ומשוב מקדמי למידה מהמורים

לוח 6.10: דיווחי התלמידים במיצ"ב על אקלים חברתי ופדגוגי בבית הספר בשנים תשע"ה-תשע"ז, אל מול קבוצת הדומים, לפי סוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מצומצם)

קבוצת הדומים	בתי ספר נפרדים	קבוצת הדומים	בתי ספר מעורבים	
75.9%	74.4%	76.4%	76.7%	תחושה כללית חיובית כלפי בית הספר
10.7%	11.1%	10.7%	10.2%	מעורבות באירועי אלימות
73.0%	70.5%	73.5%	74.5%	מסוגלות, סקרנות ועניין בלמידה
59.2%	54.8%	59.8%	61.2%	מאמצי בית-הספר לעידוד למעורבות חברתית ואזרחית
82.6%	81.3%	82.8%	83.0%	מאמצי בית-הספר לקידום סובלנות כלפי האחר והשונה
64.0%	62.2%	64.5%	65.5%	יחסי קרבה ואכפתיות בין מורים לתלמידים
72.8%	69.3%	73.3%	72.9%	פרקטיקות הוראה-למידה-הערכה איכותיות
66.8%	63.3%	67.3%	68.4%	אסטרטגיות ללמידה עצמית
71.8%	70.2%	72.3%	73.3%	קבלת הערכה ומשוב מקדמי למידה מהמורים

לוח 6.11: דיווחי התלמידים במיצ"ב על אקלים חברתי ופדגוגי בבית הספר בשנים תשע"ה-תשע"ז, אל מול קבוצת הדומים, לפי סוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מפורט)

קבוצת הדומים	בנים בלבד	קבוצת הדומים	בנות בלבד	קבוצת הדומים	כיתות נפרדות	קבוצת הדומים	מתחלף	קבוצת הדומים	מעורב	
76.0%	71.3%	76.0%	75.9%	75.8%	74.7%	76.7%	75.3%	76.2%	76.9%	תחושה כללית חיובית כלפי בית הספר
10.7%	16.5%	10.7%	7.7%	10.8%	10.6%	10.5%	10.1%	10.9%	10.2%	מעורבות באירועי אלימות
72.8%	69.0%	73.0%	69.3%	73.0%	71.3%	72.6%	69.2%	73.9%	76.3%	מסוגלות, סקרנות ועניין בלמידה
59.1%	45.9%	59.1%	55.6%	59.3%	57.9%	58.9%	56.2%	60.1%	63.3%	מאמצי בית-הספר לעידוד למעורבות חברתית ואזרחית
82.7%	77.0%	82.7%	83.4%	82.5%	81.8%	83.2%	82.6%	82.6%	82.9%	מאמצי בית-הספר לקידום סובלנות כלפי האחר והשונה
64.0%	59.0%	64.1%	61.8%	64.0%	63.3%	63.9%	60.4%	64.7%	67.5%	יחסי קרבה ואכפתיות בין מורים לתלמידים
72.8%	63.9%	72.8%	70.2%	72.8%	70.7%	72.9%	70.1%	73.4%	74.0%	פרקטיקות הוראה-למידה-הערכה איכותיות
66.6%	58.9%	66.8%	63.0%	66.9%	65.2%	66.1%	63.1%	67.8%	70.2%	אסטרטגיות ללמידה עצמית
71.6%	67.3%	71.8%	69.2%	71.8%	71.4%	71.0%	68.3%	72.7%	75.3%	קבלת הערכה ומשוב מקדמי למידה מהמורים

לוח 6.12: דיווחי המורים במיצ"ב על אקלים חברתי ופדגוגי בבית הספר בשנים תשע"ה-תשע"ז, לפי רקע חברתי-כלכלי וסוג הפרדה מגדרית בבית הספר (מצומצם)

	גבוה		בינוני		נמוך	
	נפרדים	מעורבים	נפרדים	מעורבים	נפרדים	מעורבים
שביעות הרצון של המורים מבית-הספר	75.9%	72.2%	75.8%	75.1%	77.4%	76.2%
ניהול פיתוח הצוות החינוכי	59.3%	55.9%	58.2%	63.0%	69.4%	68.0%
שותפות הורים בבית הספר	89.7%	88.7%	89.0%	90.0%	88.8%	85.7%